Наративите во полуавторитарни режими: случајот со Македонија

Narrativët në regjimet gjysmë-autoritare: rasti me Maqedoninë

HEINRICH BÖLL STIFTUNG
BOSNA I HERCEGOVINA | MAKEDONIJA | ALBANIJA

Ц.И.Н.И.К

НАРАТИВИТЕ ВО ПОЛУАВТОРИТАРНИ РЕЖИМИ:
СЛУЧАЈОТ СО МАКЕДОНИЈА

© 2018 Центар за истражување на национализмот и културата - ЦИНИК

Издавач
Центар за истражување на национализмот и културата - ЦИНИК
Баница 24, 1000 Скопје

За издавачот
Јован Близнаковски

Уредник
Петар Тодоров

Превод од македонски на албански
Ениена Аети

Слика на корица: постер
Игор Делов

Графичко обликување и печат
Приватен принт

Тираж 300

Скопје, 2018

NARRATIVËT NË REGJIMET GJYSMË-AUTORITARE:
RASTI ME MAQEDONINË

© 2018 Qendra për hulumtim të nacionalizmit dhe kulturës (CINIK)

Botues
Qendra për hulumtim të nacionalizmit dhe kulturës – CINIK
Banica 24, 1000 Shkup

Për botuesin
Jovan Bliznakovski

Redaktor
Petar Todorov

Përkthim prej gjuhës maqedonase në gjuhën shqipe
Eniena Aeti

Dizajni i kopertinës
Igor Delov

Dizajni grafik dhe shtypja
Privaten print

Tirazhi 300

Shkup, 2018

Изданието е финансиски подржано од Фондација Хајнрих Бел - Босна и Херцеговина, Македонија, Албанија.

Botimi financiarisht është mbështetur nga Fondacioni Hajnrih Bell – Bosnjë dhe Hercegovinë, Maqedoni, Shqipëri.

HEINRICH BÖLL STIFTUNG
BOSNA I HERCEGOVINA | MAKEDONIJA | ALBANIJA

Ц.И.Н.И.К

Содржина

Предговор 11
Петар Тодоров

PACT – злоупотребена визија и застарен наратив 15
Ивана Драгшиќ

Режимот настапува: 10 години експропријација и (зло) употреба на македонскиот театар 21
Кристина Леловац

Невозможната заедница, насилството и деполитизацијата - Осврт кон неполитичниот режим на ВМРО-ДПМНЕ - 27
Славчо Димитров

Сказни за возрасни: Историските наративи и авторитарните тенденции во современа Македонија 45
Дарко Стојанов

Да се бид(н)е или не 53
Влора Речица, Миша Поповиќ

Како згасна довербата во медиумите во Македонија 65
Жанета Трајкоска, Бојан Георгиевски

Përmbajtje

Parathënie 79
Petar Todorov

RRITJE – vizion i keqpërdorur dhe narrativ i vjetëruar 83
Ivana Dragshiq

Regjimi shfaq 10 vite shpronësim dhe (keq)përdorim i teatrit maqedonas 89
Kristina Lelovac

Bashkësia e pamundshme, dhuna dhe depolitizimi - Shqyrtim kah regjimi jopolitik i VRMO-DPMNE- 95
Sllavço Dimitrov

Përralla për të rritur: Narrativët historik dhe tendencat autoritare në Maqedoninë bashkëkohore 111
Darko Stojanov

Të jesh ose jo! 119
Vlora Reçica, Misha Popovikj

Si u shua besimi ndaj mediave në Maqedoni 129
Zaneta Trajkoska, Bojan Georgievski

Наративите во полуавторитарни режими: случајот со Македонија

Предговор

Петар Тодоров

Изминатата деценија многу интелектуалци, политичари, претставници од невладиниот сектор, дури и меѓународни организации и Европската комисија го дефинираа македонското општество како „заробена држава“, „демократура“, а власта на владата на ВМРО-ДПМНЕ и ДУИ како полутоталитарен или полуавторитарен режим. Помеѓу овие дефиниции наоѓаме некои кои не одговараат на тоа што се случуваше со македонското општество во изминатата деценија. Употребата на терминот „тоталитарен“ или „полутоталитарен“ беше пресилен. Дури и некои политики, одлуки и/или настани да потсетуваат и/или водат кон тоа да размислуваме во насока на тоталитаризмот и тоталитарно општество, сепак македонското општество беше далеку од такво. Можеби најсоодветен термин е авторитарна или полуавторитарна власт, како што е насловот на овој зборник. Дефиницијата „полуавторитарни режими“ произлегува и поради содржината на текстовите од овој зборник, кои го третираат прашањето на авторитарните политики и тенденции и нивната употреба во различни сегменти од општеството, кои пак доведуваа до развој и примена на авторитарни вредности и практикување на власта. Оттука, наративите кои се развиваат и користат во општествата, во политиката, историјата, медиумите, театарот кажуваат многу за општеството, поточно за начинот на кој луѓето, политичарите, интелектуалците, уметниците и другите ја оформуваат реалноста во која живеат, творат, создаваат, во која опстојуваат. Таа реалност која се оформуваше во Република Македонија беше развој на авторитарност во сите сегменти од општеството.

Голем број на извештаи ги потврдуваа и изразуваа загриженост за растечките авторитарни тенденции и пракси во Република Македонија. Годишните извештаи на *Freedom House* укажуваа на лошите состојби со медиумската слобода, која од година во година стануваше сè полоша. Како резултат на тоа, состојбата

со медиумите во Македонија беше дефинирана како делумно слободна, чија власт развива форма на владеење слична со онаа на Виктор Орбан, Реџеп Таип Ердоган или Владимир Путин. Но, најдетален извештај, кој денеска служи како главен експертски извештај користен од домашните и меѓународните експерти и политичари кои се залагаат за демократски реформи е оној на Рејнхард Прибе кој ги покажа сите слабости на македонското општество и нарушените принципи на демократијата. Покрај разликите во дефинициите, сите се сложуваа дека македонското општество беше обележано со широко распространета политичка корупција и контрола, која доминираше врз политичкиот, економскиот, општествениот и културниот живот. Исто така, понудените дефиниции имаа за цел што е можно попрецизно да ја дефинираат власта на ВМРО-ДПМНЕ и ДУИ од 2006 до 2016 година.

Овие дефиниции за македонското општество може да се земат и од фактот дека во некои аспекти, општеството беше изложено на екстремно десничарски и националистички политики и проекти, и ширење на идеи и верувања кои имаа силно влијание на многу аспекти од и така слабата македонска демократија. Имено, најзагрозени беа основите на демократските вредности, почитувањето на човекови права, положбата на жените и членовите на ЛГБТИ заедницата, слободата на говорот и медиумите. Исто така, крајните десничарски, конзервативни и националистички политики имаа силно влијание и на политиките на сеќавање и културата. Со цел да се оправдаат овие политики и нивната примена, авторитарните власти и ним блиските политички групи и здруженија со поддршка на јавни личности и интелектуалци ги развиваа и промовираа авторитарните наративи. Тие наративи им помагаа на политичарите со авторитарни тенденции не само да ги легитимираат нивните политики, туку и да го легитимираат нивното политичко егзистирање, освојување и задржување на власта. Авторитарните тенденции дојдоа до израз најмногу во последните години од владеењето на ВМРО-ДПМНЕ и ДУИ, кога националистичката и ксенофобична реторика доминираше во јавниот и политички дискурс. Тоа пак доведе до создавање на поделба на „нас“ против „нив“, на сè поголема поделба помеѓу етничките Македонци и Албанците и меѓу самите етнички Македонци, што пак доведуваше и до политичка дестабилизација и нарушување на безбедноста во државата. Поради тоа македонското општество денес е исправено пред итната потреба да се справи со овие тенденции, да ги деконструира националистичките и авторитарните наративи кои ги загрозуваат основните идеи на либералната демократија. Оваа потреба доаѓа до израз уште повеќе поради тоа што политичките промени кои се случија во 2017 година не ги отстранија овие наративи и тенденции. Напротив, тие денес се сè уште силни и мошне употребувани од истите политички групи и партии кои ги развиваа изминатата деценија. Доволно е да се погледне пристапот кон Договорот помеѓу Република Македонија и Република Грција за решавање на спорот со името и говорот на поделби на „патриоти“ и „предавници“. „Патриотите“, задржувајќи го правото исклучиво тие да ги одредуваат и толкуваат националните интереси според нивните политички и лични потреби, ги нарекуваа „предавници“ сите оние кои го прифатија или поддржаа Договорот. Оттука, неопходно е проблемот со авторитарните наративи да биде соодветно разбран и анализиран со цел да се деконструираат и да се покажат неговите негативни влијанија и последици по развојот на македонското општество.

- - -

Идејата да се објави овој зборник произлезе од конференцијата „Наративите во полу-авторитарни режими“ која се одржа во септември 2017 година во Скопје

во организација на фондацијата Хајнрих Бел – Босна и Херцеговина, Македонија, Албанија (Heinrich Böll Stiftung). На конференцијата имаше 8 различни презентации кои третираа специфични проблеми со авторитарни тенденции во македонското општество во полето на културата, медиумите, човековите права, политиката, историјата, архитектурата и образованието. Конференцијата се реализираше само неколку месеци по настаните од 27 април, кога добро организирана група на луѓе и протестирачи водени од недемократски, националистички и шовинистички мотиви влегоа во Собранието на Република Македонија, при што голем број на политички противници на ВМРО-ДПМНЕ беа нападнати и повредени. Поради тоа настанот беше наречен и „Крвавиот четврток“. Нападот и сè што му претходеше ги покажа на дело последиците од развојот на авторитарни, националистички и ксенофобни тенденции во македонското општество и какви сериозни последици можат тие да предизвикаат.

Во овој зборник се наоѓаат пет од осумте презентации од конференцијата, плус една презентација која се однесува на состојбата со медиумите. Автори на текстовите се Дарко Стојанов, Влора Речица и Миша Поповиќ, Ивана Драгшиќ, Кристина Леловац, Славчо Димитров и Жанета Трајкоска и Бојан Георгиевски. Текстовите го третираат прашањето како власта со авторитарни тенденции се обраќа и оформува нови вредности и погледи на општеството во областите, како што се театарот, историјата, медиумите, политичкиот говор, архитектурата, човековите права и друго. Проблемите во секој од овие сегменти од општеството се адресирани и анализирани на разни дебати, форуми, конференции, во научни статии или колумни. Сепак, во повеќето случаи овие анализи се однесуваат само на еден сегмент од општеството и на авторитарните и конзервативни наративи. На пример, прашањето за абортусот или пак за авторитарните тенденции во културата. Овој зборник има за цел на едно место да ги адресира авторитарните и недемократски пристапи во повеќе сегменти од македонското општество. Овој пристап би требало да им овозможи на заинтересираните читатели и експерти да можат да прават споредби и да бараат сличности и разлики во пристапите и наративите. Текстовите од овој зборник нудат примери и аргументи за авторитарните тенденции и раст на ксенофобијата, влошување на меѓуетничките односи итн., во Република Македонија. Поради тоа, мошне е важно овие проблеми да се адресираат соодветно со цел да се деконструираат и да се спречи нивниот понатамошен развој и злоупотреба за политичка манипулација. Овој зборник цели да придонесе во дебата за авторитарните тенденции кои и покрај промената на власта сè уште опстојуваат и сè уште се користат во општествениот живот во Република Македонија.

PACT – злоупотребена визија и застарен наратив

Ивана Драгшиќ

Авторитарните, полуавторитарните режими и слични комплекси од сконцентрирана институционална и финансиска моќ, секогаш располагаат со големи наративи. Секако, потребен е голем, комплексен наратив (или комплекс од наративи), комбинација од внатрешна митологија со внатрешни и надворешни непријатели, мегаломански визии за блиската иднина и фетишизација на националниот идентитет.

Додека денес, кон крајот на 2018 година, во доказите приложени во судењето за случајот „Титаник“ слушаме како во еден момент во современата историја на Република Македонија, нејзините министерка за внатрешни работи и министер за транспорт и врски во 2013 година заговарале успорување или загрозување на стасувањето дома и гласањето на македонски државјани; се потсетуваме на нивото на окупираност кое ВМРО-ДПМНЕ го постигна во врвот на своето владеење. Ако не беа доволни нашите искуства, извештаите на Фридом Хаус, Европската комисија и други, уште во 2015 година во една од „бомбите“ слушнавме како дури и полнолетните штитеници на Домот за деца без родители „11 Октомври“, преку директорката на институцијата, биле злоупотребувани во изборните измами кои толку долго време ги одржуваа ВМРО-ДПМНЕ на власт.

Владеењето на ВМРО-ДПМНЕ имаше свои фази, и секоја од нив се одликуваше со свој наратив. Тој имаше една верзија за гласачите, друга за меѓународната заедница, додека во позадината се случувале поинакви процеси. Многу веројатно е мнозинството домашни гласачи и меѓународната заедница во големи размери да се согласуваа за младиот ветувачки технократски тим на Никола Груевски на пат да ги доврши започнатите реформи за евро-атлантска интеграција на Македонија, а веќе се покажа дека тие импресии и кај двете

страни се трансформираа во ставот дека власта (а денес и опозицијата) на ВМРО-ДПМНЕ претставува неконструктивен, дури хостилен елемент во овие процеси. Во неколку излагања на конференцијата „Наративите во полуавторитарните режими“ на 13.09.2017 г. беше детектирано дека застранувањето на тогашната Влада се случува веднаш по Самитот на НАТО во Букурешт 2008 г., а кулминира со најавата и имплементацијата на проектот „Скопје 2014“. И двата феномени се проследени со алатки на еден културен инженеринг, кој изврши неповратно влијание врз генерации граѓанки и граѓани на Македонија.

Со мобилизацијата на многу културолошки алатки, како архитектура пред сè, а дополнително и медиумите, образованието, поп културата, урбаната опрема, имињата на улици, државните ритуали, јавноста и јавната сфера – културата стана бојното поле на тогашната Влада на Република Македонија против сопствените граѓани, а особено оние непослушните, со поинаков став или повеќе информации. Несомнено голем ефект имаше мобилизацијата на повеќе гранки од македонското стопанство, па така фразата „Барем се гради“ значеше дека конечно, обрт имаат не само македонски градителски фирми, туку уметниците, угостителите, вработените во јавната администрација, а се случи и преплавување на земјата со туристи кои само сакаат да ги потрошат своите пари. Проектот беше димна завеса зад која се одвиваше секој помал видлив и невидлив наратив на партијата на власт, како и оние преку кои видовме дека станува збор за авторитарна устроеност: опресија на граѓаните, окупација на институции и процедури, газење на човекови права, прогласување на пријатели и дискурс за здрава, хетеросексуална и хомогена нација, со ултимативна цел богатење на партијата, која всушност и стана една од најбогатите политички партии во Европа.

Проектот „Скопје 2014“ беше така успешно промовиран и ткаен во ткивото на македонското општество, што тој имаше свој документарен серијал од 12 епизоди додека уште беше во изградба! Од просто видео на Youtube, до физичка реализација во просторот зад кој се случи најголемото испумпување на средства од јавните институции, најголемата урбанистичка узурпација и загрозување на безбедноста на граѓаните, најревизионистичкото читање на создавањето на македонското општество, како и најмасовните законски промени без каква било дебата и политичко застапување на избраниците, а по нарачка на тогашниот премиер и неговите најблиски бизнис соработници и членови на семејството. Додека центарот на главниот град светнуваше, осамнуваше секое утро со по некоја нова зграда, мермерен споменик, бела фасада и бронзена трафика, квалитетот на јавното здравство тонеше, жителите на десетици градови низ Македонија залудно чекаа ре/конструкции на патишта, а постоечката инфраструктура и животна средина толку се запушташе, што при поројните дождови и невремето во 2016 г. делови на градот се поплавија толку многу, што резултираше со мртви и повредени, како и со огромни штети по приватната и јавната сопственост.

Но „Скопје 2014“ не е големиот наратив на полуавторитарниот режим на ВМРО-ДПМНЕ. Тој е повеќе параван, или можеби подобро „најдобрата“ (најблескавата, највпечатливата, најпривлечната) верзија од сите понудени верзии на големиот наратив кој им овозможи да ја окупираат државата и нејзините ресурси за приватен бенефит. Поради последново, оваа верзија на наративот е како која било друга во годините на нивното владеење, а впрочем и како ситуацијата со фасадите од самиот ревизионистички проект: само однадвор тие блештат и имаат интенција да делуваат величествено, и иако цената им е висока, квалитетот и изработката им се слаби, дури и опасни, позадината на зградата е излупена,

а подрумите поплавени, додека многу од изведените тераси се импровизирани, лажни или без одвод.

Да не беа уништени сите поголеми медиумски куќи, како и нивните дигитални архиви, лесно ќе се потсетевме дека сите поголеми проекти и зафати на ВМРО-ДПМНЕ во нивното 11-годишно владеење имале сличен исход. Последен еклатантен пример е секако автопатот Кичево – Охрид, за кој последните скандалозни информации беа објавени само две недели пред пишувањето на овој текст. Иако со објавувањето на „бомбите“ можевме да заклучиме дека станува збор за прекршување на процедури, веројатно никој од нас не замислуваше до кој степен тоа било правено. Додека се зборуваше за вработување на илјадници луѓе, вијадукти и тунели, конечно скратување на патот до Охрид, развивање на локални бизниси покрај патот – тогашниот премиер на Македонија барал провизија од 25 милиони евра за склучување на тендерот, а само неколку месеци пред истекувањето на официјалниот рок за финишрање на изградбата, македонската јавност се соочи со сознанија за: грешки во проектирањето на косините, неспроведени експропријации, несоодветна состојба на терен и во документација, грешки во изведба на тунелите, како и поминување на делница од автопатот над кичевскиот резервоар за вода. Сето тоа во договор со компанија суспендирана од Светската банка, позната по тоа дека зад своите инфраструктурни проекти остава оптовареност на земјите во кои се спроведени, преку непочитување на еколошки стандарди и девастација на животната средина и газење на локалната економија и работничките права. Впрочем, во овој момент изминуваат роковите за изградба на двете делници автопати договорена помеѓу ВМРО-ДПМНЕ и кинеската фирма Сино-Хидро, потенцијално преплатени и до шест пати (за тоа ќе треба да дочекаме разврска на судските случаи). За едната (Кичево-Охрид) веќе знаеме дека по три анекси на договорот и барем 100 милиони евра повеќе, новиот рок е 2021 г., додека Миладиновци-Штип, исто така преплатен, со одредени проблеми, конечно би требало да биде пуштен во употреба овој месец, октомври 2018 г.

Визијата за Охрид е правена по истата матрица: мегаломански интервенции без оглед на животната средина и културното наследство, со краен исход опомена од УНЕСКО пред бришење на Охрид од листата на светско наследство. Идејата наивно почна од трендот на надградување на кич митологии или „рекреација во културата“ со „возобновувањето“ на Климентовиот универзитет на Плаошник, но прерасна во нов детален урбанистички план на Охрид, со луксузни туристички објекти на локации со непроценливо природно богатство, автопат, железница и жичара од Охридското езеро до Галичица.

„Скопје 2014“, автопатот Кичево-Охрид, концесиите за рудниците на југоистокот на земјата, десетици покрупни јавни набавки, па и многу од компаниите и погоните, двигатели на визијата за „странските инвестиции“, која било друга поголема идеја, визија, или „чекор“ од програмата според која владееше ВМРО-ДПМНЕ може да се расчлени на неколку елементи спомнати погоре. Се работи за ветувањето за многу вработувања, изградба или поправка на околната инфраструктура како колатерален бенефит, прилив на туристи и воопшто – трошачи на пари, развој на локална економија, социјален бенефит и секако, сето тоа некако чудно искомбинирано со мачо национална гордост којашто ја гледаме и во неродените деца. Соодветно, кога ќе дојде моментот на ослободување на окупираната држава, граѓаните се соочуваат со сознанието дека станувало збор за пљачка, инструментализација, еколошка и економска девастација, општествен и културен пустош во кој има само еден победник – партијата.

Денес не можеме да кажеме дека ВМРО-ДПМНЕ е некаков победник, дури напротив. Но дефинитивно посведочивме како успешно и победоносно се послужи, или инструментализираше еден наратив, а тоа е оној за *растот*. Растот како ултимативна цел на едно општество организирано во држава. Растот каков што бил дефиниран, пресметан па дури и редефиниран пред еден век, во време на војни кои се повторувале, поинакви гео-политички односи и тежи, како и со помали закани од климатските промени. Тој наратив е толку силно вткаен во нашите општества, што ќе биде невозможно или тешко во догледно време барем малку да се доведе во прашање. Дури и во идеални услови, кога едно општество би можело да си ги пререди/подреди вредностите на нешто поинакво од *растот* каков што го знаеме, тоа би било возможно само додека не се нарушува општиот, глобален комплекс на земји, нации, наднационални институции и компании кој е воден само и само од *раст*.

Токму затоа е овој наратив лесен за мобилизирање и ставање во функција на кој било авторитарен популист со намера разграбување и личен бенефит. Големите проекти чинат многу, траат многу, ангажираат многу гранки од стопанството на едно општество и стимулирајќи го (истоштувајќи ги сите сетила) замајувањето може да трае многу долго време, доволно долго да се испумпаат огромни количества јавни средства и да се уништи и она малку институционално наследство со кое во овој случај располагаше Македонија. Наративот за *раст* секогаш „ќе работи“ кај луѓето затоа што – кој не би сакал да има поголем град, повисоки згради, побрзи коли и повеќе од сè?! Со значаен културолошки исчекор и ажурирање на социјалната интелигенција и наследеното знаење може да се случи трансформација на вредностите и да се осигураат граѓани отпорни на лажни наративи, наративи кои не му припаѓаат на ова време или барем ги продлабочуваат неговите два големи проблеми: климатските промени и размерот на социјалните нееднаквости глобално. Дополнително, политичка (само)организација базирана на собранија, соседства, помали административни единици, неформални системи на регулација и одржување, наместо централизирана држава, можат да бидат патот до осигурување граѓани отпорни на големи наративи, а особено на лажни.

Режимот наста-пува: 10 години експропријација и (зло)употреба на македонскиот театар

Кристина Леловац

Една од можните дефиниции за театарот е дека тој е место каде луѓето се сре-ќаваат да ги слават вредностите во кои веруваат, меѓусебно да се предизвикаат или поттикнат на размислување. Најголема привилегија на театарот, во однос на другите уметности, е што во него пресвртите, промените се случуваат во дадениот момент, пред нашите очи. Тоа меѓу другото придонесува пораките што се пре-несуваат преку театарот да бидат лесно разбирливи за поширока публиката.

И токму таа негова „привилегија“ отсекогаш го правела особено привлечен за структурите на моќ. Историјата со многу примери потврдува дека секоја власт, без исклучок, не може да одолее да ја контролира уметноста така што ќе ја подведе под својата идеологија и ќе ја (зло)употреби за зацврстување на соп-ствената моќ.

Освен што го контролира, репресивната власт му го узурпира на театарот централното место под рефлекторите и пред публиката. Кога е неспособна да ги исполни своите ветувања за промени и напредок, репресивната власт смислено го театрализира секојдневието до граници на паратеатарска реалност. Во сите форми на пропаганда и манипулација на репресивната власт се препознаваат театарските ефекти – митинзи и паради со драматичен протокол, инсценирани контрапротести, свеченост со кои се слават некои нови херои, предизборни собири маскирани како културни или верски настани.

Во Македонија, претставата на репресивната власт траеше повеќе од десет години, и во неа дејството се развиваше согласно Фрајтаговиот триаголник – ветувачка експозиција, застрашувачки заплет, крвава кулминација, мачна перипетија и расплет кој никако да се дорасплете. Во оваа морничава пасторала, премиерот настапуваше во главната улога на пастирот, говорејќи или почесто

читајќи текстови кои за него ги пишуваше драматургот од партискиот центар за комуникации, во кои им се спротивставуваше на политичките противници или на дежурните непријатели - на Бранко, на Грците, на Албанците, на атеистите, на немажените жени, на бездетните семејства, на хомосексуалците, на жолтите комбиња и странските служби... Тој и оние околу него беа и соодветно костимирани – со шалчиња и капи со партиски бои и амблеми, а околу сите нив се издигаше импозантната сценографија тешка повеќе од 560.000.000 евра[1] – огромни згради осветлени со лајт-шоу во панаѓурски бои, фонтани што свират и пеат, гусарски бродови, склуптури со чудни пропорции, тони гипс, стиропор, пур пена и златен автолак. Паратеатарски спектакл чија цел е катарзична реакција на публиката.

На 7-ми декември 2013 година, како прикладна прослава на празникот Свети Климент Охридски – Чудотворец, со дури три премиери на претставата „Вечната куќа“ беше отворен старо-новиот објект на Македонскиот народен театар. Истиот нè чинеше 37.755.471 евра[2]. По тој повод тогашниот Директор на театарот ќе изјави: „Од 7-ми декември ќе видиме едно ново лице на македонскиот театар и на МНТ и на она што овој талентиран народ може да го покаже со техничките можности. Сега ни се отвора можност да ги реализираме сите оние желби и соништа кои не сме можеле да ги направиме”[3], а тогашната министерка за култура ќе додаде, цитирам: „Навистина ми е драго што редовно доаѓам на пробите каде што можам да ја видам таа силна уметничка енергија која ја поседуваат актерите. Посебно ме радува што успеавме таа најсовремена аудио и визуелна опрема да биде од врвот во технологијата, нешто што многу ретко го поседуваат театрите што ќе биде за нивно успешно функционирање, создавање претстави, копродукции со други држави, покани на други театри да доаѓаат тука и сите заеднички да создаваат дела кои ќе ја отсликуваат нашата уметност, нашата моќ во уметноста и моќта во културата која ја поседуваме“.[4] Пораки за нов почеток, нов театар, театар каков што сакавме да правиме ама не можевме/не ни дозволуваа, театар за народот, за Нацијата, привидно богатство, бескомпромисна моќ... И секако, таа морничава редовност на посетите на пробите од страна на министерката. Тоа се доминантните обележја на театарот што повеќе од десет години се правеше во нашите националните установи.

Најрадиканиот пример за контролирање на уметноста од репресивна власт е т.н. процес на синхронизација и прочистување спроведен во 30-тите години на XX век во Германија од Министерство за народно просветителство и пропаганда. Процесот бил втемелен врз убедувањето дека уметностите треба да им служат исклучиво на целите на власта и со цел финално да се расчисти со што било што таа власт би можело да ја доведе во прашање, се забранува секоја форма на уметничко творештво кое отстапува од диктираната култура. Следствено, основната цел на секоја уметност е идеолошка индоктринација која ќе го леги-тимира и јакне режимот. Во Македонија немавме официјална синхронизација ама имавме строго специфицирани повици кои длабоко навлегуваа во сферата на авторството – од тендерите за продуцирање популарна музика која ќе ги задржи младите да не се иселуваат од земјата, а семејствата ќе ги поттикне да имаат и трето дете, преку инфлацијата од документарци кои ја препишуваат официјалната историја и телевизиски играни програми со комити, до најрадикалниот пример со Скопје 2014.

Ако ги погледнете темите, мотивите и идеите зад проектите на националните театари во последните десетина години, повеќе од јасна е синхронизираноста со доминантната идеологија. Еве некои од насловите поставени во институционалните театри - национални установи од 2006 до 2017 година: понуда за „сериозна“ публика „Последните Македонци“, „geNOcide 21“, „Александар“, „Јане Сандански, 100 години после“, „Јустинијан Први“, а за оние што преферираат в театар да се кикотат „Атена со пенис“, „Трудна приказна“, „Вардарски пастуви“, „Ах љубов моја – турска приказна“. Демек-историски демек-спектакли, комедии за пет гроша или праизведби на домашни автори кроени според строгите критериуми на повикот. Во тематска, а и во секоја друга смисла, таквиот театар е апсолутно нерелевантен подалеку од Табановце. Здодевна наративност. Прецваканост, упростеност до баналност на новите големи теми. Ревизија на историјата или лесна, сенародна забава. Леб и игри за плебсот.

Доминантната естетика во реновираните згради на театрите – наполнети со скапа технологија која никој внатре не знае да ја раководи, па претставува закана по безбедноста на актерите многу повеќе од што придонесува за незаборавен визуелен ефект на она во што играат, ѝ парира на нивната демек грандиозна, монументална надворешност. Сè светка, се прелева во бои, се лелеават завеси од брокатно платно, актери висат од чигите или се возат горе-долу на хидрауличните модули. Парада на богатство од фотокопирани банкноти и сребреници од алуминиум.

За таквата продукција се трошеа големи пари, а најголем дел од претставите не се одигруваа ни по пет пати, а и кога се играа тоа беше пред полупразен салон. Во смисла на професионално умеење беа толку слабо направени што од нив остана да се памети само тоа дека беа нарачани. Вкусот на публиката десет години еродираше, така што ништо поинакво не може да препознае, ниту да вреднува. Најпосетен театар за чии претстави се бараше карта повеќе, беше и остана Театарот Комедија, за кој голем дел од фелата ја делеше гордоста со тогашната власт што по речиси 30 години се основаше нова театарска институција. Фала им, не требаше.

Ние немавме официјален процес на прочистување ама имавме, што останува најголемиот предизвик во културниот сектор и воопшто, радикална поделеност на наши и нивни, на подобни и неподобни. Нашите министерки познати по своите тефтери, во фиоките криеја црни листи и точно се знаеше чиј предлог-проект може, мора и ни под разно не смее да помине. Оние кои не беа на црните листи на сет глас ѝ се заблагодаруваа на министерката што конечно им ги покачила платите, што им ставила в театар WC школки наместо чучавци, а во гримиорните климатизери и радијатори. Напредувањата во ансамблот, трансферите од театрите во внатрешноста во скопските, раководните позиции, петте режии годишно и сличните новостекнати привилегии кои воопшто не соодветствуваа на нивните професионалните знаења, умеења и достигнувања, реваншистички ги легитимираа со приказите дека од претходната власт никогаш не добиле вистинска прилика поради своите идеолошки убедувања, иако најголем дел од нив никогаш претходно не артикулирале какви било политички ставови. Настапи времето на режисерите кои режираа сенародни пречеци на кошаркарите и ракометарите, на актерките кои бараа употреба на гумени куршуми против демонстранитите и кои прогласуваа ноќ на долгите ножеви и на актерите кои повикуваа на војна за конечна пресметка со предавниците. Во неколкуте серии вработувања на конкурсите со сомнителни критериуми, во театрите влегоа десетици млади режисери и актери со кои лесно можеше да се манипулира зашто беа убедени дека работното место им е подарено, а не заслужено со образованието што го завршиле на грбот на тенкиот семеен буџет. Сè беше

1 http://prizma.birn.eu.com/мк/стории/скопје-2014-под-лупа

2 http://skopje2014.prizma.birn.eu.com/obj.aspx?id=58

3 http://www.kultura.gov.mk/index.php/odnosi-so-javnost/soopstenija/1203-so-tri-premieri-na-vecnata-kuka-pocnuva-sezonata-vo-noviot-objekt-na-mnt

4 http://www.kultura.gov.mk/index.php/odnosi-so-javnost/soopstenija/1203-so-tri-premieri-na-vecnata-kuka-pocnuva-sezonata-vo-noviot-objekt-na-mnt

спремно за монументалите приредби, во кои настапува целиот ансамбл, во кои се пука и пее и во кои Македонија, која од век и веков и за навек им припаѓа на Македонците, секогаш одново се раѓа како феникс.

На црната листа останаа колегите на спомнативе погоре, чијашто единствена вина беше што всушност знаеа да прават театар подобро од нив. Од време на време, Министерството кокетирајќи со транспарентноста на конкурсите, на кои и онака секогаш однапред се знаеше кој и за што ќе добие средства од државната каса, ќе изненадеше со доделување проект некому од црната листа – или во помалите театри каде што тоа што можат да го сработат нема да го видат многу луѓе, или во поголемите каде што поради репертоарот во кој доминира шунд и лесна забава, актерите заборавиле да играат предадено и вистински, не-дај-боже нешто што може да има „проблематична“ политичка конотација, а публиката не конзумира нешто што всушност има подлабоко значење. Власта во колаборација со фелата разорена однатре, успешно расчисти со интелектуалштината и сцената целосно се ослободи за театар каков што мисли, прави, гледа и сака Мали Ѓокица.

Десет години преку институционалниот театар режимот ја втемелуваше својата интерпретација на историјата, сегашноста и иднината како единствена точна и прифатлива, ја легитимираше својата тврдокорна и неморална политика, воскреснуваше патријархали митови, контаминираше со лажно пуританство и псевдотрадиција, шуплива монументалност и божемна грандиозност.

Историјата покажала дека во слични политички ситуации, театарот има средства да промовира алтернативни ставови, па дури и да биде своевидна опозиција на репресивната власт. За жал, нашите институционални театри го поддржуваа ова злосторство и учествуваа во колективната индоктринација и закрвување. Во десет години се потрошија можеби најмногу пари за театар од осамостојувањето до сега, а вистински, релевантен театар речиси и не се направи. Останаа прескапите згради кои се поплавуваат при секој посилен дожд, во кои нема штекери во гримиорните, а во тоалетите има огромни прозорци во висина на барокно накитените WC школки. Останаа стотици актери, режисери, драматурзи, сценографи, гардеробери, сценски работници на кои им поминаа значајни години од професионалниот живот, безволни или премногу закрвени меѓу себе за да почнат одново. Останавме сите ние да се надеваме дека по нас ќе дојдат некои нови, подобри, кои веруваат во ослободувачкиот дух на театарот, во тоа дека тој е место каде луѓето се среќаваат да ги предизвикаат и да им се спротивстават на лажните, еднаш засекогаш дадени, единствени вистини.

Невозможната заедница, насилството и деполитизацијата - Осврт кон непо-литичниот режим на ВМРО-ДПМНЕ -

Славчо Димитров

Во текот на изминативе неколку години навикнавме да ја потврдуваме тезата, тезата на здравиот разум и минималниот консензус на мислењата на општата и критичката јавност, дека она што го обележа владеењето на ВМРО-ДПМНЕ е речиси апсолутниот продор на моќта во целокупното живеење и сите сфери на дејствување на граѓаните на нашата заедница. Во духот на авторитарните режими, велиме, она што ВМРО-ДПМНЕ му го направи на ова општество е неговата целокупна политизација, потчинување и преклопување на извршната власт/партијата/лидерот-егократ, не само на/со останатите власти и демократски контролни механизми, туку и со оние домени на човечка продукција, размена, создавање, знаење, идентификација, социјализација и градење на релации, за кои претпоставуваме, како демократски императив, дека мора да останат надвор од дофатот и контролата на политиката и политичката моќ.

Но под оваа, веќе, неоспорна вистина лежи парадоксот на авторитарната политизација на целокупното општество. Овој парадокс, би сакал да аргументирам, се состои во **радикалната деполитизација** што лежи во коренот на „политичката" логика на ВМРО-вскиот режим. Она што се разоткрива зад мегаломанската и насилна желба за означување, идентификување, дефинирање, организирање, ограничување и контрола на целокупноста на она што го нарекуваме „заедничко" од страна на политичката моќ, е всушност длабокиот презир за *политичкото*, презир видлив во анксиозноста пред демократското „исчезнување на начелата на сигурност/извесност" (Лефорт) и испразнувањето/десупстанцијализацијата на местото на моќта; во паранојата од непредвидливоста, несомерливоста и другоста на блиските, сограѓаните, луѓето со кои го делиме живеењето во заедницата; во стравот од плуралноста и мноштвото како егзистенцијален услов на нашето човечко постоење и политичко дејствување; во насилната и самоубиствена

имунизација на претпоставената симболичка и идентитетска чистота преку дехуманизацијата, делегитимацијата и девалвирањето на гласот на политичките противници и алтернативните и антагонистички напори за реконфигурација на заедничкото и симболичкиот поредок.

Концептот на *политичкото* (*the political, le politique*), преку кој се обидувам да ја преобмислам деполитизирачката логика на владеењето на ВМРО-ДПМНЕ во Македонија, го подразбира воспоставувачкот момент на општеството, како акт и незавршлив и ограничен процес со кој се компензира, преговара и артикулира бестемелен темел на општеството. Политичкото, одовде, го означува додатокот за бестемелната поставеност на општеството, кој како таков се повлекува во самиот момент на втемелување на општеството и заедничкиот живот. Моментот на втемелувањето, на темелот, на актуализација и конкретизација на темелот, начелата, принципот и разграничувањата преку кои се воспоставува заедничкото живеење во политичка заедница и едно општество, односно политичкото како такво, не е никогаш возможно да коинцидира, да се поклопи и идентификува со политиката, односно седиментираните, нормирани, постојни и актуелни форми на идентификација на заедницата и препознатливите форми на живот, од една страна, и местото на моќта преку кое се организираат истите, од друга страна. Логиката на политичкото, одовде, ја изложува секоја претстава за заедницата и секоја политичка операција, односно самото место на моќ на постојан неуспех и невозможност за исполнување на сопствените ветувања и утврдувањете на proprium-от (она што е претпоставено како сопствено, својствено, соодветно за животот на една заедница). Ваквата постосновоположничка (post-foundationalist) политичка филозофија се спротиставува на секоја основоположничка политика која стреми да воспостави, утврди и фиксира принцип, начело, извор, темел, супстанција, судбина или суштина на политичкиот поредок и заедницата и нејзините членови што би бил имун на ревизија, предизвикување и отпор, како темел за кој се претпоставува дека е надвор од диференцијациите, судирите, антагонизмите, размените, комуникацијата, различните форми на живот, желби, и изложеност помеѓу сингуларностите во општеството, заедницата, политиката, или од самата историчност на историјата.

> „Она за што станува збор во постосновоположничката мисла е статусот препишан на основите и темелите, при што примордијалното (онтолошкото) отсуство на ултимативен темел е самото услов за можноста на темелите актуализирани во сегашноста – односно во нивната објективна и емпириска ‚егзистенција' како онтички битија. Со други зборови: плурализацијата на темелите и идентитетите во рамки на општественото поле е резултат на радикалната невозможност, радикалниот јаз помеѓу онтичкото и онтолошкото, која мора да биде изнесена на виделина како би можела да се разбире плуралноста во онтичката реалност".[1]

Во оваа смисла, еден од најзначајните современи мислители на политичкото, демократијата и тоталитарната логика, Клод Лефорт, аргументира дека политичкото е воспоставувачки и основачки момент на заедницата. Внесувајќи го во аналитичкиот дискурс концептот на политичкото, Лефорт ја отвора кон континуиран предизвик симболичката и основачка моќ која ја институира заедницата како себепрепознатлив ентитет, како и симболичките регистри преку кои имаме пристап до и разбирање на споделениот свет. Имено, политичкото во оваа рамка го означува специфичниот начин на артикулација на различните димензии на општеството и општата схема преку која се оркестрираат и стануваат разбирливи различните односи помеѓу групите, класите и индивидуите во заедницата. Радикално демократскиот и постосновоположнички потенцијал на политичкото кај Лефорт се разоткрива во тоа што симболичката институција на заедницата, како местото на моќта, е празно место, а со тоа станува невозможно целосното коинцидирање и затворање на симболичкото и реалното, односно помеѓу истите постои неизбежна поделба и јаз. Како што тврди Лефорт, „референирањето на празно место имплицира референирање на општество без позитивна одредба (...) Ова го повлекува и институционализирањето на конфликтот и квази-разградувањето на општествените релации во самиот момент кога се манифестира волјата на народот (...) Моќта е чисто симболичен агенс (agency) и идеја дека општеството нема супстанцијално единство".[2]

Демократската револуција, според Лефорт, овозможува да се разоткрие оваа логика на политичкото, со што „вистинското" битие на заедницата во демократијата исчезнува, или „се претставува во формата на бесконечна серија на прашања".[3] Разоткривајќи го *искуството на политичкото* демократијата ја исклучува можноста за општествено единство или стабилизацијата на која било страна и фигура која би претендирала да го претставува целосно општествениот идентитет и заедницата. Демократското искуство е искуство на политичкото во неговата радикална и незавршлива отвореност која ја оневозможува насилната фикција за претставување на општеството како обединето тело, отелотворено во единствена обединувачка фигура, без разлика дали тоа би било Монархот, народот, Партијата, државата или нацијата. Следствено, анализата на Лефорт укажува дека ваквиот демократски израз на политичкото го прави невозможно поклопувањето, и го институционализира разграничувањето помеѓу моќта, знаењето и правото, последниве две означувајќи и гарантирајќи ја несводливата надворешност на моќта, нејзината граница и линија од која се врши контролата, регулацијата и критичката ресимболизација и преосмислување на заедничкиот свет.

Од овој краток вовед за политичкото, со посебен осврт на анализата на Лефорт, почнува да се назира и логиката на недемократска деполитизација карактеристична за режимот на владеење на ВМРО-ДПМНЕ. Многубројните докази за фалсификување на изборите и изборните резултати, поткуп и присила на гласачи, се само еден показател за насилната претензија да се супстанцијализира и поклопи празното место на моќта кое како структурна позиција во демократскиот израз на политичкото се открива преку постојаните циклуси на избори и промена на власта. Но, од друга страна, деполитизирачката логика на овој режим се огледуваше и преку насилното преклопување, во нивните тврдења, помеѓу „народот" како единствено „мистично" тело и моќта отелотворена во партијата, односно претпоставката дека победата на избори нуди целосен и неспорен легитимитет даден од народот. Ако ја следиме политичката логика на Лефорт, демократските избори сведочат не толку за претпоставената општа и единствена народна волја, колку за трансформацијата на претпоставеното единство во броеви (изборни гласови), како индикатор за внатрешната поделба и конфликт во фиктивното единство на „народот" и демократската логика на растелотворување (disincorporation) на моќта. И во оваа линија, како последна белешка, претензијата за окупирањето на местото на моќта како место од кое безусловно се осмислува, симболизира и сценира општествениот живот, и во кое народот е еднаков самиот на себе во своето единство, во владеењето на ВМРО-ДПМНЕ се рефлектираше во целосното

1 Oliver Marchart, *Post-Foundational Political Thought - Political Difference in Nancy, Lefort, Badiou and Laclau.* Edinburgh University Press Ltd: Edinburgh Marchart 2007, p.15

2 Claude Lefort, *Democracy and Political Theory.* Polity Press: Cambridge, 1988, p.226

3 Ibid., p.228

окупирање како на правосудниот систем, окупацијата во „тефтерчето на министерката за внатрешни работи“, така и на образовниот систем и продукцијата и дистрибуцијата на знаења, највидливо во учебните помагала како алатка за фабрикување на Нацијата отелотворена во моќта на владеачката партија, и на параметрите на нормалното, нормативното и доброто.

Имајќи го сево погоре елаборирано, ќе преминам на анализа на стратегиите на деполитизација како израз на зазорот над политичкото во рамки на 11-годишниот режим на ВМРО-ДПМНЕ, свртувајќи се кон три парадигми на мислење на политичкото. Иследувајќи го овој концепт во делото на Хана Арент, на Жан Лук Нанси и на Ернесто Лаклау и Шантал Муф, целта не ми е да укажам на преклопување и истоветност во разработката на овој концепт кај истите, ниту пак да ги елаборирам разликите во мислењето на политичкото кај овие автори. Едноставно, укажувајќи на спецификите кои секој од нив ги издвојува во мислењето на политичкото, сакам да понудам неколку белешки и насоки за критичка анализа и разбирање на, она што го нарекувам овде, ВМРО-вската деполитизација.

Презир кон плуралноста и поништување на слободата

24-ти декември, 2012 година, пратениците на опозициската партија на СДСМ беа насилно исфрлени од Собранието за време на расправата за носењето на буџетот за 2013 година, со поддршка на владеачката партија на ВМРО-ДПМНЕ и под команда на нивната министерка за внатрешни работи. Исфрлени од Собранието беа и новинарите кои го следеа и известуваа за целиот процес. Шест години подоцна, овој ден во јавната свест се памети како „црниот понеделник“. Она што го покажа ваквото однесување на владеачкото мнозинство во Собранието беше не само целосното отсуство на демократски капацитет за дебата, туку и длабоката анксиозност, страв, презир и непочитување на политичката логика, на политичкото. Одбивањето да се соочат со говорот и дејствијата на политичките противници, криењето на сопствените постапки од камерите на медиумите и критичките прашања кои би произлегле од нив, претставуваа повеќе од јасен знак дека владеењето на ВМРО-ДПМНЕ претставува израз на световна изолација и поништување на можноста да се има пристап до реалноста, пристап кој е единствено возможен преку соочувањето со и инкорпорирањето на перспективата на еднаквите, кои низ говор и дејствија ја манифестираат својата слобода и ја изразуваат својата различна перспектива на реалноста и стварите кои се помеѓу нас, споделени, заеднички.

Овој настан претставуваше веројатно кулминација на серија други постапки кои претходеа и му следеа, како: напуштањето на опозицијата на Собранието; носењето на стотици закони по експресно брза постапка и без никаква дебата и соочување; одбивањето на лидерот на ВМРО-ДПМНЕ и другите високи претставници на партијата и Владата за медиумско и дебатно соочување со критичката јавност и политичките противници, освен во високо контролирани услови и подготвени новинарски прашања во медиуми веќе целосно под контрола на владеачката гарнитура; насилниот обид за уставни измени за време на летните годишни одмори во 2014 година; отсуството на различни ставови и мислење во рамки на владеачкото мнозинство (реплицирано и на внатрепартиско ниво со едногласното реизбирање на Никола Груевски за претседател на партијата) итн. Сиве овие постапки и серија други сведочеа за насилното и сериозно тонење

и повлекување на политичкото како јавна сфера на со-појавување и размена и соочување на говор и дејствија, како заедничкиот простор условен од плуралноста како conditio humana на човекот како политичко битие. Урнисување на темелите на републиката.

Ова е оската околу која го идентификува политичкото и Хана Арент, веројатно најзначајната мислителка на тоталитаризмот на 20-от век. Според Арент,

> „полисот не е градот-држава на својата физичка локација: тоа е организација на луѓето која настанува од нивното заедничко дејствување и говор, и неговото вистинско место се наоѓа помеѓу луѓето кои заради него живеат заедно и кои се, каде и да се најдат, дел од полисот (...) дејствувањето и говорот создаваат простор кој својата вистинска локација може да ја пронајде речиси во секое доба и насекаде. Тоа е просторот на појавување во најширока смисла на зборот, односно просторот во кој јас се појавувам пред другите, како што и другите се појавуваат пред мене, во кој луѓето (...) го прават експлицитно своето појавување. Да се биде лишен од тој простор значи да се биде лишен од реалноста која е, во поглед на човекот и политиката, иста како и појавувањето. За луѓето реалноста на светот е гарантирана со присуството на другите, со тоа што светот се појавува за сите“.[4]

Во Арентовската рамка на мислење на политичкото, заснована на асоцијацискиот модел (за разлика од антагоностичкиот модел присутен кај Лефорт, Лаклау и Муф, или кај Рансиер), моментот на институција на заедничкото е условен од меѓусебното појавување на еднаквите и различните кои конституирајќи ја заедничката реалност, истовремено го прават невозможно насилното интерпретирање и организирање (од страна на еден актер или група) и седиментирање наw таа реалност, изложувајќи ја истата на конститутивното, но и истовремено дисруптивното и деститутивното „помеѓу“ на плуралноста на со-појавувањето, и меѓусебната изложеност и предизвикување едни со други. Просторот на појавување, како што тврди Арент, „трае колку и движењето што го создало“.[5] Манифестирано во заедничкото дејствување и говорење, доменот на политичкото претставува актуализација на наталноста, на капацитетот и потенцијалот да се започне нешто ново, еквивалентно на новото доаѓање во светот со раѓањето на секое човечко битие, од една страна, како и актуализација на плуралноста и различноста како услови на човековата егзистенција и модус на разоткривање на посебноста и несомерливоста на секој член на заедницата, од друга страна.

Ако политиката е еднаква на и условена од слободата, како што тврди Арент, тоа е затоа што во дејствувањето како искуствено поле на слободата, се изразува човековиот потенцијал „да се донесе на свет нешто што не постоело претходно, што не било дадено, дури ни како објект на сознание или имагинација“[6]. Во слободното и спонтано дејствување човекот се изразува како initium, како оној кој воспоставува нов почеток, речиси еднаков на чудо, секогаш со другите, како можност на моето дејствување и слобода за иницирање на нешто ново, и, истовремено, како граница на секоја илузија за семоќност. Токму и затоа прашањето на моќта кај Хана Арент не е еднакво на владеењето, насилството или доминацијата, туку корелира со потенцијалот кој постои и се актуализира само тогаш кога се луѓето заедно. „Доколку не би била зависна (моќта) од привременото и нестабилно постигнато разбирање помеѓу повеќе

4 Hana Arent, *Conditio Humana*, Beograd: Fedon 2016, p.273

5 ibid., p.274

6 Hannah Arendt, “What is Freedom?” во *Between Past and Future.* New York: Viking Press, 1961, p.151

човечки волји и намери, тогаш семоќта би била навистина конкретна човечка можност (...) Нејзиното единствено ограничување е постоењето на другите луѓе, но тоа ограничување не е случајно, бидејќи човековата моќ од самиот почеток кореспондира со условот на плуралноста".[7] Токму на ова место доаѓа во полн израз значењето на еднаквоста, како еднаквост да се иницира нешто, да се дејствува и започне нешто ново, да се прави нешто, но истовремено и да се биде субјект кој трпи, кој е пасивно изложен на дејствијата на другите, а не исклучиво суверен субјект кој планира, иницира, дејствува и ефектуира согласно своите намери и моќи. Вметнат во светот на другите, во светот со другите, политичкиот човек ја наоѓа својата можност, но и својата граница, своето ограничување. Ова разбивање на врската помеѓу слободата и сувереноста кај Арент, мислам дека, кулминира со одземањето на суверената моќ на субјектот да ги предвиди до крај последиците, ефектите и создадените односи како исход на своето дејствие и говор. Слободата да се започне нешто ново и капацитетот за воспоставување на односи го носи и нужниот ризик и одговорност кои произлегуваат од полето на неодлучивото во кое се носи одлука и дејствува, и истовремено го прави слободниот човек субјект изложен на ризикот на непресметливоста и непредвидливоста на сопствените акции сместени во мрежата на светот споделен со другите како еднакви и различни.

Со елаборацијата на некои од основните принципи на политичкото кај Арент сакам да го нагласам единствено степенот до кој беше изведена деполитизацијата во македонското општество и јавна сфера од режимот на ВМРО-ДПМНЕ. Еклатантен пример за разурнувањето на основните примеси на политичкото дејствување и говор е токму аферата со масовното прислушкување на околу 20 000 граѓани, политичари, јавни функционери, интелектуалци, новинари и активисти. Со овој скандал, уникатен на светско ниво, опозицијата го разоткри не само масовното кршење на основните човекови права гледано од чисто легалистичка перспектива, туку, во политичка смисла, отсуството на капацитет за преземање на акција во светот споделен и ограничен со плуралното постоење на другите, и мегаломанската желба за суверено владеење и доминација на ВМРО-ДПМНЕ. Невиденият упад во приватниот живот на луѓето е сведоштво за одбивањето на ризикот на политичкото дејствување, на инхерентната можност за безграничност на последиците и непредвидливоста на ефектите на дејствувањето. Ова одбивање го разоткрива истовремено и стравот од соочување со контра-акцијата која би произлегла како ново иницирање од другите во заедничкиот простор на појавување и соочување, стравот од нескротливото вмрежување на можните стратегии за отпор и критика, и параноидната желба за однапред предвидено и калкулирано пречекување на зборот и дејствието на другите. Рефлексија на оваа позиција беше и самото одбивање за дијалог и дебата со политичките опонентни и себеизложување на непредвидливи и критички прашања од страна на новинари, специфично како за екс премиерот Груевски, така и за неговите сопартијци, особено нагласено од 2010 па сè до нивниот политички пад во 2016. Во говорот пред другите, изложувајќи се, ние го разоткриваме она „кој" на говорот, својата извонредност, доблест, и способност за учество во политичкиот живот, и се соочуваме со светот на плуралноста и фактот на постоењето на различноста отелотворена од другите со-граѓани. „Иако никој не знае колку се разоткрива кога се открива со своето дејствување и говор, тој мора да биде спремен да ризикува дека ќе биде откриен", ризик што ја претставување ноќната мора на неполитичкиот човек на ВМРО-ДПМНЕ.

Други два домена во кои владеењето на ВМРО-ДПМНЕ го испразнуваше капацитетот за спонтаност и слободата беа **фабрикувањето на митовите за почетокот на Нацијата** и нужното повинување на граѓаните на националистичките наративи како услов за човечка интелегибилност и граѓански статус, и **социо-економската девастација и трансформацијата на македонскиот граѓанин во homo laborans** затворен во процесите на голите потреби и борбата за преживување во био-некро-политичкиот апарат.

7 Arent, Conditio Humana, p.277

Во првиот случај човековата политичка слобода беше редуцирана на нужноста да се следат големите тековни историски процеси на себереализација, себеприсутнување и ефектуирање на македонската нација, лоцирана во фиктивното херојско античко минато, а отелотворена во шизоидниот насилен проект „Скопје 2014", чијашто шуплина и стиропорна кревкост соодветствуваше на соголениот живот на граѓанинот подреден на монструозната величина на националистичката апстракција. Во ваквата националистичка фабрика слободата не се лоцира во „човечките битија во дејствување и интеракција, или во просторот што се формира помеѓу нив, туку му се препишува на процес што се раздиплува зад нивните грбови и работи во тајност, отаде видливата арена на јавните ствари".[8]

Во вториот случај, фокусот мора да го ставиме на навидум споредните, но клучни политики на деполитизација кои се манифестираа во континуираното секојдневно изложување на насилство, страдање, менаџирање на животот и неговата одржливост во испресекувањето на диферецијални, дисциплинарни и регулаторни механизми на моќта преку векторите на родот, сексуалноста, етницитетот, сиромаштијата, класата итн., а со кои се обележуваше биополитичката нееднаква изложеност на здравје и смртност во популацијата.[9] Односно, нужно е да не ги губиме од вид сите оние „квази-настани" на биополитичката администрација на животните можности, а кои никогаш го немаат статусот на „експлицитно појавување и случување", но кои разоткриваат „форми на страдање и умирање, одржување и истрошување, кои се многу повеќе обични, секојдневни, хронични и одбивни, отколку катастрофални, јасно прецизни или сублимни".[10]

Она на што всушност сакам да укажам се затскриените, иако ништо помалку ефективни, некро-био-политички стратегии на давање форма на животите на граѓаните во форма на пасивното оставање да се умре, во кое единствената форма на одржано преживување во животот на граѓанинот му остануваше сурово оптимистичното инвестирање во постојано одложените ветувања за спас, големите национални наративи и ветувањата за репарација на историските жртви на Македонецот. Се разбира, наспроти, или поточно, во позадина на фантазијата за реституирање на изгубениот национален наратив и суверенитет, стоеше државата и политиката како менаџерски актер на геополитичките и национални текови на капитал, добра и криминал, „редуцирани од страна на неолибералната рационалност, претприемачката рационалност и критериумите на пазарот".[11] Сведоштвата за ова се во изобилство, видливи во застрашувачките факти за земјата како една од оние со највисока стапка на сиромаштија во Европа, каде што работниците и јавните добра се ставени во недвосмислена експропријација и експлоатација од страна на капиталот и слободните економски зони (ослободени од даноци и обврски кон државата во надомест за „спектакуларни" 150 евра плата); или пак во фактот за зголемениот број за 300 000 пакувања на антидепресиви купувани од граѓаните во период од само две години помеѓу 2013-2015; бавната смрт и физичкото истрошување на граѓаните оставени на работ на егзистенцијата во систем со разурнато здравство и девастиран систем на социјална заштита, и во

8 Hannah Arendt, *The Promise of Politics*, New York: Schocken Books 2005, p.120

9 Michel Foucault, *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France 1977–1978*. Basingstoke: Palgrave, 2007

10 Elizabeth A. Povinelli, *Economies of Abandonment: Social Belonging and Endurance in Late Liberalism*. Durham and London: Duke University Press, 2011, p.13

11 Wendy Brown, *Walled States, Waning Sovereignty*, New York: Zone Books, 2010, p.24

урбано окружување со највиска загаденост во Европа („обогатено“ од застарени и штетни технологии донирани од Западните демократии, како и од пластичните и други штетни материјали што луѓето ги користат како огревен материјал, или пак евтините увезени возила итн.). Се разбира на оваа констелација мора да ѝ се додаде и наследената ситуација на приватизацијата на колективните претпријатија и фабрики во периодот од 15 години по распадот на Југославија, поддржани од меѓународните финансиски институции, кои оставија девастирани цели сегменти од популацијата кои се движеа-ат едвај како живите мртви (зомбија) на транзицијата.

Токму во овој контекст, политички посредуван, мора да ја истражиме и остварувањето на македонскиот граѓанин како homo laborans,[12] човек оставен на голо преживување и повнатрешнување, односно себеизолација од светот на другите, од просторот на појавување и размена и дебата за различните интереси (inter-est), во приватната сфера диктирана од потребата за одржување на циклусот на животот како гол живот, а под ударите на континуирано и затскриено истрошување, изнемоштување, негативен афект и неподнесливост на животот во светот.

Насилството на заедништвото и народот

Владеењето на ВМРО останува запаметено по имунизирачката и параноидна продукција на национални/от мит/ови, како апарат за идентификација преку утврдување, поточно фабрикување на митот за митот, митот за почетокот и изворот на македонското национално битие, или митот за апсолутниот и основоположнички настан на политичката заедница сфатена како мистично тело на народот/нацијата, првичното и уникатно потекло како извор на целокупната историја, судбина, имагинација, приказни и митологија на сите и секој Македонец. Функцијата на митот за македонскиот народ се состои во фигурацијата, односно фиктивното обликување и отелотворување на бивствувањето-заедно, преку нудењето на симболички идентификации, модели, типови, а преку чие подражавање секој поединец може да се идентификува, препознае и да ја утврди сопствената судбина. Митскиот говор како императивна комуникација треба да го претставува единствениот и обединувачки говор на многуте, кои на тој начин се препознаваат еден со друг, со посредството на митските фигури и нивните нормативни и императивни рамки. Во оваа митска логика за изворите на националното битие, заедницата фигурира како истоветен субјект кој е извор, автор, волја и агент на сите свои дејствија, репрезентации, митови и историја, и кој во дијалектичките операции и контрадикции на историјата гледа единствено случајни и надминливи пречки во сопствената себереализација и остварувањето на изгубената полнотија. Историската другост и разлика, како и неединственоста и разликите во сегашноста се само моменти во телеологијата на сопственото самоостварување и потврдување на Истото и Едното. Разликата и исклучокот, во ваквата логика, единствено го потврдуваат правилото и самоидентитетот на суверениот субјект-народот.

Во сличен манир, иницијалната внатрешна поделба и себеразликување што го носи воспоставувачкиот момент на политичкото, како моментот на првичното поделување на заедницата од иманентната нераспознатливост и самоотуѓување преку поставувањето на местото на моќта, во логиката на националниот субјект како само-исто себство се

12 Arent, Conditio Humana

брише целосно, со што националното Себство кое излегува од самото себе се враќа повторно непроменето и го реапроприира негативниот момент на самоотуѓување. Она што останува во тој момент е насилното преклопување на местото на моќта и политиката со местото на заедницата и внатрешните разлики во истата (или заедницата како разлика-во-себе), и конечниот исход е таков што мисијата и судбината на политиката, или на моќта станува да го „брани“ и води во сопственото себепотврдување претпоставениот идентитет на заедницата. Политичкото прашање во оваа смисла станува прашање на идентитетски проект и суверена автоциркуларност, на средства и цел, на операција и делотворност, на остварување на суштината на заедницата како дело, како завршна цел. Но ваквата делотворна заедница нема всушност никаква иднина, бидејќи целта е претпоставена како веќе претходно постоечката, но затскриена, и повремено загубена суштина на битието на заедницата. Во ваквата самоубиствена логика, она што нужно произлегува како последица е постојаното и опсесивно исцртување на границите нанадвор и навнатре со кои се идентификуваат пријателите и непријателите, патриотите и предавниците, чистите Македонци и узурпаторите на идентитетот, наследниците на родот и изродите.

Филозофијата на Жан Лук Нанси и неговите промислувања на политичката онтологија стојат во дијаметрална спротивност на ваквата комунитарна и иманентистичка логика. Политичкото, вели Нанси, би значело:

> „заедница која се уредува во насока на разделотворувањето на својата комуникација, или осудена на ова разделотворување: заедница која свесно го проаѓа искуството на своето делење (на англиски истовремено и *sharing* и *division*, или на француски *partage*). За да се здобие со такво значење, политичкото не зависи, или барем не зависи едноставно, од она што се нарекува ‚политичка волја'. Тоа имплицира да се биде веќе ангажиран во заедницата, односно да се прође, на кој и да било начин, низ искуството на заедницата како комуникација".[13]

Во предговорот на „Неделотворната заедница“ Жан Лук Нанси ја елаборира разликата помеѓу она што го нарекува како *политичкото*, од една страна, и *политика*, од друга страна. Политичкото кај Нанси се однесува на она за коешто зборуваме кога зборуваме за заедницата, и како такво се разликува од политиката како задолженост за редот, администрацијата, институциите на системот, конфликтот на интереси и односите на моќ. Политичкото е самиот акт на основање, воспоставување, извор и основоположување на политиката, или „местото каде што се отвора за дефиниција значењето на бивствувањето во заедничкото/бивствувањето-заедно".[14] Заедницата, според Нанси, е местото на егзистенција на *бивствувањето-во-заедничкото/бивствувањето-заедно* (*l'être-en-commun*) како радикално спротивставено на заедничкото битие или битието на заедништвото кои секогаш претпоставуваат трансценденција или иманенција надвор од самата егзистенција, како суштина или значење на заедницата. Суштината на бивствувањето-во-заедничкото лежи, според Нанси, конкретно во самото ова „во“ што е еднакво на релацијата и комуникацијата на сингуларности. Ова „во“ му претходи на секој субјективитет, индивидуа или идентитет бидејќи го изложува сингуларното бивствувачко кон надворешноста, што е секогаш друго бивствувачко и самото подеднакво изложено. Ова „во“ не поседува никакво својство или супстанција што би можела да биде преведена како општествена или комунална врска. Тоа е самото опросторување,

13 Jean-Luc Nancy, *Being Singular Plural*, Stanford University Press: Stanford, 2000, p.41

14 Jean-Luc Nancy, *The Inoperative Community*, University of Minnesota Press: Minneapolis, 1991, xxxvii

ориентацијата нанадвор, „кон“, што ги дистрибуира сингуларитетите во надворешност и на тој начин ја впишува надворешноста во самата интимност на внатрешноста на сингуларното бивствување. Она што е својствено и сопствено за една егзистенција, според оваа логика, е токму експропријацијата што ја лишува индивидуата од нејзината најсвојствена индивидуалност и сопственост. Одовде, заедницата е нашето бивствување-во-заедничкото коешто го оневозможува секој обид за апсолутна и комплетна иманенција. Заедницата му претходи секогаш на нашето пристигање, на нашето раѓање, и, во исто време, не е никогаш овде, туку секогаш таму, некаде другаде, разместена низ огромната мрежа на комуникативни релации помеѓу сингуларностите. Ако има нешто што е својствено за една заедница тоа е само она „со“ на „со-појавувањето“, на *бивствувањето-со*, или она *сит* во „communitas“. Изворот или почетокот на заедницата во оваа смисла не може да се лоцира во некоја историски фиксна и затворена точка или момент, туку истиот се дисеминира и повторува во секој момент и насекаде каде што се воспоставува релацијата *во* или *со*, релацијата на со-појавување и изложување на сингуларностите во заедницата. Секоја сингуларност во нејзината конститутивна релационост претставува разоткривање на заедницата и нејзиниот почеток и извор, како шок на моментот, на средбата, секаде каде што се отвора бивствувањето-заедно, секојпат и секој наредена пат. Изворот се разоткрива секогаш „за и преку сингуларно плуралниот карактер на секој извор/почеток“,[15] реферирајќи на овој начин на плуралниот карактер на секоја сингуларност, како во смисла на нејзината поставеност и условеност од релациите во плурален простор, простор еднаков на отвореноста на мноштво од други сингуларности, така и во смисла на нејзиното многукратно и плурално, секој пат, различно бивствување, односно самата сингуларност како плуралитет. И обратно, самата заедница како плуралност на различните бивствувања во со-појавувањето е секој пат различна сингуларност, и е еднаква на секој пат и од секое место нееднаквата конфигурација и организација на сингуларностите. Ако е воопшто можно да го изговориме она „Ние“ или да кажеме нешто за „нас“ тоа не може да биде во затворениот домен на (себе)репрезентација, концептот, поимот или некоја идеја. „Ние“ попрво коинцидираме со праксисот и инсценирањето на со-појавувањето, а „ние сме секогаш веќе таму во секоја инстанца. Ова не е иновација - туку сцената мора да биде откриена одново; ние мора да ја реинвентираме, да ја откриеме одново секој пат, секој пат влегувајќи одново“.[16] Токму поради ваквата логика на политичкото како отворање, ексцесивност, прекин, шок и изместување на бивствувањето-во-заедничкото, бивствувањето-со, заедницата никогаш не може да се сведе или изедначи со каков и да било проект, цел, крај, или телос кој од истата би направил дело. Одовде и тврдењето на Нанси дека политичкото како заедницата е секогаш еднакво со неделотворната заедница, ослободена од секоја фигурација, мит, идентитет и органски тоталитет кои би ѝ дале симболизација на почетокот, изворот, или судбината и визијата во која таа се самоисполнува.

Важно е да нагласиме дека ваквото мислење на политичкото кај Нанси не нѐ остава со испразнета и апстрактна мисла на теренот на онтологијата, без никакви минимални насоки за мислење на политиката. Напротив, она што ни се наложува во ваквата ситуација е мислење на „политики на политичкото“,[17] при што политиката почнува да се мисли како нужен модус на политичкото, коешто ја воведува разликата во самата политика, како разлика-во-себе. Ако политичкото ја надминува и пречекорува политиката, ако политичкото како бивствување-заедно му претходи на секое асоцирање и собир во стабилна политичка заедница, ако политичкото како делење преку кое секоја поединечна егзистенција е споделена и одделна, и на тој

15 Nancy, *Being Singular Plural*, p.83

16 ibid., 71

17 Nancy, *The Inoperative Community*

начин е ексцесивно во однос на секој обид за фузија, обединување и поставување на заедничкото, во тој случај политиката е еднаква единствено на „давање форма и видливост на можноста за живеење заедно… на дизајнирањето на неговите контури и давањето структура“.[18] Политиката, одовде, ги поставува минималните услови за живеењето заедно и ја гарантира коегзистенцијата под одреден устав, односно го прави возможно „ние“, на кое инаку по себе му недостасува евидентност и готова за-даденост. Ова е всушност и начинот на кој „политиката се раѓа: онаму каде што еден ден немаше повеќе бивствување-заедно дадено според една или друга форма (клан, потомство, лоза, територија, тотемски мит, божји правила или авторитети воопшто). Политиката се раѓа токму во моментот на повлекување на Божественото, т.е. во даденоста на нашето бивствување-со, со што мислам, не само еден-со-друг, туку подеднакво и со-остатокот-од-светот или остатокот-од-бивствувачките“.[19] Конечно, ова „ние“ што политиката го прави возможно е веќе секогаш нужно отворено кон сопствената невозможност, или оневозможување како отвореност и изложеност во меѓупросторот на „со“ помеѓу сингуларно плуралните егзистенции, секогаш во прелевање преку границите и смислата на политички конституираното „ние“. Или како што тврди Нанси:

> „Политиката се повлече како дарувањето (авто- или хетеро-дарување, човечко или божјо) на заедничка суштина или дестинација: таа се повлече како тоталитет или тотализација. Во оваа смисла, не е сè политичко. Но, политиката може одново да биде пронајдена како место на практикување на моќта со оглед на несомерливата правда, односно, како место за потврдување на без-конечноста на бидувањето човек или бидувањето свет. По дефиниција таа не може да биде апсорбирана во сите други места на егзистенција. Овие други места се токму онаму каде што несомерливоста се формира… станува збор за зачувување на несомерливоста како отворена, несомерливост на правдата и на вредноста“.[20]

Токму одовде, мислам, дека треба да започне мислењето на неполитичноста на режимот на ВМРО-ДПМНЕ, како суштински недемократски режим. Операциите на овој режим беа модуси на пополнување/испразнување на значењето и смислата на „со“ како конститутивно оневозможување на заедницата. Од една страна како втемелување и осуштествување со една финална смисла, а од друга страна како нетранзитивност, како оневозможување и целосно разделување на можноста за комуникација и трансформација (или носители на идентитетот, или крајно разделени несолидарни и во отсуство на доверба индивидуи затворени во приватната изолација и себереализација). Националистичкиот и недемократски режим на ВМРО-ДПМНЕ се состоеше во поставувањето на мера со која го вреднуваше и проценуваше, одмеруваше несомерливото како афирмација на нееднаквото во еднаквоста на сите сингуларитети-во-заедничкото. Овој процес беше процес на поништување или заборавање на неопходното непоклопување на моќта со сите различни домени на делењето/споделувањето и продукцијата на смисла, на извирање на заедницата во бивствувањето-во-заедничкото. Во љубовта, интимноста, пријателството, естетското, знаењето, идентификациите, формите на практикување на граѓанството, па дури и во гастрономството (нашата етно - кујна е највкусната кујна). Фигурата на народот, на вистинскиот Македонец со сите негови императивни, нормативни и прескриптивни импликации опсесивно прогласуваше насекаде непријатели, предавници, сексуални и родови изроди, измерени во однос на нормата за живот на вистинскиот Македонец, како вистинскиот маж, како должноста

18 Jean-Luc Nancy, “The Political and/or Politics”, 14 March 2012, Frankfurt/M

19 Ibid.

20 Jean-Luc Nancy, *The Truth of Democracy*. New York: Fordham University Press, 2010, p.50

на бидувањето жена, како суштината на бидувањето човек. Насилството врз слободата на егзистенцијата како егзистирање *со*, *покрај*, *во*, беше еднаква и на контролата на протокот на информации, на слики и зборови кои циркулираат во заедничкото, во медиумската сфера, уметничката продукција поддржана од државните фондови, продукцијата на слики под покровителство на државата дистрибуирани во националните медиуми, подвижните слики на медиумите од кои еманираа кодовите на честа, семејството, националниот идентитет итн., како турските сапунски опери, конфигурацијата на сензибилното достапно во јавниот простор согласно националистичката имагинација итн. Ако бивствувањето-во-заедничкото е еднакво на релацијата со и изложеноста на други тела, зборови, слики, сензориуми преку кои се конституираат сингуларностите секој пат различно како плурално сингуларни, и истото е извор секој пат, одново, на заедницата, ВМРО-ската деполитизација се состоеше токму во злоупотребата на оваа онтолошки конститутивна изложеност на сите и секој, и насилното затворање на отвореноста и несомерливоста како услов за правдата.

Затскривање на хегемониските операции и поништување на антагонизмот

Доаѓањето на власт, и зацврстувањето на својата позиција на власт и гласноговорник во името на „народот“, ВМРО-ДПМНЕ го оствари несомнено преку артикулација и обединување на различни народни и групни барања кои во текот на изминатиот период, од осамостојувањето на државата па до 2006, беа неисполнети, разочарани, игнорирани, несослушани и исфрустрирани. Овие барања претставуваа различни социјални позиции и слоеви, дел од кои ги претставуваа опустошените работници на транзицијата, етно обоените разгневени слоеви по конфликтот во 2001, оние кои гледаа постојан неуспех на сите ветувања за зајакнување на здравствениот и социјалниот систем во државата, граѓани кои неуспехот на интеграцијата на земјата во Европската унија и западниот свет ја доживуваа како глобална конспирација против жртвенички дефинираниот Македонец, оние кои во понудената симболичка позиција на ВМРО гледаа можност за остварување на „стариот“ македонски сон за национално обединување и достоинствено враќање и реализација на македонското битие, или конзервативните сили кои во современите социјални движења и борби за еднаквост гледаа закана за чистотата на сè што е македонско, патријархално, христијанско итн. Ваквото обединување беше возможно преку ветувањето за исполнување на барањата и интересите на „народот“, наспроти, односно во диференцијација со актуелната позиција на моќ, во периодот отелотворена во СДСМ, од една страна, и консеквентно градењето на линкот на еквиваленција помеѓу овие различни слоеви, групи, социјални позиции и интереси, од друга страна. Како партикуларен политички субјект, ВМРО-ДПМНЕ ја презеде улогата на симбол и агент на симболичката унификација и претставување/остварување на загубената, отсутната полнотија на овие различни социјални позиции, со реторички маневар на метафоричка кристализација како означител на вратеното, прероденото единство и еднакво учество на сите овие, претходно исклучени и игнорирани гласови во заедницата („Прередба во 100 чекори“). Додека ваквата стратегија и артикулација на народното единство беше резултат на политичка операција par excellence, овозможувајќи контингентна реконфигурација на постојните општествени врски и седименти, а времето кое следуваше потоа беше сведок за заборавање на ваквата контингентност, повременост и диференцијално

одредена унификација, и следствено нејзина деполитизација. Единството на народот се претставуваше како нужна и позитивно одредена резултанта, исход на претпоставеното национално единство кое наместо перформативен ефект, се претставуваше како извор на перформативната политичка операција. Реторичкиот ефект на партикуларноста во заземањето на обединувачката и симболички унифицирачка улога во претставувањето на „празната полнотија“ (Лаклау) на заедницата, преку инсценирањето на конфликтот со актуелната моќ, беше заменет со насилната фикција за отелотворување на народното единство како позитивитет и супстанција, при што секоја внатрешна разлика беше прогласена за ненародна, непријателска и предавничка игра против националните интереси, а надворешната разлика, како конститутивна за таквиот идентитет, за израз на ултимативниот непријател кој мора да биде делегитимиран, потиснат, избришан, па неретко и дехуманизиран на патот кон ветената полнотија и народно единство.

Деполитизирачката операција на ВМРО-ДПМНЕ се состоеше во заборавот, односно интенционалното потиснување на фактот дека „популарниот симбол или идентитет, бивајќи површина на инскрипција, не го изразува пасивно она што е впишано во него, туку всушност го конституира она што го изразува преку самиот процес на изразување. Со други зборови: позицијата на народниот субјект не претставува едноставно единство на барања конституирани надвор и пред него, туку е одлучувачки момент во воспоставувањето на тоа единство... Обединувачкиот елемент не е неутрален или транспарентен медиум. Доколку би бил, секое единство што би можела да го има дискурзивната/хегемониската формација би му претходело на моментот на именување на целината“.[21] Со други зборови, заборавот и потиснувањето на политичкиот извор на артикулацијата на општеството, како реактивација на седиментираните, фиксирани и значенски стерилизирани слоеви на општеството, како контингентна одлука и реторичка пракса, во операциите на ВМРО беше изведено преку насилна рутинизација, нова седиментација, фиксација на значењата, смрзнување на односите на моќ, и насилна елиминација на антагонизмот како клучен за отвореноста на општеството и можноста на политичкото. За да биде возможно практикувањето и мислењето на политичкото, тврдат Лаклау и Муф, „мораме да ја земеме предвид отвореноста на општественото како конститутивен темел или ‚негативната суштина’ на егзистенцијата, а различните ‚општествени поредоци’ како нестабилни, кревки и целосно неуспешни обиди за припитомување на полето на разлики“.[22]

Политичкото, со други зборови, во оваа рамка на мислење, го претставува живиот, динамичен, неуништлив и постојано присутен елемент на антагонизмот во општественото поле, како услов, можност, и истовремено, како постојано еруптирачко оневозможување на затворањето на општеството како тоталитет, и на преклопувањето на операциите на политиката, како збир од пракси, дискурси и институции со кои се рутинизира и одржува постојниот поредок, со многустраното поле на диференцијални релации во општеството. Антагонизмот го претставува политичкиот момент во кој „неодлучната природа на алтернативите и нивното разрешување преку релации на моќ станува целосно видлива“.[23] Кога Лаклау и Муф велат дека антагонизмот е конститутивен за воспоставувањето на општеството и заедницата, реферираат на нужниот момент на исцртување на границата на диференцијација помеѓу пријателот и непријателот (во манир на Карл Шмит, иако против него преку него), како антагонистичка граница која овозможува поделба на општеството на два блока и која го овозможува поставувањето

21 Ernesto Laclau, *On Populist Reason.* New York: Verso, 2005, p.99

22 Ernesto Laclau and Chantal Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategies: Towards a Radical Democracy.* New York: Verso, 2001, p.96

23 Ernesto Laclau, *New Reflections on the Revolution of Our Time.* London and New York: Verso, 1990, p.35

на ланец на еквиваленции помеѓу елементите во секој од двата респективни блока. Односно, не постои никаква објективна, позитивна, есенцијална или супстанцијална причина или извор на новото општествено обединување и конституирање на народниот политички субјект надвор од артикулирачките операции во процесот на антагонизација. Исходот од ваквиот процес е тоа што едниот од двата блока, оној која ја мобилизира динамиката на антагонизација, во оваа борба ја презема хегемонијата во преуредувањето и реактивирањето на седиментираните слоеви на општеството, и следствено, воспоставувањето на нов општествен поредок.

Клучно, од една страна, за демократското разбирање на хегемониската артикулација на општественото овде е признавањето и визибилизацијата на несводливоста на диференцијалните елементи во хегемонискиот блок на партикуларниот елемент што ја артикулира симболичката унификација и стои како метафора за динамичниот и разликувачки метонимиски процес помеѓу различните елементи. Од друга страна, неопходна е политичката институционализација на демократски агонистички политички простор како нужен за нови реартикулации на општествената врска и значењето на заедничкото, токму поради тоа што „полното битие“ што повремено го отелотворува обединувачката партикуларност е невозможно како такво, и како „празен означител“ е предмет на постојани и нови реинскрипции и антагонистички борби за значење. Единствено тогаш кога ќе ја „признаеме димензијата на ‚политичкото' и разбереме дека ‚политиката' се состои во припитомување на непријателството и обид да го направи помалку штетен потенцијалниот антагонизам што постои во човечките релации, ќе можеме да го поставиме централното прашање (...) за демократската политика“.[24]

Токму тргнувајќи од овде тврдам дека „политиката“ на ВМРО-ДПМНЕ беше колку неполитична, толку и недемократска, бидејќи заборавајќи го контингентниот артикулаторски момент на својата хегемонија, стана егзекутор на поништувањето на сите изблици на нов антагонизам и критички превреднувања и реартикулации на општественото. Во ВМРО-вската неполитичка логика општеството, народот, нацијата претставуваше унифицирано супстанцијално мистично тело чијашто глава и репрезент беше Партијата, а не диференцијално и конфликтно антагонистично поле чиешто обединување беше перформативен ефект на нестабилни и конкретни политички одлуки и артикулации. Во таквото претпоставено единство и отелотворена полнотија беше неизбежно насилството и воскреснувањето на знаците на тоталитарната и авторитарна логика. „Тоталната политичка институција на општественото (без медијацијата на мноштвото различни и седиментирани социјални практики и позиции, *моја забелешка*) може да биде единствено резултат на апсолутна семоќна волја, и во тој случај контингентноста на она што е воспоставено – и одовде неговата политичка природа – би исчезнала“.[25]

Ова беше видливо во континуираното делегитимирање на сите активистички обиди за предизвикување на хегемониските поставки на општествениот поредок, поддржани, репродуцирани, засилувани или произведени од владеачкиот политички субјект. Активистите во оние моменти во кои не беа предмет на психичко насилство, понижување и деградација во медиумските хајки кои беа продолжена рака на владеачката партија, беа соголени од политички глас и можност за еднакво и рамноправно учество во демократскиот агонистички простор со тоа што нивниот глас беше фабрикуван во медиумите како ништо повеќе од странска пропаганда, платеничка активност („соросодите“), инфилтрација на надворешните непријатели со цел разединување и уништување на македонскиот народ, израз на себични и егоистични индивидуи без никаква грижа за општеството и нацијата (како на пример жените со нивната борба за „некакви си женски права“), или внатрешен непријател кој сака да поништи сè што е македонско и конститутивно за државата (Албанците во нивната борба за колективните и културни права). Или пак беа неуморно патологизирани и дехуманизирани, а со тоа и соголени од статусот на легитимен човечки актер во политичкиот натпревар (како активистите за правата на ЛГБТИ луѓето). Исполнувајќи го празниот означител на хегемониското обединување со симболите на етносот, народот, нацијата, сите останати форми на општествена организација и идентификација, беа прогласени за минорни, неважни и нелегитимни, односно за политички нерелевантни и површни. Најперверзната стратегија беше целосното игнорирање и одбивањето да се земе воопшто предвид нивниот глас и знаење, како и одбивањето да се седне воопшто на маса и да се разменуваат аргументи. Друго мноштво од примери го вклучуваат политичкиот прогон со монтирани судски случаи на политички противници, цензура или целосно прекинување на поддршка и финансиско потпомагање на уметници и културни работници кои низ својата работа продуцираат поинакви и алтернативни, критички, афективни атмосфери и структури од хегемониските националистички резонанци (како независниот културен сектор и серија критични и социјално ангажирани уметници), вештачки обиди за криминализирање на невладините организации преку испраќање на финансиски полиции и инспектори итн. Во таквата ситуација на присилен консензус и тоталитет, кога „недостасуваат демократските политички борби со кои може да се идентификуваме, нивното место е преземено од други форми на идентификација, од етничка, националистичка или религиозна природа, а опонентот е дефиниран во исти такви термини. Во такви услови, опонентот не може да биде перципиран како противник со кој се натпреварувате, туку единствено како непријателот кој треба да биде уништен“.[26]

Наместо заклучок

Овој обид за промислување на стратегиите на деполитизација на единаесетгодишниот режим на ВМРО-ДПМНЕ би сакал да го завршам со укажување на процепите низ кои се појавија различните форми на отпор и критика, токму како места за повторно трасирање и актуализација на моментот на политичкото, како насоки за идно истражување и анализа.

Многубројните движење и критички гласови во изминативе 12 години сметам дека беа токму израз на политичката желба за повторно креирање и реконфигурација на јавната сцена на појавување на плуралноста, за оркестрирана колективна акција со која повторно се исцртуваа, освојуваа и преозначуваа јавните простори и се перформираше заедницата и мноштвеното „ние“, за креирање на нови форми на живот, идентитетски позиции, сензориуми и отелотворувања на човечкото, за продукција на нови форми на знаења, и афективен и симболички антагонизам со кој се предизвикуваше хегемониската артикулација на народот и битствувањето-заедно. Различните модалитети на политичката желба и страст се манифестираа во колективни организации на пленуми и агори во кои граѓаните од различни слоеви и идентитетски позиции креираа простор за јавно и колективно носење на одлуки и организација на политичкото дејствување и отпор, како и за рефлексија и дебата за различните добра од јавен интерес, како студентските и професорските пленуми,

24 Chantal Mouffe, *The Democratic Paradox,* New York: Verso, 2000, p.101

25 Laclau, *New Reflections on the Revolution of Our Time*, p.35

26 Chantal Mouffe, *The Return of the Political.* London: Verso, 1993, p.6

колективните делиберации и судир на мислења и позиции на агорите за време на протестите против полициска бруталност, во движењето „Протестирам“ итн. Многубројните протести и маршеви во кои се собираа граѓани со различни културни, етнички и национални позадини, и различни социјални и идентитетски позиции претставуваа израз на политичката желба за бивствување-заедно оттаде иманентистичките и комунитарни фигурации на заедницата. Исклучително значајната продукција во рамки на независната културна сцена и критичките естетски и уметнички интервенции понудија алтернативни и антагонистички форми на знаење и значења, субверзивни редистрибуции на видливото, чујното и искуственото, како и ненормативни телесни и афективни асамблажи и атмосфери. „Шарената револуција“ претставуваше недвосмислен израз на нова хегемониска артикулација на симболичкиот и материјалниот простор на заедничкото, нудејќи нов арсенал на празни означители околу кои се инвестираа колективните желби и вкотвувања, раштимувајќи ги искуствата на страв, срам, анксиозност и депресија за да ги реоркестрира во продукција на колективни афекти на радост, гнев и солидарност, притоа перформирајќи ја заедницата преку со-појавувањето на телата на отпор во јавниот простор и улицата кои на тој начин добиваа нова материјална реалност и значенски потенцијал, отворајќи нови можности за практичен и когнитивен анагжман на телата со просторот кој го продуцираат и запоседнуваат.

Растетерувајќи ги хегемониските седиментации во смислата, моќта и заедницата во мноштво домени, историјата на отпорот и критика во изминатa декада нè потсетува дека „ако сè е политичко - во смисла која не е ниту на политичката теологија ниту на политичката економија - тоа е така сè дотогаш додека ‚ништо’ не може да биде ниту тотално ниту подложно на тотализација“.[27]

27 Nancy, *The Truth of Democracy,* p.51

- - -

Користена литература:

Arendt, Hannah. “What is Freedom?” во *Between Past and Future*. New York: Viking Press, 1961

Arendt, Hannah. *The Promise of Politics*. New York: Schocken Books, 2005

Arent, Hana. *Conditio Humana*. Beograd: Fedon, 2016

Brown, Wendy. 2010. *Walled States, Waning Sovereignty*. New York: Zone Books.

Foucault, Michel. 2007. *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France 1977–1978*. Basingstoke: Palgrave.

Laclau, Ernesto. 1990. *New Reflections on the Revolution of Our Time*. London and New York: Verso.

Laclau, Ernesto and Mouffe, Chantal. 2001. *Hegemony and Socialist Strategies: Towards a Radical Democracy*. New York: Verso.

Laclau, Ernesto. 2005. *On Populist Reason.* New York: Verso.

Lefort, Claude. 1988. *Democracy and Political Theory*. Polity Press: Cambridge, pp. 213-255

Marchart, Oliver. 2007. *Post-Foundational Political Thought - Political Difference in Nancy, Lefort, Badiou and Laclau*. Edinburgh University Press Ltd: Edinburgh

Mouffe, Chantal. 1993. *The Return of the Political.* London: Verso.

Mouffe, Chantal. 2012. *The Democratic Paradox*. New York: Verso.

Nancy, Jean-Luc. 1991. *The Inoperative Community*. University of Minnesota Press: Minneapolis.

Nancy, Jean-Luc. 2000. *Being Singular Plural*. Stanford University Press: Stanford.

Nancy, Jean-Luc. 2010. *The Truth of Democracy*. New York: Fordham University Press.

Nancy, Jean-Luc. 2012. “The Political and/or Politics. 14 March 2012, Frankfurt/M.

Povinelli, A. Elizabeth. 2011. E*conomies of Abandonment: Social Belonging and Endurance in Late Liberalism*. Durham and London: Duke University Press.

Сказни за возрасни: Историските нарати-ви и авторитарните тенденции во совре-мена Македонија

Дарко Стојанов

> “We know from tracing its path that fascism does not require a spectacular ‘march’ on some capital to take root; seemingly anodyne decisions to tolerate lawless treatment of national ‘enemies’ is enough.”
>
> Robert O. Paxton

На љубопитниот читател историјата му нуди редок увид во потенцијалите на човештвото. Со оглед на тоа што иднината не може да се предвиди, минатото станува една голема лектира за тоа кои сме и за што сме способни, ние – луѓето. Речиси безграничен резервоар на човечки остварувања, од оние најсветлите кои ни даваат надеж, до оние најтемните кои нè ужаснуваат и тераат на преиспитување. Оваа благородна научна дисциплина стои рамо до рамо со филозофијата и книжевноста, и иако нејзиниот методолошки пат е различен, сепак честопати споделува слични, ако не и исти, прашања.

Во мај 2008 година, во Виена, занесен во момент на професионална деформација, силен впечаток ми остави еден документарен филм со снимки од посетата на една нацистичка научна експедиција на Тибет, во потрага по изворите и остатоците од аријанската раса. Имено, во 1938 година – истата онаа година кога пред „слепата“ Европа нацистите ги презедоа Судетската област и Австрија, кога ја исценираа „кристалната ноќ“ палејќи ги синагогите низ Третиот рајх – спомнатата група, поврзана со друштвото „Аненербе“ и составена од антрополози, стигна до Средниот Исток со цел „научно“ да го истражи потеклото на аријанската

раса и нејзината врска со Германците. Следеше страствено мерење на черепи и носеви. Зачуден пред врвот на апсурдот приреден во модерниот 20 век, човек сфаќа колку се кршливи сфаќањата за „современата цивилизација“ или пак за „идејата за прогресот“.

Неполни два месеци подоцна се сетив на оваа необична лекција, кога на 11 јули 2008 година забезекнат го гледав свеченият пречек на Газанфар Али Кан, принц на Хунзите, и неговата свита, на аеродромот (малку пред тоа преименуван во) Александар Велики во Скопје. Тогаш разбравме дека нашата македонска „раса“ има свои роднини во Пакистан, далечни потомци на војската на Александар. Се чини дека македонската научна и новинарска експедиција веќе го посетила нивниот регион и дошла до големото антрополошко и историско „откритие“; можеби како огледало на грчките мисии кај соседното племе Калаши преку границата во Афганистан (!). Настрана од патетичниот декор при пречекот во Скопје, кога возрасни и разумни луѓе се преоблекоа во фалангисти и со сета сериозност го пречекаа изгубениот брат кој по 22 века се враќа дома, во тој момент сфатив дека злоупотребата на историјата во Македонија е отидена едно ниво погоре и претчувствував дека тоа што ќе следи ќе биде нешто повеќе од типичните националистички флертувања со минатото.

Од друга страна, во политичките науки веќе нема дилеми – Р. Македонија во време на Н. Груевски беше заробена и полуавторитарна држава; еден вид на „демократура“. Објавените прислушкувани разговори само го потврдија заклучокот. Сите институции неопходни и за практикувањето на демократијата и за функционирањето на системот беа контролирани од еден центар (највисокиот ешалон на партијата ВМРО ДПМНЕ). Како да беа вратени еднопартискиот систем и едноумието. Целосно контролирано судство, полиција, медиуми и потполно корумпирана хиерархија во државните институции, до таа мера да не се распознава дали се работи за партиска или државна структура.

Креирање униформност или дехуманизација на непослушниот

Секоја авторитарна власт има потреба од крајна униформност на граѓанството, односно „сплотеност“ (ако го користиме пофиниот израз) околу нејзиниот водач и нејзината идеологија, со цел различните гласови да бидат угушени или сведени на минимум. Бездруго, постојат бројни, практични и иновативни начини како да се постигне таа цел, за што е доволен поглед во историјата на тоталитаризмите во 20 век за да ни стане појасно. Тоа што, како историчар, ме интересира во овој есеј е прашањето: на кој начин историјата се претвори во алатка на полуавторитарната власт во Република Македонија, на самиот почеток на 21 век? Притоа, под историја не мислам на минатото, туку на секој современ дискурс што претставува поглед кон тоа минато, односно историографијата, политиката на сеќавање, јавните говори, медиумската комуникација и сл.

Во изминатите десетина години, додека урбаниот пејсаж во Скопје постепено добиваше лик на музеј на отворено, истовремено се менуваше и менталниот пејсаж. Од далечното и скорешното минато почнаа да оживуваат ликови кои беа заборавени: нови/стари јунаци, нови/стари предавници, а покрај нив и модерните „антички“ Македонци. Сепак, ниту една од овие категории не беше измислена во тој период. Историографијата во Македонија, како и во поширокото соседство, уште во време на Југославија ја нагласуваше поделбата на правилно

и неправилно ориентирани луѓе, со тоа што во речникот од тоа време можеби поомилени беа „издајниците“ и „петтоколонашите“. Античките Македонци, пак живееја во главите на некои квазиистражувачи во 1990-те години, кои, разбирливо, твореа на маргините од интелектуалната и медиумската сфера. Во времето на режимот на Груевски овие појави беа извадени од заборавот и од маргините и беа помпезно внесени во mainstream медиумскиот простор. Во ретки случаи, дури и во академската фела. МАНУ, на пример, во која инаку твореа некои од најеминентните класичари во регионот, се посрамоти пред целиот свет со наводното дешифрирање на натписот од „Каменот од Розета“. Всушност, „откритието“ дојде од двајца аматери (вљубеници во античката историја) од математичкото одделение, по што филолозите мораа да го негираат и деконструираат случајот. Истовремено, еден од најплодните македонски псевдоисторичари се придружи на, во тоа време, новоотворениот универзитет во Штип, со владина поддршка, по што беа најавени небулозни истражувачки проекти. Широката јавност, пак доби можност да се запознае со една историска тема, синтетизирана во научна публикација, која во блиската иднина се покажа како мошне корисна – „Предавствата и атентатите“ во македонската историја. Постепено, во периодот од 2006 до 2009 година, во јавната сфера во Македонија се градеше еден нов дискурс во кој минатото сè повеќе беше дел од политичките настапи на политичарите. На средина од тој период, се случи и големата фрустрација од „Букурешт 2008“ (која како да се надоврза на онаа од конфликтот од 2001 година), а која дел од политичарите и интелектуалците, мошне умешно, ја поврзаа со онаа од „Букурешт 1913“. Избликот на гнев и разочараност кај голем дел од населението во Македонија се покажа корисен за владеачката гарнитура која ја засили својата националистичка реторика со цел да ја зголеми популарноста кај гласачите. Патот кон засилена демонстрација и практикување на моќта беше отворен, а еден од главните ориентири на тој пат стана историјата.

Една од карактеристиките на градењето униформност и послушност во тој период, настрана од исклучително важниот феномен на клиентелизмот кој не е предмет на овој есеј, беа партиските кампањи за поистоветување на партијата со народот и/или со државата. ВМРО-ДПМНЕ требаше да стане синоним за „вистинскиот“ Македонец, а поинаквите ориентации беа исклучени од ова ексклузивно „национализирано“ партиско семејство. Сите оние кои има поинаква лојалност, или пак поинаква визија за општеството, беа претворени во Другиот, во сосема негативна конотација – беа етикетирани како „предавници“, „шпиони“, „комуњари“, „соросоиди“, „изроди“ итн. Партијата на власт во толкава мера го интензивираше ова стигматизирање и овој дискриминирачки дискурс, што македонското општество е сè уште длабоко поделено на непријателски табори, дури и на штета на пријателските и семејните релации. Во годините на распламтување на националистичките страсти, важна улога имаше и злоупотребата на историјата.

Можеби највпечатлив во насока на градење униформност беше, и сè уште е, проектот „Скопје 2014“, којшто го претвори центарот на главниот град во историски тематски парк. Со типот на споменици и градби/фасади, со нивната фрекфенција и димензии, но и со начинот на поставување, проектот во себе носи силни пораки за надворешна и внатрешна политичка употреба. На домашно ниво, настрана од дебатите за естетската (не)вредност, спомениците на „Скопје 2014“ ја изнесуваа на виделина наводно затскриената, заборавената или негираната славна историја на македонскиот народ, од антиката до денес. Во време на сложени меѓународни односи, кога од страна на соседните држави на

Република Македонија и нејзините граѓани и беа (и сè уште се) негирани името, јазикот и црквата, а згора на тоа и интеграцијата во некои стратешки важни меѓународни институции, оживувањето на историјата требаше да му даде утеха на разочараниот Македонец. Или поскоро требаше да го фрли во прегратките на неговиот заштитник – популистичката и конзервативна партија на власт. Проектот има голема моќ за политичка мобилизација, но и за разграничување меѓу одделни групи во општеството. Едноставно, требаше да се сфати дека оние кои ја сакаат Македонија сиурно го сакаат и „Скопје 2014“, и следствено, оние кои не го сакаат „Скопје 2014“ сигурно не ја сакаат ниту Македонија. Со своето примордијално и есенцијализирано сфаќање за нацијата, со својата исклучивост по родова и етничка основа, со својот анахронизам, и со инхерентните митови што ги носи во себе, проектот секако стои во контрадикција со сите современи историографски концепти, но тоа не беше пречка да добие поддршка од бројни историчари. Можеби токму затоа што во себе не содржи повеќеслојност и амбивалентност, проектот е всушност уште поблизок до голем број загрижени граѓани, кои имаат потреба да слушнат „X е наш“, „Y е вечна “, или „отсекогаш било така“, наместо „сложено е“. Оние кои не се согласуваа со тој поглед на минатото, и кои не беа придвижувани од националниот патос и националистичкиот кич, беа гледани со сомнеж. Во таквиот „или-или“ момент, оние кои одбраа да не жртвуваат на олтарот на историјата, ризикуваа да бидат исклучени од „македонштината“, односно да станат „изроди“.

Слична претстава за минатото, но многу поинтензивна во своите пораки, се среќава и во новиот „Музеј на македонската борба“, кај дел од граѓаните познат и како „музејот на ВМРО“ заради партиското влијание и визија кои се вградени во него. Тематската нишка која преовладува во неговата поставка од, главно, восочни фигури и современи слики, е онаа за страдањата и жртвата на македонскиот народ низ историјата, додека, пак, дидактичката е онаа на емоционален шок. Посебно место во таа смисла имаше т.н. „интерактивна поставка“ во која, со помош на одлични актери и сценографија, но ужасно сценарио, посетителите можеа лично да присуствуваат на мачењата и егзекуциите на македонските патриоти кои паднале во рацете на клетите непријатели од соседството. Всушност, спомнатиот музеј не е само приказ на мрачното минато, туку, можеби несвесно, е и повик за мрачна иднина. Човек оттаму излегува со гнев кон луѓе кои не постојат и со траума од настани кои никогаш не ги доживеал. Овој феномен, и покрај својата ирационалност, е сепак моќно орудие во рацете на власта. Инсистирањето на историја на страдања, на митот за виктимизација, е доста успешно во мобилизацијата на граѓаните преку поигрување со атавистичките емоции на толпата. Крајната улога на таков тип на музеј е создавање на еден ментален пејзаж во кој сите архетипни непријатели се оживеани, а посетителот влегува во улогата на жртва на злите намери на разни странски и домашни непријатели. Во еден таков пејсаж многу лесно и многу јасно се оцртуваат силуетите на „предавниците“ и „изродите“.

Нормализација на културата на насилство

Се разбира, во контекст на материјалната визуелизација на национализираната историја за која зборуваме, малку е тешко да се замисли како би изгледал спомениkот на предавникот – притоа, не некој конкретен човек со име и презиме, туку поскоро еден апстрактен лик. Навистина би било интересно да се види уметничко решение за оваа дилема. Затоа, пак, во една бинарна логика

многу е полесно, а со сличен ефект, да се претстави спротивниот лик – оној на уништувачот на предавници и изроди. Така, една убава септемвриска ноќ Скопје доби и споменик на еден „професионален“ убиец, Андон Лазов Јанев – Ќосето, или уште познат и како „Касапот“. Иако, до моментот на поставувањето овој историски лик беше непознат за поголемиот дел од јавноста, доста брзо тој се претвори во еден од симболите на авторитарното владеење, а неговиот кобен прекар стана составен дел од политичките говори и скандирања. Во времето на неговото поставување македонската јавност веќе беше длабоко поделена, а двојството „патриоти“ и „предавници“ секојдневие. Локацијата на споменикот, како и неговата визуелна замисла, говорат за неговата симболичка функција во полуавторитарното и поделено општество. Ќосето беше претставен со строг поглед, со засукани ракави, вооружен до хиперболизација, и во еден став кој наговестува дека следи дејствието по кое станал познат во историјата, а на кое се дразнат дел од македонските граѓани. Згора на тоа, тој беше поставен веднаш до судовите во центарот на градот, асоцирајќи на правда; или, поскоро, на партиската патриотска „правда“ која е повисока од институционалната и е врвен морален чин. Всушност, некои политичари и историчари ја убедуваа јавноста дека Ќосето не е контроверзен лик бидејќи убивал по налог на организацијата во која членувал, а која се борела за слободна Македонија. Меѓутоа, на тој начин, не само што не го оправдаа ликот и делото на Ќосето, туку ја легитимираа идејата дека убиство за исправна кауза е посакуван чин. Во таа насока, посебно се истакнуваат и политичките говори, особено оние од екот на политичката борба околу парламентарните избори во 2016 година, кога ликот на Ќосето беше сосема јасно користен како смртна закана за политичките ривали и неистомисленици. Така, од говорницата во Делчево Н. Груевски нагласи: „ Јас ќе му кажам. Да беше Делчев денеска жив, тој немаше да може со него да се поздрави, на него ќе му беше пратен само Ќосето да ја заврши приказната со таков човек“, сугерирајќи им на своите поддржувачи дека неговиот главен ривал е всушност предавник и дека заслужува да биде убиен. Малку потоа, во Скопје, проф. д-р В. Божиновска, претседателка на „Комисијата за односи со верските заедници“: „... и гневот македонски. Да ги поздравам бранителите, ги гледам ветераните од Куманово, од Прилеп, од Свети Николе. Ме прашуваат ‚Што се случува, Валентина?’ Велам ‚Оваа вечер е вечер на ножевите. Оваа вечер е вечер или на разумот или на лудилото на еден човек, на последниот македонски предавник Зоран Заев’. Драги браќа Македонци, велат Јуда Искариотски се појавува во секоја историја на еден народ“, како и „Ќе се случи еден ден во кој ќе кажеме ‚елате браќа и сестри да се собереме и тргнеме, да видиме кој ќе ни биде цар, а кој шпион’. Да знае и Чичаковски и Дума оваа вечер со два куршума ги убиваат и Гоце и Ченто“. Истата вечер, од говорот на еден друг политичар и актер: „Простете ми, не сакам ни името да му го спомнувам, Заев е симбол на ѓавол, на предавништво, на изрод“, а кон тоа цитирајќи и поезија „Кога човек ќе изгуби право на смеа, да биде умен, да дели правда, ... Тогаш му останува правото да убива во мака“. Во толпата, пак, ечеа извици „Ќосето е жив!“.

Овие случаи на говор на омраза се всушност само мал дел од еден поширок феномен на нормализација на насилството во Република Македонија, а во кој и една националистичка визија на историјата имаше свое значајно место. На едно практично ниво, хронологијата на партиски организирано насилство против неистомислениците, и тоа често во јавниот простор, беше започната многу поодамна. Во март 2009 година студентите по архитектура кои протестираа против изградбата на црква на главниот плоштад во Скопје беа нападнати од организирана група пред очите на пасивната полиција. Никој не беше осуден за инцидентот. Ретроспективно, овој настан беше само најава на долгата

низа напади, меѓу кои: полициското упад во А1 телевизија во 2010, насилното исфрлање на опозициските пратеници и новинарите од Собранието во декември 2012, нападот на општина Центар во јуни 2013 (за кои подоцна јавноста имаше можност да го слушне тогашниот премиер како планира детали од нападот и нарачува конкретни акти на насилство) итн. Во тој контекст, упадот и насилството во Собранието на Република Македонија, на 27 април 2017 година, воопшто не изненадува. Без оглед на деталите за неговото планирање, тој сепак е врвот на една долга историја на насилство. Таа, пак, остави свое наследство кое го преживеа падот на полуавторитарната власт во јуни 2017 година – насилниот екстремизам.

Имено, во 2016 година, во екот на политичката криза во Македонија, кога престолот на Груевски се нишаше, започна еден нов тренд – формирање на т.н. македонски патриотски организации, коишто се први официјално регистрирани здруженија кај кои историјата и насилството заемно се испреплетуваат. Секоја од овие групи го носи името на еден македонски национален херој од 19 и 20 век, меѓу нив, секако, и Ќосето. Во еден јавен говор пред Собранието тие прочитаа заедничка декларација во која се истакнува дека во тековната политичка криза, којашто ја перцепираат како погубна за државата и македонскиот народ, тие се подготвени да ги користат сите достапни ненасилни и насилни средства.

Заклучок

Неодамнешното искуство од Република Македонија покажува дека историјата може да биде многу корисна алатка за полуавторитарните и авторитарните режими. Користејќи ја вешто, преку политика на сеќавање, јавен дискурс и историографска и медиумска продукција, таа може да им помогне во процесот на раздвојување на послушните од непослушните и да даде покритие за угнетувањето на вториве. Во Македонија беше создаден пејсаж во кој историјата е оживеана, вечните душмани сè уште демнеат зад секој агол, а ликот на предавникот сè уште постои и е поактивен од кога било. Наместо благородна наука, историјата беше претворена во тиранин.

На полуавторитарната власт ѝ требаше историјата за да создаде филтер низ кој ќе се двои „доброто“ од „лошото“, „патриотите“ од „изродите“, низ кој првите ќе се држат во постојана напнатост во служба на татковината, а вторите во постојана напнатост поради страв од реперкусии. Притоа, не само што власта ќе обезбеди легитимитет за своите политики, туку ќе обезбеди и легитимитет за насилството над оние другите. Во очите на „патриотите“, реперкусиите, замолчувањето или насилството над „предавниците“ се оправдани чинови, затоа што служат за повисока цел – опстанок на нацијата. Во овој механизам, историскиот наратив има важна улога, тој го гради амбиентот, ги утврдува улогите, го утврдува моралот. Конечно, го дразни егзистенцијалниот страв и инстинктот за преживување и воедно е повик за акција.

Да се бид(н)е или не

Влора Речица
Миша Поповиќ

> “If thought corrupts language, language can also corrupt thought. A bad usage can spread by tradition and imitation even among people who should and do know better.”
>
> George Orwell, 1945

Првите слободни и повеќепартиски избори во Македонија се одржаа во 1990 година, со учество на 18 политички партии. Како здруженија кои се стремат кон усвојување на власта, политичките партии го уредуваат политичкиот и јавниот живот во Република Македонија. Во 2016 година, по деветти пат во историјата на независна Македонија се одржаа парламентарни избори. Со тоа што лидерите на политичките партии заземаа централна улога внатре во партиите, нивниот лик стана партијата. Овој текст ги истражува механизмите кои политичките лидери ги користат за да ги убедат граѓаните во нивната визија. Прво, се осврнува на партиите како доминантен ракурс на политичкиот светоглед, второ на исклучувачките наративи, за на крај да даде конкретни примери од јавниот дискурс за време на предизборната кампања за парламентарните избори во 2016 година и референдумот за Договорот со Грција. Политичките партии како главен актер на политичката сцена, влијаат во консензусот или длабоката поделеност на граѓаните. Нивниот дискурс е често алатка за креирање на јавното мислење и неговата злоупотреба води кон монополизација на политиката и политичките нарации.

Партиите како доминантен ракурс на политичкиот светоглед

Политичките партии во Република Македонија претставуваат најзначајниот актер кој го движи политичкиот живот во земјата. Тие располагаат со значителни ресурси, особено кога се на власт, со кои обезбедуваат послушност од другите актери, како на пример граѓаните и бизнисите. Материјалниот механизам со кој ја обезбедуваат оваа своја позиција претставува клиентелизмот.

Клиентелизмот претставува непрограмски однос помеѓу патронот (во случајот партијата) и клиентот (да речеме граѓаните), каде првиот обезбедува некаков ресурс во замена за послушност од вториот.[1] Клучното во оваа дефиниција претставува непрограмската димензија на односот, со што клиентелистичката размена на ресурси се разликува од универзалната дистрибуција, каде граѓаните имаат пристап кон услугите благодарение на системско владеење, а не припадност во клиентската мрежа. Оттука, клиентелизмот е, или се манифестира во партикуларен начин на владеење, каде од особена важност за секојдневното живеење претставува припадност во определена потесна група на чиј врв седи естаблишмент кој распределува определени ресурси.

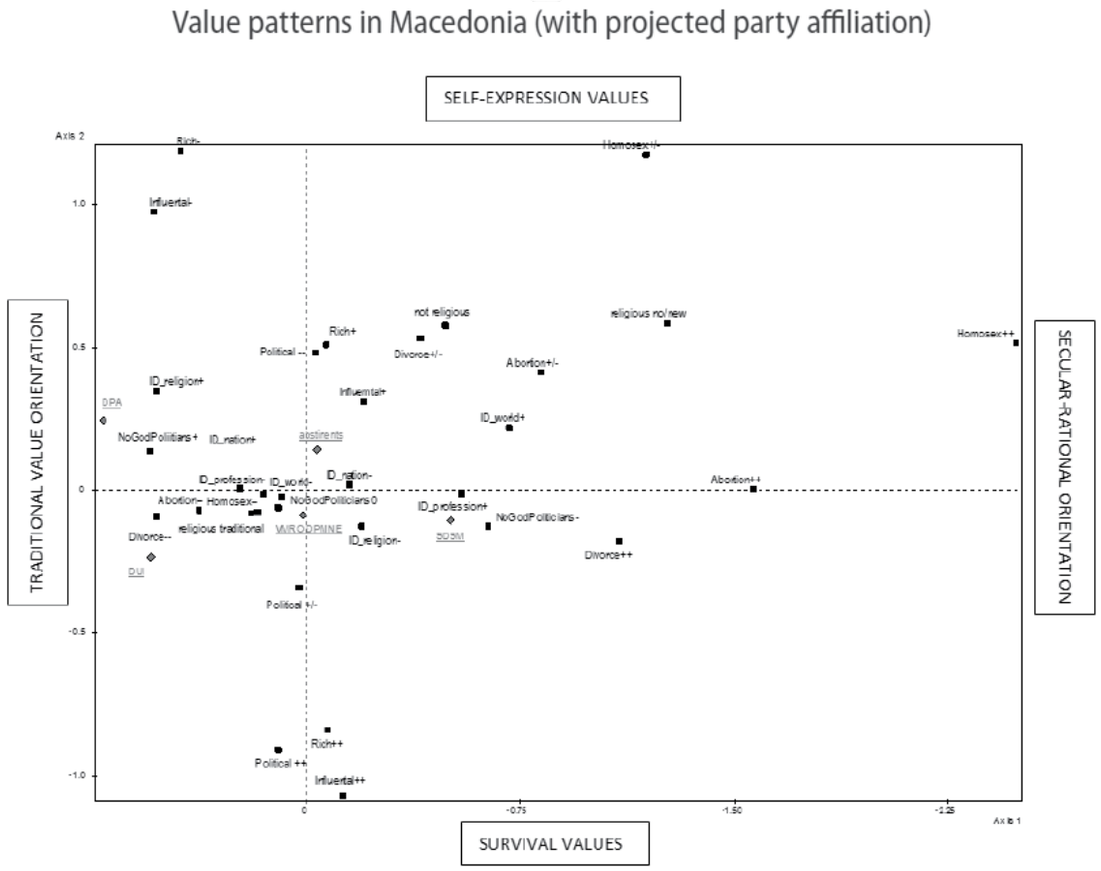
Во Македонија клиентелизмот се забележува во перцепциите, но и во очекувањата и праксата на секојдневниот живот на граѓаните. Така, 14% од граѓаните на Македонија имаат побарано услуга од политичка партија за да решат некаков проблем.[2] Ова сугерира дека голем број на граѓани кои на некоја партија „ѝ должат“ и во еден момент ќе биде потребно да ѝ вратат некоја услуга. Дополнително, широко е распространета перцепцијата, односно очекувањето дека вработувањето е партиски одредено. Така мислат 72% од граѓаните.[3]

Ваквото очекување, дека правилата на игра зависат „од чија си“, е важна одредница за политичкото однесување на поединците. Во секојдневниот живот тие се прилагодуваат на овие правила на игра, бидејќи тие функционираат и им помагаат во нивните животни стратегии. Тоа им дава висок капитал на политичките партии како актери, кои располагаат со ресурси кои се корисни, но пред сè, потребни за секојдневниот живот на поединците.

Меѓутоа, иако клиентелизмот е материјалниот механизам за обезбедување на лојалноста потребна за монополизирање на политиката, тој не е единствениот механизам, туку е пропратен со политички дискурс кој го обликува светогледот на поединците. Задачата на овој политички дискурс е да создаде наративи за секојдневието кои се основа за оправдување на начинот на владеење. Или уште поконкретно, политичкиот дискурс има за задача да го уредува поимањето на општествените промени кои настануваат низ времето, без разлика на постабилни вредносни, идеолошки, класни или етнички позиции.

Во истражување на односот кон општествените промени во југоисточна Европа, во 2013 година, користејќи мултиваријантна анализа на кореспонденции врз вредносните ставови на испитаниците, се издвојуваат две димензии на ориентации.[4] Првата најдоминантна димензија е оската помеѓу традиционални и секуларни ставови. На неа се покажуваат разделувањата помеѓу испитаниците низ односот кон религијата, важноста на групите и моралните вредности во општествениот живот. На втората оска се разликите околу приоритетите во животот, како важноста да се биде богат или влијателен.

Тоа што е веднаш забележливо е дека освен неколку изразени вредности, не постои особено видливо групирање и разделување на вредносни системи по дадените оски. Напротив, постои релативна конверзија и збиеност на вредностите. Но уште повеќе, доколку на графикот ги погледнеме проекциите за тоа на која политичка партија се симпатизери испитаниците, се гледа дека иако постојат разлики, сите се блиску до тежиштето. Тоа укажува дека на вредносно ниво, политичките партии споделуваат релативно слични симпатизери.

Меѓутоа, состојбата е сосема различна тогаш кога испитаниците се прашани да ги оценат општествените промени во изминатите 20 години. При оценките дали партиската плуралност, демократијата, секојдневниот живот, патот кон ЕУ, приватизацијата и меѓусебните односи се подобрени во однос на социјализмот, забележени се три групи на одговори - генерално позитивни евалуации (означени со 1), генерално негативни (означени со 3) и оценки кои се наоѓаат некаде помеѓу

1 Piattoni Simona, *Clientelism, Interests, and Democratic Representation: The European Experience in Historical and Comparative Perspective,* Cambridge University Press 2001; Kitschelt Herbert and Wilkinson I. Steven, Patrons, *Clients and Policies: Patterns of Democratic Accountability and Political Competition*, Cambridge University Press 2007; Kopecký, P., Mair, P. and Spirova, M. (eds.), *Party Patronage and party Government in European Democracies,* Oxford University Press, 2012; Susan Stoke et al., *Brokers, Voters, and Clientelism: The Puzzle of Distributive Politics,* Cambridge Studies in Comparative Politics, 2013

2 ИНФОРМ анкетно истражување 2017

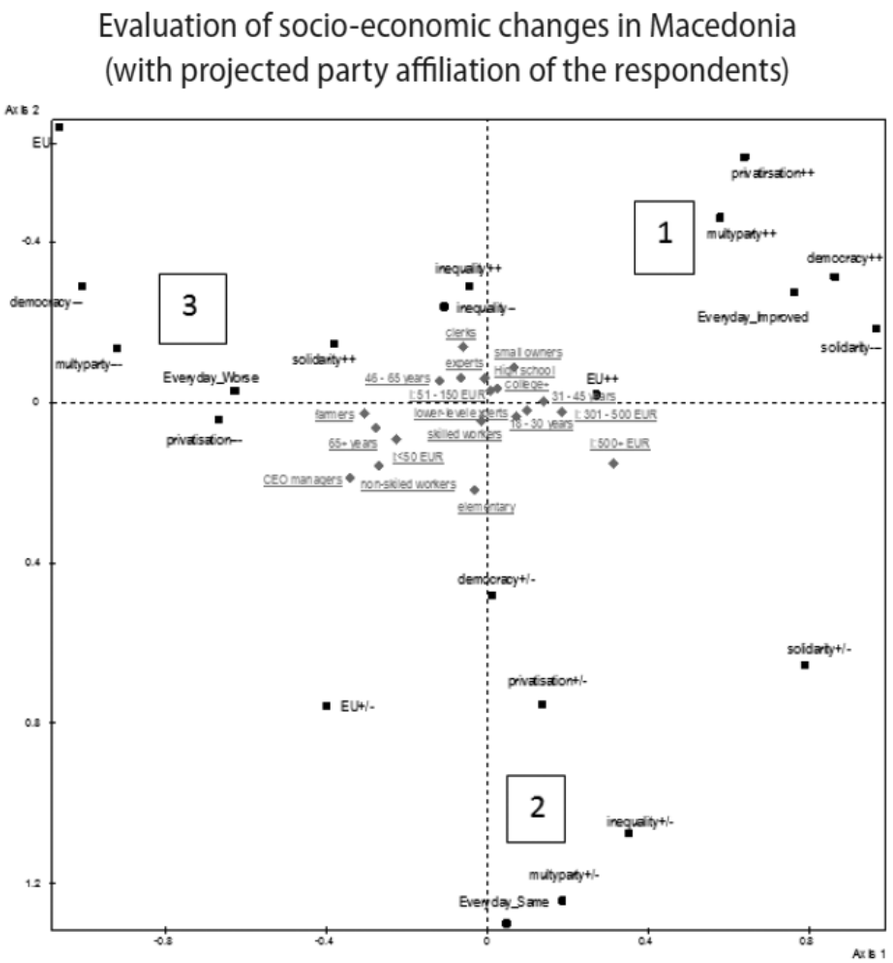
3 Ibid.

4 Cvetichanin, Predrag, Misha Popovikj, and Jasmina Nedeljkovic. “Who Likes This Change? Perception and Evaluation of Socio-Economic Changes in Western Balkan Societies.” In *A Life For Tomorrow: Social Transformations in South-East Europe,* edited by Predrag Cvetichanin, Ilina Mangova, and Nenad Markovikj, 278. Skopje: Institute for Democracy “Societas Civilis” Skopje, 2015

(означени со 2). Во средина се проектираните вообичаени социо-демографски карактеристики, како образование, приходи и занимање.

Тоа што е забележливо дека социо-демографските карактеристики се (практично) подеднакво блиску, односно далеку, до сите три групи на евалуации. Тоа укажува дека не постои класично сфатена општествена група, како на пример класа, која со своето искуство или идеолошки позиции е специфично блиску до некој од трите различни светогледи кон скорешниот историски развој на земјата. А промените се значителни, од промена на политички, до промена на економски систем.

Меѓутоа, доколку се проектираат партиските симпатии на испитаниците, ќе се увиди дека тие се добри одредувачи на светогледот. Симпатизерите на политичките партии (тогаш) на власт имаат позитивни евалуации додека оние кои ја поддржуваат (тогаш) опозицијата имаат негативни.

Ваквата состојба ја покажува состојбата на наративна и материјална поделеност на искуството и светогледот на политичкиот живот управуван од партиите. Таа е производ на отежнатиот пристап до општествените ресурси и нарација на таа голема неправда од една страна. Од друга страна стои нешто полесниот пристап и решавање на проблеми преку партикуларизам и нарација на успех потребна да се оправда таа состојба.

Исклучувачки наративи

Оваа поделеност не е само поделеност на светогледот каде различните табори имаат дивергентни интерпретации за тоа што се случува. Таквата поделеност, која станува сè поприсутна и во развиениот свет нема масовни импликации за пристапот на поединците кон општествените добра и правото на демократско управување. Актуелниот отворен конфликт помеѓу симпатизерите на Демократите и оние на Републиканците, од друга страна на пример, не е толку директно врзан со реперкусии по секојдневниот живот на поединците. Припадноста во едниот или другиот камп нема директен ефект по пристапот до права и можности. Промените, позитивни или негативни, имаат номинално универзален ефект во оваа смисла, односно зависат од други карактеристики како класа, род, етничка припадност и слично.

Од друга страна, во Македонија, припадноста кон политичките групи има опипливи реперкусии по секојдневниот живот за голем дел од граѓаните. За определени групи на луѓе, пристапот честопати зависи од пристапот до членови на политички партии кои можат да посредуваат во добивање соодветни услуги, како на пример здравствени услуги. Тоа е значајна специфика на поделеноста во Македонија.

Оттука, ваквата состојба на исклученост мора да најде свое оправдување низ различни дискурзивни практики. Овие практики имаат за задача да креираат наративи кои ќе креираат значење за исклучувачката пракса како основа за оправдувањето. Последица на ова се различните светогледи, односно оценки за тоа што се случува во општеството.

Оваа состојба секако не е линеарна причинско-последична ситуација. Доминантната положба на политичките партии не е однапред оправдана низ ваквата дискурзивна пракса. Значењето и оправдувањето на поделеноста или исклучувањето е резултат на паралелно ползување и на дискурс и на материјален интерес, но во многу случаи дури и неопходност за да се биде „лојален“ кон одредена интерпретација.

Меѓутоа, кога се зборува за дискурзивното поле, тогаш исклучувачките наративи во дисфункционалната демократичност на политичките процеси, во голема мера се резултат на две стратегии: тотализација и секуритизација. Преку тотализација се постигнуваат два главни ефекти. Првиот е дека креаторот на политичките наративи се претставува себеси како главен наратор и некој што го контролира значењето на колективот. Од ова произлегува вториот ефект, а тоа е исклучувањето, односно одредувањето кој, и зошто е надвор од колективот. Секуритизацијата пак, им дава на нараторите оправдување за исклучување.

Тотализирачкиот дискурс има за цел да го дефинира политичкото тело и да ги одреди неговите интереси. Ваквото поимање нè носи кон дефиницијата

на Антонио Грамши за хегемонична политичка сила која станува таква тогаш кога „ги презентира сопствените интереси како израз на колективната волја“. Низ различни наративни инструменти, оваа политичка сила ги брише границите помеѓу себе и народот, станувајќи препознатливиот, но уште повеќе единствен глас на заедницата.

Целта е, преку ваквата дискурзивна пракса, да се создаде јасна слика за Другиот, оној кој е надвор од политичкото тело. Дури во оној момент кога политичките противници ќе се исклучат од тоа да бидат легитимни, или автентични членови на заедницата, се создаваат претпоставките за да се оправда дискриминаторската пракса. Така, во политичките конфликти во земјата, беше потребно да се поделат таборите на автентични и предавници. На тој начин, симболичкото одземање на местото во заедницата, нивното мапирање како Другиот, понатаму ги одредува (и оправдува) реперкусиите по поединецот.

Еден таков пример на наратив претставува Доктрината на ВМРО-ДПМНЕ. Во неа, наспроти „левичарскиот“ мит за „новиот“ е спротивставен „реалниот човек.“ Уште на самиот почеток, со ова се воспоставува вредносна разлика помеѓу двата концепти. Антоним на „новиот“ не е „постојниот“, туку „реален“ со што на спротивната страна се имплицира нереалниот, односно неавтентичен граѓанин.

Во понатамошниот текст на Доктрината се забележува јасна асоцијација помеѓу личноста и нацијата, притоа велејќи дека „Македонецот е патриот“ и дека „без нација и национална свест нема еманципација од последиците на егоизмот.“ Ова ја отежнува позицијата на граѓаните кои се чувствуваат поинаку, оние кои не чувствуваат особена потреба да се изразат патриотски, или уште повеќе се критични кон националните наративи. Притоа на личноста ѝ се имплицира субјективност сè додека нејзините постапки остваруваат национални интереси. Во исто време, реторички се игнорира флуидноста на колективниот (национален) интерес, кој е резултанта на наративите на политичките актери кои имаат ресурси да се претставуваат како негови гласноговорници. Истовремено, се одзема можноста таа да е заинтересирана за колективно делување во помали групи, туку нацијата станува најтесната заедница преку која се остварува човековото чинителство.

Овој пример јасно го покажува нацртот врз база на кој во периодот на владеењето на ВМРО-ДПМНЕ беа врамени процесите на тотализирачки дискурс и исклучување. Преку директната зависност на опстанокот на личноста од националните интереси, беа креирани оправдувања за дискриминаторските процеси против жените, хомосексуалците, етнички другите, политичките противници и сите оние кои „стоеа на патот“ на националните интереси.

Нивниот грев беше тоа што имаа поразлична визија или за себе или за заедницата. Жените имаа(т) за задача физички да ја репродуцираат нацијата. Хомосексуалците беа наспроти традиционалниот карактер на „реалниот човек“, а политичките противници мешетареа наспроти националниот интерес.

Така, хомосексуалноста стана увезена категорија од странство, за да може да се мапира како неавтентичен дел од националното политичко тело. Жените кои не раѓаа тоа го правеа поради нивниот хедонизам и желба за кариера, за да се засили нивната позиција наспроти повисоки колективни интереси. На политичките противници им беше одземено чинителството и нивните активности означени како однадвор платена сила (на пример Џорџ Сорос) за да се избрише автентичната плуралност на политичкото делување во рамки на националното тело.

Притоа, тоа што е неодминливо поврзано на оваа пракса е процесот на секуритизација. Со овој инструмент, одредено прашање се означува како безбедносно за да се оправда определено решение.

Делувањето на овие „противници“ беше врзувано со митот за „да се биде или не.“ Заканата од пропаста на нацијата поради активностите на групи, или индивидуи беше внимателно конструирана и искористувана. „Белата чума“ беше производ на модерното живеење означено преку изменетите родови релации, и видливоста на хомосексуалците. Опасноста од недонесување на буџетот за 2013-та година беше безбедносната закана за да се исфрлат пратениците на опозицијата.

Овие процеси во текстот што следи ќе ги опишеме со два дополнителни примери. Првиот пример се однесува на реториката употребена во периодот по изборите во 2016-та година, кога се подготвуваше новата владина коалиција потребна за определување на ново парламентарно мнозинство. Вториот пример е дебатата околу името, особено непосредно пред референдумот во септември 2018-та година.

Тоа што ќе го покажеме е како низ реторички формулации поврзани со мапирање на неавтентичноста на актерите, низ тотализирачки дискурс и низ определување на надворешна закана, се креираа наративите кои симболички требаше да ги оправдаат настаните кои ги следеа овие два периода. Првиот е 27-ми април 2017 година, кога имаше насилен упад во Собранието при изборот на новиот Претседател, Талат Џафери. Вториот е исходот од референдумот, односно дел од наративите кои требаше да го оправдаат бојкотот или да го поттикнат изјаснувањето со гласање.

Политички наративи во јавниот дискурс во Македонија

По изборите во декември 2016 година, политичката криза доби нова димензија. Стана извесно дека ВМРО-ДПМНЕ ќе биде сменето од власт, па беше потребно да се создадат услови кои ќе ја отежнат промената. Низ процесот на секуритизација, или трансформирањето на објекти и субјекти на политички процеси во безбедносно прашање, требаше да се создаде оправдување за активностите против промена на власта.

Новата владина коалицијата, ДУИ, Движење БЕСА и Алијанса на Албанците со СДСМ и коалиција, беше реализирана под претпоставката дека СДСМ ги прифатила барањата на албанските партии преку нивната платформа. Таа платформа, попозната како „Тиранската платформа“ меѓу нејзините противници, често во јавниот дискурс беше претворена во безбедносно прашање, или прашање на „да се биде или не“. Претседателот на државата, Ѓорѓе Иванов, во негова изјава за австрискиот дневен весник „Винер Цајтунг”, изјавува дека „Тиранската платформа е директно мешање и загрозување на независноста на Република Македонија“, со тоа вметнувајќи во јавниот дискурс дилема за сигурноста на државата.

> “Тиранската платформа е директно мешање и загрозување на независноста на Република Македонија, а содржинските барања не се само политички опасни, туку се и противуставни, вели претседателот на Република Македонија, Ѓорге Иванов, во интервју за австрискиот дневен весник „Винер Цајтунг”.

„Која европска држава би прифатила платформа на туѓа држава, да биде основа за создавање на Влада кај неа. Ако се загрозува независноста на државата, и ако државата се доведува во подредна состојба и зависност од друга држава, тоа кај нас е казниво дело", вели претседателот Иванов..[5]

На иста линија во јавниот дискурс се постави и тогашниот претседател на ВМРО-ДПМНЕ, Никола Груевски. Неговата изјава за дневникот „Вечер", беше во линија на трансформирање на политички процес во безбедносно прашање за Македонија, наведувајќи дека платформата на албанските партии води кон „федерализација на земјата."

„Тој документ води кон федерализација на земјата, таа платформа не е од сега, таа е од многу порано, но сега најдоа човек кој сака да си ги прикрие криминалите и ќе прифати секакви платформи за да дојде на власт. Промена на името и водење кон бинационална држава и федерализација е она што е утврдено во платформата и тоа е она што сака да го направи СДСМ".[6]

Истиот став беше споделен и преку проглас на партијата во декември, 2016 година. Во следниот говор, тогашниот претседател на ВМРО-ДПМНЕ го чита прогласот на партијата, кој исто така индиректно во јавниот дискурс вметнува идеја на закана за унитарноста на државата.

"ВМРО-ДПМНЕ нема да прифати и нема да дозволи кантонизација и редефинирање на државата под какви било услови или какви било околности."

Во февруари, 2017 година, Никола Груевски, преку фејсбук пост го сподели својот став за можната коалиција на СДСМ со албанските политички партии, под услов прифаќање на платформата на албанските партии. Можната коалиција, преку неговиот пост беше трансформирана во закана за унитаноста и сигурноста на Македонија.[7]

„Основната причина за целата операција за рушење на власта и носење на Зоран Заев е слабеење на државата со цел промена на името и идентитетот на Македонците. Тоа е главната и основна причина заради која е започната операцијата за рушење на ВМРО од некои надворешни центри. Овој процес може да донесе и до губење на државата."

„Двојазичноста е секундарната цел. По двојазичноста ќе започнат подготовки и за кантонизација како следна цел. Чекор по чекор."

Груевски, исто така во неговиот пост, дел од политичкото тело во Македонија, го третира како Другиот, кој се бори против Македонија.

„Кога државата е нападната, само народот може да ја одбрани. Не можат само политичарите, особено кога еден дел од нив се борат за заштита, а друг дел се на спротивната страна."

Целта на оваа беше да се создаде страв кај граѓаните од промените во најава. Преку мапирање на противниците како предавници, кои работат за разнебитување на државата, се создаваа предуслови за масовен отпор кон промената на власта. Преку конструирање на наратив на закана, постепено се определуваа методите кои треба да

5 http://www.president.mk/mk/2011-06-17-09-55-07/vo-mediumite/4634-wiener15042017.html

6 https://vecer.mk/http%3A//vecer.mk/node/331906

7 https://goo.gl/8HqpvX

се применат. Во ситуација на закана, колективната активност се стесни кон единствено решение на проблемот.

Така, на 27-ми април, при изборот на Талат Џафери за претседател, дискурзивната рамка низ која претходните месеци се опишуваше политичката „реалност", се материјализираше во насилниот упад во Собранието. Настрана организираната насилна група, во Собранието влегоа и граѓани кои не неопходно биле свесни за целиот план, но упадот во институцијата несомнено го гледаа како единствено решение на проблемот. Во такви услови, при единствено решение, се создаде обид за оправдување на упадот.

Дискурсот на секуритизација се користеше и за прашањето на Договорот со Грција и што ратификувањето и имплементирањето на истиот значи. Првиот пример кој ќе го искористиме како показател на трансформиање на објекти и субјекти од политички процеси како безбедносно прашање е изјавата на Претседателот на Република Македонија, Ѓорѓе Иванов. Во неговата изјава, Иванов го означува Договорот со Грција како штетен за македонскиот народ.

„Го повикувам македонскиот народ да не се плаши. Чувајте го, негувајте го нашиот вековен идеал на непокорот. Нема да ме поколебаат со притисоци, уцени и закани. Нема да поддржам ваков штетен договор", порача Иванов.[8]

Во иста линија е и Димитар Апасиев, член на Президиумот на Левица. Апасиев во една од неговите колумни го претставува референдумското прашање и прифаќањето на Договорот со Грција како чекор кон самоукинување на македонскиот народ.

„На 30 септември 2018 година, доколку граѓаните не сакаат да бидат соучесници на туѓи агенди и платформи и доколку тие достоинствено одбиваат правно да се самоукинат, најдобро е тоа неделно попладне воопшто да не излезат на ова наместено референдумско гласање."[9]

Следната изјава, од аналитичарот Исмет Рамадани, го претвора прашањето на Договорот со Грција за безбедносно прашање, со тоа што вметнува во јавниот дискурс елементи на заплашување за сигурноста и мирот на државата, доколку не се оди по одреден пат.

„Албанците ќе бидат коректни во целиот процес, но ако не успее овој Договор и ако ги загубиме сите шанси за НАТО и ЕУ, тогаш не гарантирам за коректноста на Албанците во нивното однесување понатаму. Ако не успееме да влеземе во НАТО и ЕУ може да се случи еден крстопат, нешто друго што нема врска со демократски процеси, евроатлански процеси", изјави Исмет Рамадани за емисијата Отворено на Алфа ТВ.[10]

На оваа линија е и следниот говор на премиерот на Република Македонија. Прашањето на спорот Косово-Србија, се претвори во безбедносно прашање за повеќе држави во регионот. Истото прашање, се трансформираше во прашање на сигурност и од премиерот на РМ, каде имплицираше дека случувањата во Косово ќе се прелеат во Македонија и затоа е добро Македонија да се осигура.

"...но ова е сериозен сигнал, макар биде некоја шеста или Ш опција, да ја обезбедиме Македонија, да ја обезбедиме

8 https://netpress.com.mk/ivanov-nema-da-potpisam-steten-za-zemjata-licen-dogovor-na-zaev-i-dimitrov/

9 http://respublica.edu.mk/blog/2018-08-31-07-56-50

10 https://pogled.mk/ismet-ramadani-ako-ne-uspee-referendumot-mozhno-e-albantsite-da-trgnat-po-drug-pat/

Македонија, да ни биде на суштина... осигурена и обезбедена и да ги исполни своите планови и очекувања на своите граѓани.“[11]

Во текот на периодот пред референдумот, наративите на секуритизација беа користени за да се креира состојба во која граѓаните беа ставени на избор околу сопствената сигурност. Апелот на закана требаше да ги засили чувствата на неизвесност и со тоа ја одреди важноста на прашањето. И на двете страни тие беа искористени за да се намали, односно ограничат опциите на решение. Од една страна, Договорот од Преспа беше претставуван како директно укинување на нацијата, па истомислениците беа наративно доведени во состојба на безизбор, односно избор помеѓу решение и ништовност. Од другата страна, наративот на безбедносна закана од Косово и потенцијалното одвојување на Албанците по евентуалниот неуспех на решение на спорот, требаше да доведе до сличен резултат на спротивната страна. Овие наративи, наспроти наративите на позитивните придобивки од решението на спорот, требаше да доведат до поедноставен избор помеѓу решение и граѓански конфликт или поделба.

Да се биде или не

Тотализирачките дискурси и секуритизацијата употребувани во доминантните политички наративи претставуваат стратегија на монополизација на политичкото. Низ низа наративни инструменти, се обезбедува намалување на изборот. Граѓаните, како субјекти во политиката се доведени да мислат дека нема поинакво решение. Меѓутоа, за разлика од судирот на аргументи на повеќе опции, секуритизацијата игра клучна улога во обезбедување дека спротивставеното решение значи директна, честопати лична несигурност на поединецот. Токму ова овозможува своевидна предвидливост.

Во македонската политика честопати се користи токму „да се биде или не“ наративот. Македонската политичка историја (онаа денес, онаа во минатото и онаа од иднината) е претставена како крстосница во која едниот правец неодминливо води кон провалија. Успешноста на оваа стратегија е водена од способноста на доминантните политички актери целосно да го наметнат светогледот кон реалноста. Припадноста во политичките табори е единствениот сигурен предвидувач на тоа како ќе се гледаат и оценуваат општествените случувања. Вредносниот профил, класната или етничката припадност се сè уште неиздиференцирани карактеристики кои би им помагале на поединците да ги одредат своите стојалишта.

Напротив, зависноста на поединците од блискоста кон политичките партии е клучниот фактор на општествената поделеност. Сè додека припадноста има директни импликации кон секојдневниот живот на поединците, политичките актери се способни да го сведат изборот на „да се биде или не“. Политичкиот дискурс и наративите кои произлегуваат се тука како „олеснувачи“, односно овозможуваат оправдување на дисбалансот во кој луѓето се наоѓаат.

11 https://telma.com.mk/top-tema-na-vasha-strana-town-hall-debata-so-premierot-zoran-zaev-i-vitsepremierite-shekerinska-i-osmani-25-09-2018/

Како згасна довербата во медиумите во Македонија

Жанета Трајкоска
Бојан Георгиевски

Бастион на јавниот интерес или алатка на политичарите?

Медиумите во Македонија во текот на изминатите години се соочуваат со долга низа на предизвици и проблеми во своето функционирање. Ниските плати за новинарите, политичкиот притисок врз уредниците, поделеноста во нивната уредувачка политика се само дел од проблемите кои секојдневно ги мачат медиумите во државата. Од друга страна, бројот на новинари и други медиумски професионалци во редакциите континуирано се намалува, а медиумите вработуваат „поевтин" работен кадар. Како резултат на ова, редакциите не се доволно стручни и професионални, а новинарите ретко се обучени да препознаат пропаганда и манипулација. Во таква ситуација, медиумите се приморани да се прилагодуваат на општествените околности. Во такви околности, „спинингот" и извртувањето на вистината за нив е сосема прифатливо.[1]

Во текот на владеењето на претходната власт, се сметаше дека поголемиот дел од најгледаните телевизиски медиуми имаа „провладина" уредувачка политика, а мал број медиуми беа сметани како „критички настроени", односно дека не се плашеа да ги критикуваат политиките на тогашната владејачка структура.[2]

Сопственоста на медиумите во Македонија беше исто така предмет на дискусија во јавноста во изминативе неколку години. Повеќе медиуми кои дисеминираа говор на омраза и непроверени информации во јавниот дискурс немаа наведено информации за својата редакција.

1 Жанета Трајкоска, *Карактеристики и значење на спинингот во креирањето на медиумската реалност и неговото појавување во Македонија,* докторска дисертација (во ракопис), одбранета на Правен Факултет, Универзитет Св. Кирил и Методиј, Скопје 2014

2 Бојан Георгиевски, Жанета Трајкоска, Дејан Андонов, *Здружени за промени: враќање на владината отчетност преку граѓански протести*, Институт за комуникациски студии, Скопје 2016

Во истражувањето кое го спроведе „Медиа Педиа“ (2014) впрочем беше откриено дека дел од овие медиуми биле делумно во сопственичтво на политичари или на нивни роднини. Концентрацијата на сопственоста во приватните медиуми во рацете на политичарите ја загрозува разновидноста и плурализмот на медиумите. Од друга страна, во текот на владеењето на ВМРО-ДПМНЕ, најголем огласувач во македонските медиуми беше токму Владата на Република Македонија. Дискутабилното сопственичтво на медиумите, заедно со стремежот за профит од владини реклами влијаеше врз уредувачката политика на овие медиуми, вклучително и врз таа на јавниот радиодифузен сервис. Медиумите, од бастиони на јавниот интерес, се претворија во алатки за пропаганда секогаш достапни на власта.

Слободниот пад на слободниот говор во Македонија

Повеќе истакнати меѓународни организации во тој период ја вбројуваа Македонија меѓу оние земји кои имаат недозволиво ниски слобода на медиумите и слободен говор. Од 2009 година, кога беше рангирана на 34-то место во рангирањето на „Репортери без граници“ во однос на слободата на медиумите, Македонија бележи драстичен пад во повеќе слични ранг листи. Во истото рангирање за 2014 година, Македонија падна на 124-то место.

Во својот извештај за слободата на медиумите за 2016 година, „Фридом хаус“ ја рангира Македонија како неслободна земја (претходно, во 2014 и 2015 година беше рангирана како делумно слободна). Според извештајот, наводите за незаконско прислушување на новинари, коруптивни врски меѓу функционери и сопственици на медиуми и зголемување на заканите и нападите врз медиумските работници се главните причини за тоа Македонија да премине од „делумно слободна“ во „неслободна“ земја во ова рангирање. Во извештаите на ИРЕКС (Индекс за одржливост на медиумите), Македонија во изминатите години беше посочена како поделена во однос на известувањето на медиумите. Во своите извештаи тие често посочуваа дека најгледаните медиуми се баваат со пропаганда и пристрасно известување.

Извештајот на ЕК за напредокот на Македонија кон ЕУ (2015) наведува дека МРТ не ја информирала јавноста за прашања од јавен интерес на балансиран и неселективен начин. Поделеноста на медиумите беше особено воочлива во текот на предизборните кампањи во 2014 година. Според извештајот од „Мисијата за набљудување на изборите“ (МНИ) на ОБСЕ/ОДИХР за претседателските и парламентарните избори од април 2014 година, мнозинството медиуми во Македонија биле пристрасни кон владејачката партија, и во поглед на обемот и во тонот на известувањето.

Во својот извештај од 2015 година „Групата на високи експерти на ЕК“ (како резултат на истрагата по објавените „бомби“) посочуваат на „нездрава врска помеѓу мејнстрим медиумите и највисоките владини функционери, каде првите примаат директни наредби поврзани со основните и суштествените прашања од уредувачката политика“. Тие посочуваат и кон поразителната состојба во приватните медиуми и јавниот радиодифузен сервис „заплашувањето, отсуството на добри услови за работа за новинарите и финансиската нестабилност на медиумските компании ги прават зависни од владиното рекламирање и создаваат опкружување на страв кое поттикнува самоцензура“.

Пропагандни машини

Пропагандата во новинарството се истражува како процес со кој се управуваат вестите, се извртуваат и спинуваат информациите. Во овој процес се истакнуваат само позитивните аспекти од одредени политики во јавноста. Во политичката наука пропагандата се анализира како дел од идеологиите на политичките актери и во контекст на влијанието врз јавното мислење и во масовната култура.[3]

На пропагандата често се гледа како на комуникациска техника чија цел е манипулација со јавноста и промена на нејзиното мислење или однесување. Оние што вршат пропаганда секогаш имаат јасен план и очекувана цел и користејќи манипулативни техники точно знаат кон кого се обраќаат и кои се вредносните ставови и верувања на публиката што е во нивниот фокус. Пропагандата се пренесува преку медиумите во различна форма (говори, новинарски текстови). Нејзината цел е единствена - да одбрани одредена политичка идеја и да ја задржи политичката елита на власт.

Според истражувањето кое го спроведе „Институтот за комуникациски студии“ во рамки на истражувањето МОДЕМ (2015), веднаш откако политичките партии се согласија дека Македонија може да оди на предвремени избори во 2015 доколку се исполнат одредени критериуми, се интензивирало пропагандистичкото известување на Јавниот радиодифузен сервис (МТВ1, МТВ2), како и на највлијателните приватни телевизии (Сител, Канал 5 и Алфа). Дополнително, во повеќе извештаи од МОДЕМ (кои го анализираа медиумското покривање на политичките процеси и актери) се наведува дека од ноември 2015 година медиумите кои ја „фаворизирале“ ВМРО-ДПМНЕ навлегле во сериозна и агресивна пропаганда во тој период.

Мнозинството на најгледани телевизии известувале пропагандистички за сите промотивни активности на владата и на ВМРО-ДПМНЕ. Тие во своето известување ги фаворизирале активностите на тогашната владејачка партија, а постојано ги критикувале оние на главната опозициска партија, СДСМ, како и независните невладини организации кои ја критикувале власта. Во истражувањето на МОДЕМ е исто така забележано усогласување во ставовите на уредувачката политика на најгледаните телевизии во земјата - МТВ1, Сител, Канал 5 и Алфа ТВ. Тие поставувале исти теми на агендата, често ги цитирале истите извори, користеле слични формулации во прилозите, но и слично ги врамувале политичките процеси и актери во тој период. Таквата синергија меѓу политичките актери и медиумите е една од главните причини за поразителната состојба на македонското новинарство и медиумската сфера во земјава, истакнато не само од домашната, туку и од меѓународната заедница.

Рекламите: тројански коњ во уредувачката политика на медиумите

Уште еден показател за стегите кои претходната власт ги изврши врз медиумите е влијанието врз уредувачката политика на македонските медиуми преку рекламирање. Во „времето“ на ВМРО-ДПМНЕ, државата беше еден од најголемите огласувачи во медиумите во Република Македонија а беше убедливо најголемиот огласувач во приватните медиуми во 2013 година. Според некои

3 Жанета Трајкоска, *Карактеристики и значење на спинингот во креирањето на медиумската реалност и неговото појавување во Македонија,* докторска дисертација (во ракопис)

проценки, севкупниот рекламен пазар на Македонија во тоа време изнесувал меѓу 35,1 и 47,4 милиони евра годишно, а телевизиите имале 80-85 проценти од тој пазар.[4]

Официјалните податоци за владиното трошење за рекламирање повеќе години беа непознати за јавноста. Меѓутоа, по силните притисоци од домашните организации и од меѓународната заедница, Владата во 2014 година објави информации за своите расходи за промотивни реклами и кампањи за подигнување на свеста. Бројките покажаа дека, во 2012, 2013 и првите шест месеци од 2014 година, Владата потрошила околу 18 милиони евра на медиумски кампањи.[5]

Во својот „Извештај за напредок" (2015), ЕК посочува на зголемениот број на пријави за закани и малтретирање врз новинарите, како и случаи на материјална штета кон медиумите нанесена од непознати извршители. Извештајот посочува и на незаконското следење на телефонските разговори на голем број новинари и дека дел од снимените разговори укажуваат дека медиумите биле под директен или индиректен притисок од власта во нивното известување.

Политичките партии на власт во изминатите години беа главниот актер кој го поттикнуваше ваквиот однос меѓу политичарите и медиумите. Под нивното влијание, медиумската состојба беше во тренд на ерозија, а уредниците и новинарите беа ставени во поданичка улога пред сопствениците на медиумите и политичарите кои ги „ползуваат" овие медиуми.

Таквиот амбиент беше потпомогнат и од „словото на законот". Законите се спроведуваа селективно, а новинарите се самоцензурираа од страв од огромни парични казни за клевета и навреда, во ситуации кога требаше да пишуваат за познати политички фигури. Во вакви услови, корупцијата и клиентелизмот најдоа солидна почва за растење, а пропагандата беше вирусот кој резултираше од ова сценарио.

Каква беше перцепцијата на граѓаните?

Според повеќе извештаи, перцепцијата на граѓаните во Македонија е дека степенот на корумпираност на медиумите е на мошне високо ниво. Во извештајот на „Транспаренси интернешнал" (2014) беше наведено дека 60% од граѓаните сметаат дека, општо земено, медиумите не информираат „објективно". Во истражувањето е исто така наведено дека секој четврти граѓанин смета дека медиумите претежно не ја исполнуваат својата одговорност објективно да пренесуваат вести (пред сè за политичките прашања). Голем дел од анкетираните граѓани во ова истражување се согласуваат со тврдењето дека медиумите претставуваат продолжена рака на политичките партии и дека постои поврзаност меѓу бизнисот, политиката и медиумското сопственишство.

Во прилог на оваа констатација се и податоците од истражувањето спроведено од „Центарот за управување со промени" во 2017 година. Според нивниот извештај, мнозинство од граѓаните сметаат дека медиумите вршат политичка пропаганда и дека еден од можните извори на недоверба на граѓаните во медиумите и новинарите произлегува од сомнежите за корупција и потплатување со цел да се оствари некакво влијание и притисок, како и дека се

4 Snezana Trpevska, Igor Micevski, 'Macedonia', in Media Integrity Matters: Reclaiming Public Service Values in *Media and Journalism*, Ljubljana: Peace Institute, 2014, pp. 257-326

5 Весна Шопар, Петрит Сарачини, *Медиумите во Македонија: заштитници на јавноста или заложници на политичките интереси,* Институт за комуникациски студии, Скопје 2016

вршат закани кон новинарите со цел нивно инструментализирање.

Степенот на недовербата на граѓаните во медиумите не е ништо ново во нашата држава. Но, овој тренд на недоверба беше само зајакнат во претходните неколку години додека владееше ВМРО-ДПМНЕ. Граѓаните ги делеа медиумите на „провладини" и „опозициски", што е своевидна рефлексија на длабоката политичка поларизација во општеството. Оваа поларизација особено беше нагласена во периодот на засилениот граѓански активизам (види движења „Студентски пленум", „Го сакам ГТЦ", „#Протестирам" и сл.)

Што рекоа новинарите?

Голем дел од новинарската заедница во Македонија во изминативе години е на став дека дури и кога постојат дефинирани правила кои гарантираат уредувачка независност, тие генерално не се почитуваат во практиката (ЗНМ, 2017). Впечатокот на новинарите е дека медиумите ретко пишуваат критички за големите „клиенти" и дека особено ретко пишуваат критички за Владата, која во изминатите години се појавуваше како најголем огласувач во најголем дел од медиумите.

Истражувањето спроведено во периодот 2013-2014 година, кое се фокусираше на спинингот во медиумите околу прашањето за името и начинот на кој медиумите известуваа за оваа тема, дава увид во перцепцијата на новинарите и уредниците околу ова конкретно прашање, но дава и слика за генералниот начин на функционирање на медиумите во истиот период. Според повеќе новинари и уредници во јавниот сервис, но и во најгледаните приватни медиуми, речиси сите официјални извори за информирање биле затворени како за јавноста, така и за медиумите. Тие сметаат дека се известувало едностран, и не постоело простор за критички осврт на темата.[6] „Најчесто се комуницира преку соопштенија, но тие се сувопарни, а дополнителни информации нема. Дури и ако ти одговорат, нема суштина во нивните одговори, кои ги добиваме написмено, има само технички информации што не се интересни за објавување, освен како кратка вест".[7]

Покрај тоа, став на некои од новинарите е дека задоцнетото информирање на медиумите, или селективното информирање на дел од медиумите што се блиски до Владата, за дел од интервјуираните новинари е планирано и намерно, за да се контролираат информациите и дозирано да се пласираат во јавноста. „Јас се информирам само преку официјалните соопштенија, сè друго е затворено за мене како извор, никој не ми одговара на моите прашања, но 'Дневник' на пример има некои ексклузивни информации, за кои сите знаеме дека се добиени од официјалните извори за информирање иако тоа не е наведено".[8] Тесната врска меѓу медиумите и политичарите е воочлива и во изјавата на друг новинар-уредник, според кој во нивната редакција од Владата добивале одговори како следниов „Ајде не таласајте сега, оставете го тоа, ние ќе ви кажеме кога да објавите".[9]

Затвореноста на изворите, според новинар-уредник во МТВ е резултат на централизираното информирање. „Мое искуство е дека сè доаѓа од еден центар, од Кабинетот на премиерот, и оттаму всушност се водат преговорите". Критичките ставови на новинарите во редакциите, според овој новинар, се речиси невозможни „Може,

6 Жанета Трајкоска, *Карактеристики и значење на спинингот во креирањето на медиумската реалност и неговото појавување во Македонија*, докторска дисертација (во ракопис)

7 Интервју со новинар на дневен весник, спроведено во 2013 г.

8 Интервју со новинар на дневен весник, спроведено на 5.12.2013 г.

9 Интервју со новинар-уредник во една ТВ-станица спроведено на 5.12.2013 г.

но не во оваа редакција“.[10]

Според новинарите, партиската и политичката поделеност на општеството резултира со нова поделба на македонскиот народ на „предавници“ и „патриоти“, а следствено на тоа, граѓаните ги категоризираат медиумите за „провладини“ и „опозициски“. Според поранешниот програмски директор на „ТВ 24 Вести“, Зоран Иванов, нема надеж за медиумите и новинарството: „Сите молчат, оти ако кажат што мислат, ќе останат без работа. Со поделбата на провладини и опозициски новинари која ја наметнаа политичарите, се загуби професионалноста. Сега сè е спин. За жал, нам ни нема спас. Спин-политиката ги вшмука медиумите како во црна дупка и кој може сега да ни помогне?!“[11]

Клучни согледувања

Медиумската состојба во Македонија полека се стабилизира во последната година. Меѓутоа, последиците од начинот на кој функционираа медиумите во претходните неколку години сè уште се чувствуваат. Врската помеѓу политичките партии и медиумите како никогаш досега беше воочлива во владеењето на ВМРО-ДПМНЕ, како што е посочено во повеќе меѓународни и домашни извештаи и истражувања, но и од страна на самите припадници на новинарската заедница. Довербата на граѓаните во медиумите во Македонија беше доведена на многу ниско ниво од повеќе причини. Медиумите не функционираа во служба на јавниот интерес, туку како јавно гласило на политичките партии. Тие пристрасно ја информираа јавноста за активностите на тогашната владејачка партија – ВМРО-ДПМНЕ. Медиумите беа поделени по политички линии, а поединци и организации блиски до тогашната власт ги „поседуваа“ повеќето традиционални медиуми („Државен секретаријат на САД“, 2014). Сите овие работи им отежнаа на граѓаните да препознаат веродостојни медиумски извори, а оттаму и нивната скепса кон интегриретот и непристрасното известување на повеќето медиуми („Центар за управување со промени“, 2017). Наместо средства за информирање на јавноста, граѓаните тогаш гледаа на медиумите како на средства наменети за промоција на политичките партии („Транспаренси Интернешнал“, 2014).

Долгогодишното поставување на лојални послушници на клучни редакциски позиции во приватните и јавните медиуми и маргинализирањето на оние што се критички настроени, се едни од главните карактеристики на ваквиот начин на функционирање. Разновидноста и плурализмот на медиумите беа сведени на минимум, а тенденцијата да се профитира од реклами беше главната водилка на медиумите при одредувањето на нивната уредувачка политика, наместо тоа да биде јавниот интерес.

Што понатаму?

Патот кон целосно оправување на медиумската сфера ќе биде долг и макотрпен. Напори се потребни од сите страни – политичарите, уредниците, новинарите и сопствениците. Довербата во медиумите ќе биде вратена единствено ако тие известуваат непристрасно и професионално и ако Владата, еднаш засекогаш, ги отстрани стегите кои толку цврсто беа поставени од страна на претходната власт. Во тој поглед, од клучна важност е:

10 Интервју со новинар во национална телевизија реализирано на 5.12.2013 г.

11 Интервју со Зоран Иванов, спроведено на 17.12.2013 г.

- Да се обезбеди целосна (уредувачка и финансиска) независност на јавниот сервис (МРТВ). Уредниците треба да се бираат на јасен, јавен и непристрасен начин (со надзор од стручни тела), без вмешување на политички субјекти и интереси.

- Аудиовизуелниот регулатор треба да ги истражува тајните врски помеѓу медиумите и политичарите и да ја информира јавноста за медиумската сопственост со официјални податоци и периодични извештаи.

- Зајакнување на новинарското образование. Во земјата недостасува квалитетен тренинг и образование за новинарите. Квалитетното формално и неформално образование за новинари е солидна подлога за развивање на професионални и непристрасни новинари.

- Поддршка од невладиниот сектор. Поддршката од граѓанското општество за слободни медиуми и професионално новинарство е од огромно значење за медиумската сфера. Невладиниот сектор може да помогне преку професионална обука, поддршка при независни научни медиумски истражувања, но и (правна и други форми на) помош за новинарите во посебни ситуации кога таа им е неопходна.

- Поддршка за професионалните медиумски организации. Поддршка за непречената работа на организациите како што се „Здружението на новинари на Македонија“, „Советот за етика во медиумите во Македонија“ и „Самостојниот синдикат на новинари и медиумски работници“ е од клучно значење за враќањето на довербата на граѓаните во медиумите и новинарите во Македонија.

- - -

Користени извори:

Граѓаните и новинарите за професионалноста во медиумите, Центар за управување со промени, Институт за човекови права, 2017 година: http://www.cup.org.mk/publications/Profesionalnost%20vo%20mediumite_MK_WEB%20.pdf

Етичко известување на медиумите во Европа и во Македонија, Здружение на новинарите на Македонија, 2016 година: http://znm.org.mk/wp-content/uploads/2016/03/ЕТИЧКО-ИЗВЕСТУВАЊЕ-НА-МЕДИУМИТЕ-ВО-ЕВРОПА-И-МАКЕДОНИЈА-Декември-2016.pdf

Индекс за одржливоста на медиумите во светот, ИРЕКС, 2014, 2015, 2016: https://www.irex.org/resource/media-sustainability-index-msi

Извештај за напредокот на Македонија кон ЕУ за 2015 година, Европска Комисија: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_the_ former_yugoslav_republic_of_macedonia.pdf

Здружение на новинарите на Македонија, Истражување - Јавните пари во медиумскиот простор: http://znm.org.mk/wp-content/uploads/2016/03/Јавните-пари-во-медиумскиот-простор-мај-2015.pdf

Карактеристики и значење на спинингот во креирањето на медиумската реалност и неговото појавување во Македонија (докторска дисертација), Трајкоска, Жанета, 2014 година.

Конечен извештај на Мисијата за набљудување на изборите на ОБСЕ/ОДИХР за претседателските и предвремените парламентарни избори во 2014 година: http://www.osce.org/mk/odihr/elections/fyrom/121926?download=true

Зошто е важен интегритетот на медиумите: враќање на јавниот интерес во работата на медиумите и во новинарството, МИМ, 2014 година: https://mim.org.mk/attachments/article/824/zosto_e_vazen_integritetot_na_mediumite_MK_v2.pdf

Истражување за корупцијата во медиумите и во здруженијата на граѓани во Република Македонија, Транспаренси Интернешнал, ОБСЕ, ДКСК, Агенција Рејтинг, 2012 година: http://www.transparency.mk/images/stories/prezentacija_-_korupcija_vo_mediumi_i_ngo___.pdf

MediaPedia, Истражување за медиумската сопственост: http://www.mediapedia.mk

Narrativët në regjimet gjysmë-autoritare: rasti me Maqedoninë

Parathënie

Petar Todorov

Gjatë dekadës së fundit, shumë intelektualë, politikanë, përfaqësues të sektorit joqeveritarë dhe madje edhe organizata ndërkombëtare dhe Komisioni Evropian kanë përcaktuar shoqërinë maqedonase si “shtet i robëruar”, “demokraturë”, ndërsa pushtetin e qeverisë së VMRO-DPMNE-së dhe BDI-së si regjim gjysmë-totalitar ose gjysmë-autoritar. Në mesin e këtyre përkufizimeve gjejmë disa që nuk përputhen me atë që ndodhej me shoqërinë maqedonase gjatë dekadës së fundit. Përdorimi i termit “totalitar” ose “gjysmë-totalitar” ishte tepër i fuqishëm. Madje edhe nëse politika, vendime dhe/ose ngjarje të përkujtojnë dhe/ose të drejtojnë për atë që mendojmë në drejtim të totalitarizmit ose shoqërisë totalitare, sërish shoqëria maqedonase nuk ishte aspak në atë gjendje. Ndoshta termi më përkatës është pushtet autoritar ose gjysmë-autoritar, siç është edhe titulli i kësaj përmbledhjeje. Përkufizimi “regjime gjysmë-autoritare” del në pah edhe për shkak të përmbajtjes së teksteve të kësaj përmbledhjeje, që trajtojnë çështjen e politikave autoritare dhe tendencave dhe përdorimin e tyre në segmente të ndryshme të shoqërisë, të cilat kanë rezultuar me zhvillimin dhe zbatimin e vlerave autoritare dhe zbatimit të pushtetet. Narrativët që zhvillohen dhe përdoren në shoqëri, në politikë, histori, medie, teatër rrëfejnë shumë për shoqërinë, gjegjësisht për mënyrën në të cilën njerëzit, politikanët, intelektualët, artistët dhe tjerët e formulojnë realitetin në të cilin jetojnë, krijojnë, shpikin dhe në të cilin mbijetojnë. Ky realitet që formulohej në Republikën e Maqedonisë ishte zhvillimi i autoritatetit në gjitha segmentet e shoqërisë.

Një numër i raporteve kanë konfirmuar dhe kanë shprehur shqetësim për tendencat dhe praktikat autoritare në rritje në Republikën e Maqedonisë. Raportet vjetore të *Freedom House* kanë treguar për gjendjet e vështira me lirinë e medieve, që prej viti në vit bëhej gjithnjë e më e vështirësuar. Si rezultat, gjendja me mediet në Maqedoni ishte përcaktuar si pjesërisht e lirë, pushteti i të cilit zhvillon një formë të qeverisjes të ngjashme me atë të Viktor Orban, Rexhep Taip Erdogan ose Vlladimir Putin. Por, raporti

më i hollësishëm që sot shërben si raport kryesor ekspert që përdoret nga ekspertët vendas dhe ndërkombëtar dhe politikanët që synojnë reforma demokratike është raporti i Rejhard Pribe, që ka përshkruar gjitha dobësitë e shoqërisë maqedonase dhe parimet e prishura të demokracisë. Përveç dallimet në përkufizimet, të gjithë ishin dakord që shoqëria maqedonase ishte shënuar me korrupsion të gjerë politik dhe kontrolle, që dominon mbi jetën politike, ekonomike, shoqërore dhe kulturore. Gjithashtu, përkufizimet e ofruara kanë pasur për qëllim që në mënyrën më të saktë të përcaktojnë pushtetin e VMRO-DPMNE dhe BDI prej vitit 2006 deri më 2016.

Këto përkufizime për shoqërinë maqedonase mund të merren edhe nga fakti që në disa aspekte, shoqëria ishte ekspozuar në politika dhe projekte ekstreme të së djathtës dhe politikave dhe projekteve nacionaliste, dhe përhapjes së ideve dhe besimeve që kanë pasur ndikim të fuqishëm në shumë aspekte të demokracisë maqedonase që vetëm më ishte e dobët. Gjegjësisht, më të rrezikuar ishin bazat e vlerave demokratike, respektimi i të drejtave të njeriut, pozita e grave dhe anëtarëve të LGBTI komunitetit, liria e të folurit dhe mediet. Gjithashtu, politikat e rrepta të së djathtës, konservatore dhe nacionaliste kanë pasur ndikim të fuqishëm edhe mbi politikat e kujtimit dhe kulturës. Për të arsyetuar këto politika dhe zbatimin e tyre, pushtetet autoritare dhe grupet e tyre të afërta politika dhe shoqata me mbështetje të personave publik dhe intelektualë, i kanë zhvilluar dhe promovuar narrativët autoritarë. Ato narrativë ju kanë ndihmuar politikanëve me tendenca autoritare jo vetëm të legjitimojnë politikat e tyre, por dhe të legjitimojnë ekzistencën politike, okupimin dhe shtypjen e pushtetit. Tendencat autoritare erdhën në shprehje më së shumti gjatë viteve të fundit nga sundimi i VMRO-DPMNE dhe BDI, kur retorika nacionaliste dhe ksenofobia kanë dominuar diskursin publik dhe politik. Kjo, në anën tjetër, mundësoi krijimin e ndarjes së "të tanëve" kundër "të tyre", në ndarje më të madhe mes Maqedonasve dhe Shqiptarëve etnik dhe mes vet Maqedonasve etnik, që sërish ka rezultuar me de-stabilizim politik dhe prishje të sigurisë në shtet, për të cilën shoqëria maqedonase sot është drejtuar para nevojës urgjente për t'u përballuar me këto tendenca, të çrregullojë narratives nacionaliste dhe autoritare që rrezikojnë idetë themelore të demokracisë liberale. Kjo nevojë vjen në shprehje madje më shumë, sepse ndryshimet politike që u zhvilluan në vitin 2017 nuk i larguan këto narrative dhe tendenca. Përkundrazi, ato sot janë ende më të fuqishëm dhe mjaftë të përdorur nga grupet dhe partitë e njëjta politike që i kanë zhvilluar gjatë dekadës së fundit. Mjafton që të vështrohet qasja ndaj Marrëveshjes mes Republikës së Maqedonisë dhe Republikës së Greqisë për zgjedhjen e kontestit me emrin dhe gjuhën e kategorizimit në "patriotë" dhe "tradhtarë". "Patriotët", duke e mbajtur të drejtën ekskluzive që vetëm ata të përcaktojnë dhe interpretojnë interesat kombëtare sipas politikave të tyre dhe nevojave personale, i kanë quajtur "tradhtarë" të gjithë ata që kanë pranuar ose mbështetur Marrëveshjen. Nga kjo, duhet që problemi me narrativët autoritare të kuptohet në mënyrë përkatëse dhe të analizohet me qëllim që të zbërthehen dhe të tregohen ndikimet negative dhe pasojat për zhvillimin e shoqërisë maqedonase.

Ideja që të publikohet kjo përmbledhje doli nga konferenca "Narrativët në Regjimet Gjysmë Autoritare" që u zhvillua në shtator të vitit 2017 në Shkup, në organizim të Fondacionit Hajnrih Bell - Bosnjë dhe Hercegovinë, Maqedoni, Shqipëri (Heinrich Böll Stiftung). Në konferencë kishte 8 prezantime të ndryshme që kanë trajtuar problemet specifike me tendencat autoritare në shoqërinë maqedonase në fushën e kulturës, mediet, të drejtat e njeriut, politikës, historisë¬, arkitekturës dhe arsimit. Konferenca u realizua vetëm disa muaj pas ngjarjeve të 27 prillit, kur një grup mirë i organizuar i personave dhe protestuesve të udhëhequr nga motive jo-demokratike, nacionaliste dhe shoviniste kanë hyrë në Kuvendin e Republikës së Maqedonisë, ku një numër i madh i kundërshtarëve

politik të VMRO-DPMNE u sulmuan dhe lënduan. Për këtë arsye kjo ngjarje u quajt edhe si "E enjtja e përgjakur". Sulmi, por edhe gjithçka që i paraprinte, dëshmuan në vepër pasojat e zhvillimit të tendencave autoritare, nacionaliste dhe ksenofobike të shoqërisë maqedonase dhe se çfarë pasoja serioze mund të shkaktojnë ato.

Në këtë përmbledhje gjenden pesë nga tetë prezantimet e konferencës, si dhe një prezantim që ka të bëjë me gjendjen e medieve. Autorë të teksteve janë Darko Stojanov, Vlora Reçica dhe Misha Popoviq, Ivana Dragishiq, Kristina Lelovac, Sllavço Dimitrov dhe Zhaneta Trajkoska dhe Bojan Georgievski. Tekstet e trajtojnë çështjen se si një pushtet me tendenca autoritare drejtohet dhe formon vlera dhe shqyrtime të reja të shoqërisë në fusha siç janë, teatri, historia, mediet, të folurit politik, arkitektura, të drejtat e njeriut dhe tjera. Problemet në secilin prej këtyre segmenteve të shoqërisë janë adresuar dhe analizuar në debate të ndryshme, forume, konferenca dhe punime shkencore e rubrika. Megjithatë, në të shumtën e rasteve, këto analiza kanë përfshirë vetëm një segment të shoqërisë dhe narrativët autoritar dhe konservues. Për shembull, çështjen e abortit ose për tendencat autoritare mbi kulturën. Kjo përmbledhje ka për qëllim që një vend të adresojë qasjet autoritare dhe jo-demokratike në më tepër segmente të shoqërisë maqedonase. Kjo qasje duhet të ju mundësojë lexuesve të interesuar dhe ekspertëve të bëjnë krahasime dhe të kërkojnë pika të ngjashme dhe dallime në qasjet dhe narrativët. Tekstet e kësaj përmbledhjeje ofrojnë shembuj dhe argumente për tendencat autoritare dhe rritjen e ksenofobisë, përkeqësimit të marrëdhënieve etnike, dhe tjera në Republikën e Maqedonisë. Për këtë, me rëndësi është që këto probleme të adresohen në mënyrë përkatëse me qëllim të zbërthimit dhe të parandalimit të zhvillimit të tyre të mëtutjeshëm dhe keqpërdorimit për manipulime politike. Kjo përmbledhje ka për qëllim të kontribuojë në debatin për tendencat autoritare të cilat, ndonëse kemi ndryshim të pushtetit, ende mbijetojnë dhe ende përdoren në jetën shoqërore në Republikën e Maqedonisë.

RRITJE – vizion i keqpërdorur dhe narrativ i vjetëruar

Ivana Dragshiq

Regjimet autoritare, gjysëmautoritare dhe komplekset e ngjashme të fuqisë së koncentruar institucionale dhe financiare, posedojnë gjithmonë narrative të mëdha. Sigurisht, të nevojshëm janë narrativi i madh dhe kompleks (ose kompleks i narrativeve), kombinimi i mitologjisë së brendshme me armiq të brendshëm dhe të jashtëm, vizione megalomane për ardhmëri të afërt dhe fetishizim i identitetit kombëtar.

Kurse sot, në fund të vitit 2018, në dëshmitë e ofruara në gjykimin për rastin "Titanik" dëgjojmë se si në një moment në historinë bashkëkohore të Republikës së Maqedonisë, Ministrja e Punëve të Brendshme dhe Ministri i Transportit dhe Lidhjeve në vitin 2013 kanë kurdisur ngadalësim ose rrezikim gjatë kthimit në shtëpi dhe votimit të shtetasve të Maqedonisë; përkujtohemi për nivelin e okupimit që VMRO-DPMNE e arriti në kulmin e qeverisjes së saj. Nëse përvojat tona nuk janë të mjaftueshme, raportet e Fridom Haus, Komisionit Evropian e tjerë, që nga viti 2015 në njërën nga "bombat" dëgjuam se si jetimët e moshës madhore të Shtëpisë për Fëmijët Jetimë "11 Tetori", përmes drejtoreshës së këtij institucioni janë keqpërdorur në mashtrimet zgjedhore që aq gjatë mbanin VMRO-DPMNE-në në pushtet.

Qeverisja e VMRO-DPMNE-së kishte fazat e saj, dhe secila nga to dallohej me narrativin e vet. Ai kishte një version për votuesit, një tjetër për bashkësinë ndërkombëtare, ndërkaq në prapavijë ndodhnin procese të tjera. Ka shumë gjasa që shumica e votuesve vendorë dhe bashkësia ndërkombëtare në përmasa të mëdha të pajtoheshin me ekipin e ri premtues teknokrat të Nikolla Gruevskit në rrugën e nisur për t'i përfunduar reformat e filluara për integrimet euro-atlantike të Maqedonisë, në ndërkohë u pa se ato përshtypje tek të dyja palët u transformuan në qëndrimin se pushteti (tani opozita) e VMRO-DPMNE-së paraqet element jokonstruktiv, madje armiqësor ndaj këtyre proceseve. Në disa kumtesa në konferencën "Narrativet në regjimet gjysëmautoritare", të mbajtur

më 13.09.2017 u detektua se devijimi i qeverisë së atëhershme ndodh menjëherë pas Samitit të NATO-s në Bukuresht në vitin 2008 dhe kulminon me paralajmërimin dhe implementimin e projektit "Shkupi 2014". Që të dy fenomenet përcillen me mjete të një inxhinierie kulturore, që pati ndikim të pakthyeshëm në gjeneratat e qytetareve e qytetarëve të Maqedonisë.

Përmes mobilizimit të mjeteve të shumta kulturore, si arkitektura para së gjithave, po gjithashtu edhe mediave, arsimit, kulturës pop, pajisjeve urbane, emrave të rrugëve, ritualeve shtetërore, opinionit dhe sferës publike- kultura arriti të bëhet fushëbetejë e Qeverisë së atëhershme të Republikës së Maqedonisë kundër qytetarëve të vetë, posaçërisht kundër të padëgjueshmëve, me qëndrim të ndryshëm ose me më shumë informata. Padyshim efekt të madh kishte mobilizimi i më shumë degëve të ekonomisë së Maqedonisë dhe kështu fraza "të paktën ndërtohet" kishte kuptimin se në fund të fundit nuk kanë qarkullim vetëm kompanitë ndërtimore maqedonase, por edhe artistët, hotelierët, të punësuarit në administratën publike si dhe vendi që vërshohet nga turistët të cilët duan vetë t'i shpenzojnë paratë e tyre. Ky projekt ishte një perde tymi pas së cilës zhvillohej çdo narrativ i dukshëm apo i fshehtë i partisë në pushtet, si dhe narrativ përmes të cilit u pa se bëhet fjalë për sjellje autoritare: shtypje e qytetarëve, okupim i institucioneve dhe procedurave, shkelje e të drejtave njerëzore, shpallje të armiqve dhe diskurs për komb të shëndoshë heteroseksual dhe homogjen, me qëllim të prerë për pasurim të partisë, e cila edhe u bë një nga partitë politike më të pasura të Evropës.

Projekti "Shkupi 2014" u promovua në mënyrë aq të suksesshme dhe të gërshetuar në indin e shoqërisë maqedonase sa që iu dedikua edhe serial dokumentar prej 12 episodeve derisa ishte akoma në ndërtim! Nga një video e thjeshtë ne *Youtube* deri te realizimi fizik ne hapësirë pas së cilës u bë fryerja më e madhe e mjeteve të institucioneve publike, uzurpimi më i madh urbanistik, rrezikimi i sigurisë së qytetarëve, leximi më revizionist i krijimit të shoqërisë maqedonase si dhe ndryshimet më masovike të ligjeve pa asnjë lloj debati dhe përfaqësimi politik të të zgjedhurve, me porosi të kryeministrit të atëhershëm dhe të bashkëpunëtorëve më të afërt të tij të biznesit dhe anëtarëve të familjes. Derisa qendra e kryeqytetit ndriçonte, çdo mëngjes zgjohej me ndonjë ndërtesë të re, përmendore mermeri, fasadë të bardhë, kiosk të bronzit, ndërkaq cilësia e shëndetit publik po zhytej, qytetarët e dhjetëra qyteteve të Maqedonisë prisnin më kot rekonstruim të rrugëve. Infrastruktura ekzistuese dhe ambienti jetësor u lanë aq shumë pas dore saqë gjatë reshjeve të mëdha të shiut dhe fatkeqësisë ne vitin 2016 pjesë të qytetit u vërshuan aq shumë sa që rezultuan me viktima dhe të lënduar si dhe me dëme të mëdha materiale në pronat private dhe ato publike.

Por "Shkupi 2014" nuk është narrativi më i madh i regjimit gjysëmautoritar të VMRO-DPMNE-së. Ai më shumë është paravan ose ndoshta më mirë versioni "më i mirë" (më e ndritshmja, më mbresëlënësja, më tërheqësja) nga të gjitha versionet e ofruara të narrativit të madh që u mundësoi të okupojnë shtetin dhe resurset e tij për përfitim privat. Për shkak të kësaj të fundit, ky version i narrativit është i njëjtë me secilin nga narrativet në vitet e tyre të sundimit; ashtu si situata me fasadat e vetë projektit revizionist: vetëm nga jashtë ato shkëlqejnë dhe kanë qëllim të duken të madhërishme dhe, edhepse çmimi i tyre është i lartë, cilësia dhe përpunimi është i dobët, madje i rrezikshëm; pjesa e pasme e ndërtesës është e qëruar, podrumet të vërshuara, ndërsa shumica e tarracave janë të improvizuara, të rrejshme dhe pa sistem të derdhjes së ujit.

Po të mos ishin shkatërruar të gjitha shtëpitë më të mëdha mediatike dhe arkivat e tyre digjitale lehtë do përkujtoheshim se të gjitha projektet e mëdha dhe ndërhyrjet e VMRO-DPMNE-së në qeverisjen e tyre 11 vjeçare kishin përfundim të njëjtë. Shembulli i fundit eklatant gjithsesi është autostrada Kërçovë-Ohër, për të cilën informatat e fundit

skandaloze u publikuan dy javë para shkrimit të këtij teksti. Edhepse me publikimin e "bombave" mund të konkludonim se bëhet fjalë për shkelje të procedurave, sigurisht askush nga ne nuk e ka paramenduar se deri në ç'shkallë ka ndodhur kjo gjë. Derisa flitej për punësimin e mijëra njerëzve, për vijadukte dhe tunele, për shkurtimin e rrugës deri në Ohër, zhvillimin e bizneseve lokale përskaj rrugës- kryeministri i atëhershëm i Maqedonisë ka kërkuar provizion prej 25 milionë eurosh për nënshkrimin e tenderit, ndërkaq vetëm disa muaj para përfundimit të afatit zyrtar të përfundimit të ndërtimit, opinioni maqedonas u njoftua për: gabime në projektimin e pjerrtësive, eksproprijime të parealizuara, gjendje joadekuate të terrenit me dokumentacionin, gabime në realizimin e tuneleve, si dhe kalimin e një pjese të autostradës përmbi rezervoarin e ujit të Kërçovës. E gjithë kjo e realizuar në marrëveshje me kompani të suspenduar nga Banka Botërore, e njohur se pas projekteve të saja infrastrukturore lë ngarkesa për vendet ku ato janë realizuar; përmes mosrespektimit të standardeve ekologjike dhe shkatërrimit të ambientit jetësor dhe shkeljes së ekonomisë lokale si dhe të drejtave të punëtorëve. Ndërkohë aktualisht po kalojnë afatet e ndërtimit të dy degëve të autostradës të marrëveshjes mes VMRO-DPMNE-së dhe kompanisë kineze Sino-Hidro, potencialisht të paguara gjashtëfish (për këtë duhet pritur përfundimin e rasteve gjyqësore). Për njërën (Kërçovë-Ohër) tashmë e dimë se pas tre anekseve të marrëveshjes dhe së paku 100 milionë euro më shumë, afati i ri është viti 2021; ndërkaq Milladinovci-Shtip që po ashtu është stërpaguar, me probleme të caktuara, më në fund do të duhej të lëshohet në përdorim këtë muaj, tetor 2018.

Vizioni për Ohrin është krijuar sipas matricës së njëjtë: intervenime megalomane duke mos marrë në konsideratë ambientin jetësor dhe trashëgiminë kulturore, që në fund të arrijë vërejtja e UNESCO-s para fshirjes së Ohrit nga lista e trashëgimisë botërore. Ideja në mënyrë naive filloi nga tendenca e shtresimit së mitologjive kiç ose " rekreacionit në kulturë" me "rilindjen" e Universitetit të Klimentit në Pllaoshnik, por që u transformua në plan të ri detal urbanistik të Ohrit, me objekte luksoze turistike në lokacione të pasurive natyrore të paçmuara, autostradë, hekurudhë dhe teleferik nga liqeni i Ohrit deri në Galiçicë.

"Shkupi 2014", autostrada Kërçovë- Ohër, koncesionet për minierat në juglindje të vendit, dhjetëra furnizime të mëdha publike, po dhe shumë nga kompanitë dhe repartet, shtytës të vizionit për "investime të huaja", cilado ide tjetër më e madhe, vizion ose "hap" nga programi i qeverisjes së VMRO-DPMNE-së mund të ndahet në disa elemente të përmendura më lartë. Bëhet fjalë për premtime për punësime të shumta, ndërtim ose merametim të infrastrukturës përreth si përfitim kolateral, sjellje të turistëve dhe në përgjithësi-shpenzues të parave, zhvillim të ekonomisë lokale, përfitim social dhe e gjithë kjo çuditërisht kombinohet me maço krenari kombëtare që duket edhe te fëmijët e palindur. Kështu kur të vijë koha e çlirimit të shtetit të okupuar, qytetarët ballafaqohen me idenë se bëhet fjalë për plaçkitje, instrumentalizim, shkatërrim ekologjik dhe ekonomik, shkatërrim shoqëror dhe kulturor ku ka vetëm një fitues-partia.

Sot nuk mund të themi se VMRO-DPMNE është një farë fituesi, përkundrazi. Por, definitivisht ishim dëshmitarë të asaj se si një narrativ në mënyrë të suksesshme dhe fitimtare u përdor ose u instrumentalizua dhe ky është narrativi i rritjes. Rritja si qëllim i prerë i një shoqërie e organizuar në shtet. Rritja e definuar në atë mënyrë, e përllogaritur si dhe e ridefinuar para një shekulli, në kohëra të luftërave të përsëritura, raporte dhe qendra të ndryshme gjeo-politike, dhe me rreziqe më të vogla nga ndryshimet klimatike. Ai narrativ është aq shumë i futur në shoqëritë tona, saqë do të jetë e pamundur ose e vështirë për një kohë të caktuar të vihet në pyetje. Madje edhe në kushte ideale, kur një shoqëri do të mundte të rirradhisë/rirreshtojë vlerat në një mënyrë që do ishte ndryshe nga *Rritja* që njohim, ajo do të ishte e mundur vetëm nëse nuk prishet kompleksi i përgjithshëm, global i vendeve, kombeve, institucioneve dhe kompanive mbinacionale që ud-

hëhiqet vetëm e vetëm nga *Rritja*.

Pikërisht për këtë ky narrativ është i lehtë për mobilizimin dhe vënien në funksion të cilitdo populist autoritar me qëllim të plaçkitjes dhe përfitimit personal. Projektet e mëdha kushtojnë shumë, zgjasin shumë, përfshijnë shumë degë të ekonomisë të një shoqërie dhe duke i stimuluar (lodhur të gjitha shqisat); hutimi mund të zgjasë shumë gjatë, kohë e mjaftueshme që të fryhen sasi të mëdha të mjeteve publike dhe të shkatërrohet edhe ajo pak trashëgimi institucionale me të cilën në këtë rast disponon Maqedonia. Narrativi i rritjes gjithmonë "do të funksionojë" tek njerëzit sepse – kush nuk do të dëshironte të ketë qytet më të madh, ndërtesa më të larta, vetura më të shpejta dhe më shumë nga gjithçka!? Me avancim të rëndësishëm kulturor dhe azhurnim të inteligjencës sociale dhe dijes së trashëguar mund të ndodh transformimi i vlerave dhe të sigurohen qytetarët që do u rezistojnë narrativeve të rrejshme, narrative të cilat nuk i takojnë kësaj kohe ose së paku i thellojnë dy problemet e saj: ndryshimet klimatike dhe përmasat e pabarazive sociale në përgjithësi. Në mënyrë plotësuese (vetë)organizimi politik i bazuar në kuvende, fqinjësi, njësi më të vogla administrative, sisteme joformale të rregullimit dhe mirëmbajtjes, në vend të shtetit të centralizuar, mund të jenë rruga për të siguruar qytetarë që u rezistojnë narrativeve të mëdha e posaçërisht atyre të rrejshmeve.

Regjimi shfaq
10 vite shpronësim dhe (keq)përdorim i teatrit maqedonas

Kristina Lelovac

Një prej përkufizimeve të mundshme për teatrin është se teatri është një vend ku njerëzit takohen të kremtojnë vlerat në të cilat besojnë, të sfidohen mes vete ose të nxiten që të mendojnë. Privilegji më i madh i teatrit, krahasuar me artet tjera, është se në të, çastet kyçe dhe ndryshimet na ndodhin para syve. Kjo, mes tjerash, e bën që mesazhet që transmetohen nëpërmjet teatrit të jenë lehtë të kuptueshme për publikun më të gjerë.

Dhe pikërisht ky "privilegj" i tij gjithmonë e ka bërë posaçërisht tërheqës për qendrat e fuqisë. Historia me shumë shembuj vërteton se secili pushtet, pa përjashtim, nuk mund ti reziston kontrollit mbi artin duke e përfshirë në ideologjinë e vet dhe duke e (keq)përdorur për përforcimin e fuqisë së vet. Përveç që e kontrollon, pushteti represiv teatrit ia uzurpon vendin qendror nën reflektorët dhe para publikut. Kur është i paaftë që ti plotëson premtimet e tija për ndryshime dhe përparim, pushteti represiv në mënyrë të paramenduar teatralizon përditshmërinë deri në kufij të realitetit parateatral. Efektet teatrale njihen në të gjitha format e propagandës dhe manipulimit të pushtetit represiv– mitingjet dhe paradat me protokoll dramatik, kontra-protestat e inskenuara, ceremonitë që festojnë disa heronj të ri, mbledhjet parazgjedhore të maskuara si ngjarje kulturore ose fetare.

Në Maqedoni, drama e pushtetit represiv zgjati më shumë se dhjetë vite, dhe në të veprimi zhvillohej sipas Trekëndëshit të Frajtagut – një ekspozitë premtuese, një komplot frikësues, një kulminacion të përgjakshëm, një peripeci e errët dhe një shpalosje që kurrsesi nuk shpaloset deri në fund, në këtë pastoral të tmerrshëm, kryeministri veproi në rolin kryesor të bariut, duke folur ose më shpesh duke lexuar tekste që për të i përpilonte dramaturgu nga qendra partiake për komunikime, ku ju kundërvihej kundërshtarëve politik ose fajtorëve kujdestar – Branko-s, grekëve, shqiptarëve, ateistëve, të grave të pamartuara, të familjeve pa fëmijë, homoseksualeve, furgonave të verdhë dhe shërbimeve të huaja... Ai dhe ato rreth tij i kishin edhe kostumet e duhura - me shallet dhe kapelat me

simbole dhe ngjyra partiake, të rrethuar me skenë impozante që peshonte më shumë se 560.000.000 euro[1] – ndërtesa të stërmëdha të ndriçuara me një llajt shou me të gjitha ngjyrat piktoreske që ti shpojnë sytë, shatërvanë që luajnë dhe këndojnë, anije piratësh, skulptura me proporcione të çuditshme, tonelata gips, stirpor, PUR shkumë, dhe autollak ari. Spektakël parateatral qëllimi i të cilit është reagimi purgativ i publikut.

Më 7 dhjetor 2013, si kremtim përkatës i festës së Shën Kliment Ohridski – Çudibërësi, madje me tre premiera të shfaqjes "Shtëpia e Përjetshme" u hap objekti i vjetër, në fakt i ri i teatrit kombëtar maqedonas. Ky teatër na kushtoi 37.755.471 euro.[2] Me këtë rast, drejtori i atëhershëm i teatrit deklaroi: "Prej 7 dhjetor do shohim fytyrën e re të teatrit maqedonas, të MNT-së dhe të asaj që ky popull i talentuar mund ta tregon me mundësitë e duhura teknike. Tani do kemi mundësinë që të realizojmë gjitha ato dëshira dhe ëndrra që nuk kemi mundur t'i plotësojmë.",[3] kurse ministrja e atëhershme e Kulturës shtoi se, citoj: "Me të vërtet gëzohem që rregullisht vij në provat ku mund të shoh energjinë e fortë artistike që e posedojnë aktorët. Veçanërisht gëzohem që arritëm që pajisja më bashkëkohore audio-vizuale të jetë më e mira e teknologjisë së sotme, diçka që shumë rrallë e posedojnë teatrot, që do të jetë për funksionim e tyre të suksesshëm, krijimin e shfaqjeve, bashkë-produksione me vende tjera, ftesa për teatro tjera që të vijnë këtu dhe të gjithë së bashku të krijojnë vepra që do të pasqyrojnë artin tonë, fuqinë tonë në art dhe fuqinë që e posedojmë në kulturë."[4] Mesazhe për nismë të re, teatër të ri, teatër që deshëm të bëjmë por nuk mundeshim/nuk na lejonin, teatër për popullin, për Kombin, pasuri të dukshme, fuqi pakompromis … Dhe sigurisht, ajo prania rrëqethëse e rregullt në provat nga Ministrja. Kjo janë shenjat dominonte të teatrit që shumë se dhjetë vite ishin të pranishme në institucionet tona kombëtare.

Shembulli më radikal për kontrollin e artit nga pushteti represiv është i ashtuquajturi proces i sinkronizimit dhe pastrimit i zbatuar në vitet e 30' të shekullit XX në Gjemani nga Ministria për iluminizëm kombëtar dhe propagandë. Procesi është themeluar mbi besimin se artet duhet të ju shërbejnë vetëm qëllimeve të pushtetit dhe me qëllim që të pastrohet me çfarëdo që mund ta vë nën pikëpyetje atë pushtet, ndalohet çdo formë e krijimtarisë artistike që devijon nga kultura e diktuar. Prandaj, qëllimi themelor i secilit art është indoktrinomi ideologjik që do të legjitimon dhe forcon regjimin. Në Maqedoni nuk kishim sinkronizim zyrtar por kishim thirrje rreptësishtë të specifikuara që ndërhynin thellësisht në fushën e autorësisë – nga tenderët për prodhimin e muzikës popullore që do t'i mban të rinjtë që mos të shpërngulen nga vendi, kurse do ti nxit familjet që të kenë edhe fëmijë të tretë, nëpërmjet inflacionit të dokumentarëve që e rishkruajnë historinë zyrtare dhe filma artistik televiziv me komitë, deri tek shembulli më radikal me Shkupi 2014.

Nëse i shihni temat, motivet dhe idetë pas projekteve të teatrove kombëtarë në dhjetë vitet e fundit, më se e qartë është sinkronizimi me ideologjinë dominuese. Ja disa nga titujt e vendosur në teatrat institucional – institucionet kombëtare prej 2006 deri 2017: oferta për publikun "serioz" "Maqedonasit e fundit", "geNOcide 21", "Aleksandar", "Jane Sandanski, 100 vite pas", "Justiniani i Parë", kurse për ato që preferojnë të zgërdhihen në teatër "Antenë me penis", "Tregim shtatzënë", "Hamshorët e Vardarit", "Ah dashuria ime – tregim turk". Sikur historike, sikur spektakle, komedi për pesë pare ose shfaqjet e para të autorëve vendas të përpiluara sipas kritereve të rrepta të thirrjes. Në kuptimin tematik, por edhe në çdo kuptim tjetër, teatri i tillë është absolutisht i parëndësishëm jashtë Tabanocit. Narrativ i bezdisshëm. Tejpërpunim, thjeshtim deri në banalitet i temave të reja të mëdha. Revizion i historisë ose zbavitje e lehtë për gjithë popullin. Bukë dhe lojëra për masat.

1 http://prizma.birn.eu.com/мк/стории/скопје-2014-под-лупа

2 http://skopje2014.prizma.birn.eu.com/obj.aspx?id=58

3 http://www.kultura.gov.mk/index.php/odnosi-so-javnost/soopstenija/1203-so-tri-premieri-na-vecnata-kuka-pocnuva-sezonata-vo-noviot-objekt-na-mnt

4 http://www.kultura.gov.mk/index.php/odnosi-so-javnost/soopstenija/1203-so-tri-premieri-na-vecnata-kuka-pocnuva-sezonata-vo-noviot-objekt-na-mnt

Estetika dominuese në ndërtesat e rinovuar të teatrave – të mbushur me teknologji të shtrenjtë që askush brenda nuk di të përdor, dhe kështu paraqet rrezik për sigurinë e aktorëve shumë më shumë se sa që kontribuon për efektin e paharrueshëm vizual të asaj ku luajnë, dhe i konkurron pamjes së jashtme sikur grandioze sikur monumentale. Gjithçka shkëlqen, ngjyrat derdhen, perde me pëlhurë brokade, aktorët e varur nga shtyllat në skenë ose që voziten lartë-poshtë në modulet hidraulike. Paradë e pasurinë prej kartëmonedhave të fotokopjuara dhe monedhave të argjendtit prej alumini.

Për produksione të tilla shpenzoheshin shumë para, kurse pjesa më e madhe e shfaqjeve nuk luheshin as nga pesë herë, dhe kur luheshin, ishte para gjysmë publiku. Në aspekt të aftësive profesionale ishin aq të dobëta sa që mbahet mend vetëm fakti që ishin të porositura. Shija e publikut shkatërrohej dhjetë vjet, që mos të mund as të njoh as të vlerëson diçka të ndryshme. Teatri më i vizituar, për shfaqjet e të cilit gjithmonë kërkoheshin bileta ishte dhe mbeti teatri Komedi, për të cilin pjesa më e madhe e artistëve mburrej bashkë me pushtetin e atëhershëm që pas 30 vitesh u themelua institucion i ri teatral. Ju faleminderit, por nuk duhej.

Ne nuk kishim proces zyrtar të *pastrimit* por kishim, ndarje radikale në të tanët dhe të tyret, të përshtatshmit dhe të papërshtatshmit, që mbetet sfida më e madhe në fushën e kulturës dhe në përgjithësi. Ministret tona, të njohura për fletoret që i mbanin, fshihnin lista të zeza nëpër sirtarë dhe saktë dihej propozim-projekti i kujt mundet, duhet dhe kurrsesi nuk duhet të. Ato që nuk ishin në listat e zeza, zë lartë i falënderonin Ministres që përfundimisht ua ka rritur rrogat, që ju ka vendosur WC moderne në vend të *WC-ve alla turka*, kurse në kondicionerët e hapësirave për grim edhe radiatorë. Avancimet në ansambël, transferimet nga teatrat e qyteteve tjera në ato të kryeqytetit, pozitat udhëheqëse, pesë regjit vjetore dhe privilegjet e ngjashme të sapo-fituara që aspak nuk përputheshin me njohuritë, aftësitë dhe arritjet e tyre profesionale, në mënyrë revanshiste i legjitimuan me tregimet se kurrë nuk kanë fituar shans të vërtet nga pushteti i kaluar për shkak të bindjeve tyre ideologjike, edhe pse pjesa më e madhe e tyre kurrë më parë nuk kanë artikuluar çfarëdo qëndrime politike. Erdhi koha e regjisorëve që drejtojnë pritje popullore për basketbollistët dhe hendbollistët, të aktoreve që kërkonin përdorimin e plumbave të gomës kundër demonstruesve dhe ato që shpallnin natën e thikave të gjata dhe të aktorëve që kërkonin luftë për të pastruar llogaritë me tradhtarët. Në disa serë punësimesh nëpërmjet konkurseve me kritere të dyshimta, dhjetëra aktorë dhe regjisorë të rinj u futën në teatrat, me të cilët shumë lehtë manipulohej pasi ishin të bindur se vendi i punës iu është dhuruar, dhe jo merituar me arsimin që e kanë përfunduar në shpinën e buxhetit të dobët familjar. Gjithçka ishte gati për shfaqjet monumentale, ku paraqitej gjithë ansambli, me të shtëna dhe këngë dhe aty ku Maqedonia, që i takon maqedonasve me shekuj të tërë, gjithmonë rilind si feniks.

Në listën e zezë mbetën kolegët e të lartpërmendurve, faji i vetëm i të cilëve ishte që në fakt dinin si të bëjnë teatër më mirë se ato. Prej kohe në kohë, Ministria, duke koketuar me transparencën e konkurseve, ku edhe ashtu gjithmonë dihej parakohe se kush do fiton dhe për çfarë do fiton mjete nga arka shtetërore, do befasonte duke i dhënë projekt dikujt nga lista e zezë – ose në teatrat më të vegjël ku puna e bërë nuk do shihet nga shumë persona, ose në ato më të mëdha ku për shkak të repertorit ku dominon zbavitja e lirë dhe e lehtë, aktorët kanë harruar të aktrojnë në mënyrë të përkushtuar dhe të vërtet, zoti-mos-e-dhashë diçka që mund të ketë konotacion "problematik" politik, kurse publiku nuk konsumon diçka që në fakt ka rëndësi më të madhe. Pushteti në bashkëpunim me profesionin e shkatërruar prej brenda, me sukses i pastroi *intelektualët*, dhe skena u tërësisht lirua për një teatër siç që e mendon, bën, shikon dhe dëshiron një mistrec dinak.

Regjimi, nëpërmjet teatrit institucional, dhjetë vjet e vendosi interpretimin e vet

të historisë, të tashmes dhe të ardhmes si histori e vetme e saktë dhe e pranueshme, e legjitimoi politikën e vet të ashpër dhe të pamoralshme, ringjallte mite patriarkale, kontaminonte me puritanizëm të rrejshëm dhe pseudo-traditë, monometalizëm të zbrazët dhe madhështi të imagjinuar.

Historia ka treguar se edhe në situata të ngjashme politike, teatri ka mjete të promovon qëndrime alternative, madje edhe të jetë njëlloj opozite e pushtetit represiv. Fatkeqësisht, teatrat tonë institucional e përkrahën këtë krim dhe morën pjesë në indoktrinimin kolektiv dhe armiqësimin. Në dhjetë vjet u shpenzuan ndoshta më shumë para për teatër prej pavarësisë deri tani, kurse në fakt gati se nuk u krijua teatër relevant dhe të vërtet. Mbetën ndërtesat e tej shtrenjta që përmbyten me çdo shi më të fortë, ku nuk ka priza në hapësirat për grim, kurse në tualete ka dritare të stërmëdha në lartësi të WC të zbukuruar me barok. Mbetën qindra aktorë, regjisorë, dramaturg, skenograf, gardërobave, punëtorë skene që kanë humbur vite të rëndësishme të jetës profesionale, pavullnetshëm ose tepër të armiqësuar mes vete që të nisin prej fillimi. Mbetëm që të gjithë ne, të shpresojmë se pas neve do vijnë do të rinj, më të mirë, që besojnë në frymën çliruese të teatrit, në atë se teatri është vend ku njerëzit takohen t'i sfidojnë dhe t'ju ballafaqohen të rrejshmëve, të dhënë njëherë e përgjithmonë, të vërtetat unike.

Bashkësia e pa-mundshme, dhuna dhe depolitizimi - Shqyrtim kah regjimi jopolitik i VRMO-DPMNE -

Sllavço Dimitrov

Gjatë disa viteve të kaluara u mësuam ta konfirmojmë tezën, tezën e të menduarit e shëndoshë dhe konsensusit minimal të mendimeve të publikut të përgjithshëm dhe kritik, se ajo që e shënoi sundimin e VMRO-DPMNE është depërtimi gati se absolut i fuqisë në të jetuarit e përgjithshëm në të gjitha sferat e veprimit të qytetarëve në bashkësinë tonë. Në frymën e regjimeve autoritare, themi, ajo që VMRO-DPMNE ia bëri kësaj shoqërie është politizimi i plotë i saj, nënshtrimi, përkimi i pushtetit ekzekutiv/partisë/liderit-egokrat, jo vetëm me pushtetet tjera dhe mekanizmat demokratik për kontroll, por edhe me ato sfera të produksionit njerëzor, shkëmbimit, krijimit, njohurive, identifikimit, socializimit dhe ndërtimit të marrëdhënieve, për të cilat supozojmë, si imperativ demokratik, që duhet të mbeten jashtë shtrirjes dhe kontrollit të politikës dhe fuqisë politike.

Por, ndër këtë të vërtetë të pakontestusshme qëndron paradoksi i qëndrimit autoritar i tërë shoqërisë. Ky paradoks, dua të argumentoj, përbëhet në **depolitizimin radikal** që qëndron në rrënjën e logjikës "politike" të regjimit të VMRO-së. Ajo që shpaloset për shkak të dëshirës megalomane dhe të dhunshme për shënim, identifikim, përcaktim, organizim, përkufizim dhe kontroll të të gjithë asaj që ne e njohim si "të përbashkët" nga ana e fuqisë politike, është në fakt urrejtja e thellë për *politikën*, urrejtje e dukshme në ankthin para "zhdukjes së parimeve të sigurisë" demokratike (Lefort) dhe zbrazjes/desubstancializimi i vendit të fuqisë; në paranojën nga e paparashikueshmja, mosmatshmëria e ndërsjellë dhe të qenit të tjerë të të afërmeve, bashkëqytetarëve, personave me të cilët ndajmë jetesën në bashkësinë; në frikën nga pluraliteti, bollshmërisë si kusht ekzistencial në ekzistencën tonë njerëzore dhe veprimin politik; në imunizimin e dhunshëm dhe vetëvrasës të pastërtisë së supozuar simbolike dhe të identitetit nëpërmjet dehumanizimit, de-legjitimimit dhe devalvimit të zërit të kundërshtarëve politik dhe alternativave dhe përpjekjeve antagoniste për ri-konfigurimin e të përbashkëmes dhe të rendit simbolik.

Koncepti i *politikes* (*the political, le politique*), nëpërmjet të cilit mundohem të ri-mendoj logjikën e depolitizuar të sundimit të VMRO-DPMNE në Maqedoni, nënkupton momentin themelues të shoqërisë, si akt dhe proces i papërfunduar dhe i kufizuar me të cilin kompensohet, negociohet dhe artikulohet themeli i pabazë i shoqërisë. Politikja, nga kjo shënon shtesën për vendosjen e pabazë të shoqërisë, që si e tillë tërhiqet në momentin fillestar të themelimit të shoqërisë dhe jetës së përbashkët. Momenti i themelimit, i themelit, i aktualizimit dhe konkretizimit të themelit, parimeve, principit dhe kufizimeve me anë të cilave themelohet jetesa e përbashkët në bashkësi politike në një shoqëri, gjegjësisht politikja si e tillë, kurrë nuk mund të koincidon, të përputhet dhe identifikohet me politikën, gjegjësisht me format e sedimentuara, normuara, të përhershme dhe aktuale të identifikimit të bashkësisë dhe formave të njohura të jetës, nga njëra anë, dhe vendi i fuqisë nëpërmjet të cilës organizohen ata, nga ana tjetër, logjika e politkjes, nga kjo e ekspozon çdo pasqyrë të shoqërisë dhe secilin operacion politik, gjegjësisht vetë vendin e fuqisë në dështim të vazhdueshëm dhe pamundëshmëri për plotësim të premtimeve të veta dhe përcaktim të proprioum-it (ajo që është e supozuar si e vetja, tipike përkatëse për jetën në një shoqëri). Filozofia e tillë politike post-themeluese (post-foundationalist) i kundërshtohet secilës politikë themeluese që ka për qëllim të vendos, përcakton dhe fikson parime, burime, themele, substanca, fate ose thelbin e rendit politik dhe bashkësisë dhe anëtarëve të saj që do të ishte imun për revizion, sfidim dhe rezistencë si themel për të cilin supozohet që është jashtë nga format diferenciale, konfliktet, antagonizmat, shkëmbimet, komunikimet e ndryshme të jetës, dëshirave, dhe ekspozimit mes veçantive në shoqëri, bashkësinë, politikën, ose nga vetë historiteti i historisë.

> "Ajo për të cilën flitet në mendimin post-themelues është statusi i prepisan në bazat dhe themelet, ku mungesa primordiale (ontologjike) e themelit përfundimtar vetë paraqet kushtin për mundësinë e themeleve të aktualizuar në të tashmen – gjegjësisht në "ekzistencën" e tyre objektive dhe empirike si qenie ontike. Me fjalë tjera, pluralizimi i themeleve dhe identiteteve në suaza të fushës shoqërore është rezultat i pamundësisë radikale, i boshllëkut radikal mes ontikes dhe ontologjikes që duhet të vendoset në pah që të mund të kuptohet pluraliteti i realitetit ontik".[1]

Në këtë kuptim, një prej mendimtarëve më të rëndësishëm bashkëkohor të politikes, demokracisë dhe logjikës totalitare, Klod Lefort, argumenton se politikja është një moment institucional dhe themelues në shoqërinë. Duke u futur në diskurs analitik, konceptin e politikes, Lefort hap fuqinë simblike dhe themelore drejt një sfide të vazhduar që e instituon shoqërinë si entitet vetnjohës, si dhe regjistrat simbolik nëpërmjet të cilëve kemi qasje tek dhe kuptim i botës së shpërndarë. Gjegjësisht, politikja në këtë kuptim përcakton mënyrën specifike të artikulimit të dimensioneve të ndryshme të shoqërisë dhe skemës së përgjithshme nëpërmjet të cilës orkestrohen dhe bëhen të të kuptueshme marrëdhëniet e ndryshme mes grupeve, klaseve, dhe individëve në shoqërinë. Potenciali radikal demokratik dhe post-themelues i politikes tek Lefort-i shpaloset në atë që institucioni simbolik i shoqërisë, si vend i fuqisë, është vend i zbrazur, dhe me këtë bëhet i pamundshëm koincidimi i plotë dhe përmbyllja e simbolikës dhe reales, gjegjësisht, ekziston një ndarje dhe boshllëk mes këtyre dyve. Siç pretendon Lefort, "referimi i vendit të zbrazur implikon referimin e shoqërisë pa përcaktim pozitiv (...). Kjo përfshin edhe institucionalizimin e konfliktit dhe kuazi-shkallëzimin e marrëdhënieve shoqërore në vetë momentin kur manifestohet vullneti i popullit (...). Fuqia është agjenci simbolike dhe ide se shoqëria nuk ka unitet substancial".[2]

Revolucioni demokratik, sipas Lefort, mundëson që të zbulohet kjo

1 Oliver Marchart, *Post-Foundational Political Thought - Political Difference in Nancy, Lefort, Badiou and Laclau.* Edinburgh University Press Ltd: Edinburgh Marchart 2007, p.15

2 Claude Lefort, *Democracy and Political Theory.* Polity Press: Cambridge, 1988, p.226

logjikë e politikës, me çfarë qenia e "vërtetë" e komuniteti në demokraci zhduket, ose "paraqitet në formën e serisë së pyetjeve të pafund".[3] Duke zbuluar *përvojën e politikes* demokracia e largon mundësinë për unitet shoqëror ose stabilizim të çdo pale ose figure që do të pretendonte të përfaqësojë në tërësi identitetin shoqëror dhe komunitetin. Përvoja demokratike është përvojë e politikes në transparencën radikale dhe e pafund, që pamundëson fiksionin e dhunshëm për përfaqësim të shoqërisë si një trup i bashkuar, pasqyrim të një figure të vetme bashkuese, pa dallim a ka qenë ajo Monarku, populli, partia, shteti ose kombi. Si vijim, analiza e Lefort tregon që kjo shprehje demokratike e politikes e bën të pamundshme mbulimin e, dhe institucionalizon përkufizimin mes fuqisë, njohurisë dhe të drejtës, ku dy të fundit, duke theksuar dhe garantuar aspektin e jashtëm të fuqisë, kufizimeve, dhe linja nga e cila zbatohet kontrolli, rregullimi dhe ri-simbolizmi kritik i ri-imagjinimit të botës së përbashkët.

Nga kjo hyrje e shkurtër e politikes, me një përqendrim të veçantë të analizës së Lefort, fillon të paraqitet edhe logjika e de-politizimit jo-demokratik, karakteristike për regjimin e sundimit të VMRO-DPMNE. Dëshmitë e shumtë për falsifikim të zgjedhjeve dhe rezultateve zgjedhore, ryshfeti dhe detyrimi me forcë të votuesve, janë vetëm një tregues për pretenzionin e dhunshëm të substancianlizohet dhe mbështillet vendi i zbrazët i fuqisë që si pozitë strukturore në shprehjen demokratike e politikes zbulohet me anë të cikleve të vazhdueshme të zgjedhjeve dhe ndryshim të pushtetit. Por, nga ana tjetër, logjika de-politizuese e këtij regjimi shqyrtohej edhe nëpërmjet mbështjelljes së dhunshme, në pohimet e tyre, mes "popullit" si një trup i vetëm "mistik" dhe fuqia e mishëruar në partinës, gjegjësisht supozimit që fitorja në zgjedhje ofron një legjitimitet të plotë dhe të pakontestueshëm të dhënë nga populli. Nëse e ndjekim logjikën politike të Lefort, zgjedhjet demokratike dëshmojnë jo aq shumë për vullnetin e vetëm dhe të përgjithshëm të supozuar të popullit, por për transformimin e unitetit në numra (vota zgjedhore), si indikator për ndarjen e brendshme dhe konfliktit në unitetin fiktiv të "popullit" dhe logjikës demokratike të formimit të trupit (disincorporation) të fuqisë. Në këtë linjë gjithashtu, si shënim përfundimtar, pretenzioni për okupimin e vendit të fuqisë si vend që pakushtimisht mendohet, simbolizohet dhe skenohet në jetën shoqërore, dhe në të cilin populli është vetëm nga vetja në unitetin personal, sundimi i VMRO-DPMNE-së pasqyrohet në okupimin e plotë të sistemit ligjor dhe gjyqësor, okupim të "tefterit të ministres për punë të brendshme", si dhe sistemit arsimor dhe prodhimit dhe shpërndarjes së njohurive, më të dukshme në ndihmesat mësimore si vegla për fabrikim të Kombit të pasqyruar në fuqinë e partisë në pushtet, si dhe parametrave të normales, normatives dhe të mirës.

Duke marrë parasysh gjithë këtë të elaboruar më lartë, do të kaloj në analizën e strategjive të de-politizimit si shprehje e turpshme e politikes në kuadër të regjimit 11 vjeçar të VMRO-DPMNE, duke u përqendruar në tre paradigma të mendimit të politikes. Duke ndjekur këtë koncept në veprën e Hana Arent, Zhan Luk Nansi dhe Ernest Laklau dhe Shantal Muf, qëllimi im nuk është të tregoj për përputhjen ose mbështjelljen dhe nënkuptimin në përpunimin e këtij koncepti tek ata, madje as të elaboroj dallimet në mendimin e politikes tek këto autorë. Thjeshtë, duke treguar për specifikat që secili i prej tyre i dallon në mendimin mbi politikes, dua të ofroj disa shënime dhe drejtime për analizë kritike dhe kuptim të asaj që unë e quaj këtu, de-politizim të llojit VMRO.

Përbuzje e pluralitetit dhe anulim i lirisë

24 dhjetor, viti 2012, deputetët e partisë opozitare të LSDM-së u larguan në mënyrë të dhunshme nga Kuvendi gjatë debatit për miratimin e buxhetit

3 Ibid., p.228

për vitin 2013, me përmbajtje të partisë qeverisëse VMRO-DPMNE dhe nën komandë të ministres së tyre për punë të brendshme. Të larguar nga Kuvendi ishin edhe gazetarët të cilët e ndiqnin dhe raportonin tërë procesin. Gjashtë vite më vonë, kjo ditë në kujtesën publike mbahet mend si "e hëna e zezë". Ajo që e tregoi sjelljen e tillë të shumicës qeverisëse në Kuvend ishte jo vetëm mungesa e tërësishme e kapacitetit demokratik për debat, por anksioziteti i thellë, frika, përbuzja dhe mosrespektimi i logjikës politike, dhe politikja. Refuzimi të përballen me të folurit dhe veprimet e oponentëve politik, fshehja e veprimeve të veta nga kamerat e mediave dhe pyetjet kritike që do të kishin dalë nga to, paraqisnin shenjë më se të qartë që qeverisja e VRMO-DPMNE-së paraqet shprehje e izolimit botëror dhe anulim i mundësisë për të pasur qasje në realitet, qasje që mundësohet vetëm me ballafaqim me dhe inkorporim të perspektivës të të barabartëve, të cilët nëpërmjet të folurit dhe veprimeve manifestojnë lirinë e vetë dhe e shprehin perspektivën e tyre të ndryshme të realitetit dhe gjërat që janë mes nesh, të ndara, të përbashkëta.

Kjo ngjarje paraqet kulminacion i një sërë veprimesh tjera që paraprinin dhe e ndiqnin, si largimi i opozitës nga Kuvendi, miratimi i qindra ligjeve në procedurë shumë të shpejtë dhe pa asnjë farë debati dhe përballim, refuzimi i liderit të VMRO-DPMNE-së dhe përfaqësuesve tjerë të lartë të partisë dhe Qeverisë për përballim me media dhe debat me publikun kritik dhe oponentët politik, përveç në kushte të kontrolluara deri në nivel të lartë pyetje gazetare të përgatitura prej më parë në media të cilat veç më ishin krejtësisht nën kontrollin e palës qeverisëse, përpjekja e dhunshme për ndryshime kushtetuese gjatë pushimeve verore në vitin 2014, mungesa e qëndrimeve dhe mendimeve të ndryshme në suaza të shumicës qeverisëse (përsëritur edhe në nivel brenda-partiak me rizgjedhjen e njëzëshme të Nikolla Gruevskit si kryetar të partisë) etj. Të gjitha këto veprime dhe një sërë tjerash dëshmonin për fundosjen dhe tërheqjen e dhunshme dhe serioze të politikes si sferë publike të bashkë-paraqitjes) dhe shkëmbim dhe ballafaqim të të folurit dhe veprimeve, si hapësira e përbashkët e kushtëzuar nga pluraliteti si conditio humana i njeriut të qenies së politikës. Shkatërrim i themeleve të republikës.

Ky është aksi rreth të cilit e identifikon politikja edhe Hana Arent, me siguri mundimtarja më e rëndësishme e totalitarizmit të shekullit të 20-të. Sipas Arentit,

> "polisi nuk është qytet-shtet në lokacionin e vet fizik: është organizimi i njerëzve që krijohet nga veprimi dhe të folurit e tyre të përbashkët dhe vendi i tij i vërtetë gjendet mes njerëzve të cilët jetojnë bashkërisht për shkakun e tij dhe të cilët, kudo që të gjenden, pjesë e polisit (...) veprimi dhe të folurit krijojnë hapësirë që lokacionin e vetë të vërtetë mund ta gjejë gati se në çdo epokë dhe kudo. Kjo është hapësira e paraqitjes në kuptimin më të gjerë të fjalës, gjegjësisht hapësira në të cilën unë paraqitem para të tjerëve, si dhe të tjerët paraqiten para meje, në të cilin njerëzit (...) e bëjnë qartësisht paraqitjen e vetes. Të jesh i privuar nga kjo hapësirë do të thotë të jesh i privuar nga realiteti që është, në funksion të njeriut dhe politikës, njësoj si dhe paraqitja. Për njerëzit realiteti i botës është garantuar me praninë e të tjerëve, me atë që bota paraqitet për të gjithë".[4]

Në suazën e Arentit për mendim të politikes, bazuar në modelin asocijativ (për dallim prej modelit antagonist tek Lefort, Laklau dhe Muf ose tek Ransier), momenti i institucionalizimit të të përbashkëtës kushtëzohet nga paraqitja e të barabartëve dhe të ndryshmëve të cilët duke e ndërtuar realitetin e përbashkët, njëkohësisht e bëjnë të pamundur interpretimin dhe organizimin e dhunshëm (nga ana e një aktori apo grupi) dhe sedimentimin e atij realiteti, duke e ekspozuar atë ndaj konstitueses, por njëkohësisht edhe disruptives dhe destitutives të pluralitetit të bashkë-paraqitjes, dhe ekspozimi i ndërmjetshëm dhe sfidimi njërit me tjetrin. Hapësira e paraqitjes,

4 Hana Arent, *Conditio Humana,* Beograd: Fedon 2016, p.273

si që thotë Arent, "zgjat aq sa edhe lëvizje që e ka krijuar".[5] Manifestuar në veprimin dhe të folurit e përbashkët, domeni i politikes paraqet aktuelizim i natalitetit, i kapacitetit dhe potencialit të niset diçka e re, e barabartë me ardhjen e re në botë, me lindjen e çdo qenieje njerëzore, nga njëra anë, si dhe aktualizim i pluralitetit dhe diversitetit si kushte të ekzistencës njerëzore dhe mënyrë e zbulimit të veçantisë dhe pavdekshmërisë së çdo anëtari të bashkësisë, nga ana tjetër.

Nëse politika është e barabartë me dhe e kushtëzuar nga liria, si që thotë Arent, ajo është ashtu pasi që në veprimin si fushë përvoje e lirisë, si që argumenton Arent, shprehet potenciali i njeriut "të sillet në botë diçka që nuk ka ekzistuar më parë, që nuk ka qenë e dhënë, madje as edhe si njohuri ose imagjinatë".[6] Në veprimin e lirë dhe spontan njeriu shprehet si initium, si ai i cili vendos fillim të ri, gati se i barabartë me mrekulli, gjithmonë me tjerët, si mundësi e veprimit dhe lirisë time për inicim të diçkaje të re, dhe, njëkohësisht, si kufi për çfarëdo iluzioni për plotfuqishmëri. Mu për këtë pyetja e fuqisë tek Hana Arent nuk është e barabartë me sundimin, dhunën ose dominimin, por ka të bëjë me potencialin i cili ekziston dhe aktualizohet vetëm atëherë kur njerëzit janë bashkë. "Nëse nuk ishte e varur (fuqia) nga kuptimi i përkohshëm dhe jostabil mes më tepër vullneteve dhe qëllimeve njerëzore, atëherë plotfuqishmëria do të ishte vërtet mundësi konkrete njerëzore (...) Kufizimi i saj i vetëm është ekzistimi i njerëzve tjerë, por ky kufizim nuk është i rastësishëm, pasi që fuqia e njeriut që nga fillimi është e lidhur me kushtin e pluralitetit".[7] Mu në këtë vend vjen në shprehje të plotë domethënia e barazisë, si barazi për të nisur diçka, të veprohet dhe të niset diçka e re, të bëhet diçka, por njëkohësisht edhe të jetë subjekt që duron, i cili pasivisht është i ekspozuar ndaj veprimeve të të tjerëve, e jo vetëm subjekt i sovran që planifikon, vepron dhe efektuon në pajtim me qëllimet dhe fuqitë e veta. I vënë në botën e tjerëve, në botën e tjerëve, njeriu politik e gjen mundësinë e vetë, por edhe kufirin e vetë, përkufizimet e veta. Ky copëtim i lidhjes mes lirisë dhe sovranitetit tek Arent, mendoj që rezulton në marrjen e fuqisë sovrane të subjektit që ai të parasheh deri në fund pasojat, efektet dhe marrëdhëniet e krijuara si rezultat i veprimit dhe të folurit të tij. Liria për të filluar diçka të re dhe kapaciteti për të krijuar marrëdhënie sjell me vete edhe rrezikun dhe përgjegjësinë e domosdoshme të cilat rrjedhin nga fusha e pavendosmërisë në të cilën merret vendim dhe veprohet, dhe njëkohësisht e bën njeriun e lirë subjekt të ekspozuar ndaj rrezikut të pallogaritshmërisë dhe paparashikueshmërisë të veprimeve të veta të vendosura në rrjetin e botës të ndarë me tjerët si të barabartë dhe të ndryshëm.

Me elaborimin e disa prej principeve bazike të politikes tek Arent dua vetëm të theksoj nivelin deri në të cilin u krye depolitizimi i shoqërisë maqedonase dhe sferës publike nga regjimi i VMRO-DPMNE-së. Shembull eklantant për shkatërrimin e shtresave bazike të veprimit dhe të folurit politik është pikërisht afera me përgjimin masovik të rreth 20 000 qytetarëve, politikanëve, zyrtarëve publik, intelektualëve, gazetarëve dhe aktivistëve. Me këtë skandal, unik në nivel botëror, opozita ekspozoi jo vetëm thyerjen masovike të të drejtave themelore të njeriut nga një pikëpamje ligjore, por edhe në kuptim politik, mungesën e kapacitetit për ndërmarrje të veprimit në botën e ndarë dhe të kufizuar me ekzistimin plural të të tjerëve dhe dëshirave megalomane për sundim sovran dhe dominim të VMRO-DPMNE-së. Ndërhyrja e paparë në jetën private të njerëzve është dëshmi për refuzimin e rrezikut të veprimit politik, për mundësinë e qenësishme për pakufishmëri të pasojave dhe paparashikueshmëri të efekteve nga veprimi. Ky refuzim e ekspozon njëkohësisht edhe frikën nga ballafaqimi me kundërveprimin që do të kishte rrjedhur si inicim i ri nga tjerët në hapësirën e përbashkët për paraqitje dhe ballafaqim, frikën nga rrjetëzimi i pazbutshëm i strategjive të mundshme për rezistencë dhe kritikë, dhe dëshira paranoike për pritje të parashikuar dhe llogaritur prej më parë të

5 Ibid.: 274

6 Hannah Arendt, "What is Freedom?" во *Between Past and Future*. New York: Viking Press, 1961, p.151

7 Arent, *Conditio Humana*, p.277

fjalës dhe veprimeve të tjerëve. Reflektim i kësaj pozite ishte edhe vet refuzimi për dialog dhe debat me oponentët politik dhe ekspozim i vetes ndaj pyetjeve kritike dhe të paparashikueshme të gazetarëve, më saktë, si për kryeministrin e mëparshëm Gruevski, ashtu edhe për bashkëpartiakët e tij, veçanërisht e theksuar nga viti 2010 e deri në rënien e tyre politike në vitin 2016. Në të folurit para tjerëve, duke e ekspozuar veten, ne e shpalosim atë "kush" të të folurit, vetë përsosmërinë, virtyt dhe aftësi për pjesëmarrje në jetën politike dhe ballafaqohemi me botën e pluralitetit dhe faktin e ekzistimit të diversitetit të mishëruar nga qytetarët tjerë. "Edhe pse askush nuk e din sa ekspozohet me veprimin dhe të folurit e vet, ai duhet të jetë i gatshëm të rrezikojë që do të zbulohet", rrezik i cili ishte ankthi i natës i njeriut jopolitik të VMRO-DPMNE-së.

Dy fusha tjera ku qeverisja e VMRO-DPMNE-së e zbrazte kapacitetin e spontanitetit dhe lirisë ishin **fabrikimi i miteve për fillimin e Kombit** dhe nënshtrimi i domosdoshëm i qytetarëve ndaj narativeve nacionaliste si kusht për kuptueshmëri njerëzore dhe status qytetar, dhe **devastimi socio-ekonomik dhe transformimi i qytetarit maqedonas në homo laborans** të mbyllur në proceset e nevojave themelore dhe luftën për mbijetesë në bio-nekro aparatin politik.

Në rastin e parë liria politike e njeriut ishte reduktuar në nevojën të ndiqen proceset e mëdha historike të vetërealizimit, vetëpranishmërisë dhe efektuim i kombit maqedonas, që gjendet në të kaluarën fiktive antike heroike, kurse është e mishëruar nga projekti i dhunshëm shizoid Shkupi 2014 zbrazëtira dhe brishtësia e strioporit e të cilit përputhej me jetën e zhveshur të qytetarit të nënshtruar ndaj madhësisë monstruoze të abstraksionit nacionalist. Në një fabrikë të tillë nacionaliste liria nuk gjendet në "qeniet njerëzore në veprim dhe ndërveprim ose në hapësirën që formohet mes tyre, por i atribuohet procesit që shpaloset pas shpinave të tyre dhe punëve të fshehta, matanë arenës së dukshme të punëve publike".[8]

Në rastin e dytë, fokusi duhet të jetë në, sipas pamjes, politikat anësore, por kyçe të depolitizimit që manifestoheshin në ekspozimin e vazhdueshëm të përditshëm ndaj dhunës, vuajtjes, menaxhimit të jetës dhe qëndrueshmërisë së tij në prerjen e mekanizmave diferenciale disiplinore dhe rregullatore të fuqisë nëpërmjet vektorëve të gjinisë, seksualitetit, etnicitetit, varfërisë, klasit etj., e me të cilat ekspozimi biopolitik i pabarabartë i shëndetit dhe vdekshmërisë në popullatë.[9] Gjegjësisht, është e nevojshme mos na ikin të gjitha ato "pothuajse ngjarje" të administratës biopolitike të mundësive jetësore, e të cilat kurrë nuk e kanë statusin e "paraqitjes dhe ndodhjes eksplicite", por të cilat ekspozojnë " forma të vuajtjes dhe vdekjes, mirëmbajtjes dhe harxhimit, që janë të thjeshta, të përditshme, kronike dhe të neveritshme, shumë më tepër se sa katastrofale, qartësisht të sakta ose sublime".[10]

Ajo që në të vërtetë dua të sugjeroj janë nekro-bio strategjitë politike të fshehura, edhe pse jo më pak efektive, që i japin formë jetës së qytetarëve në formë të lënies pasive të vdesë, në të cilën forma e vetme e mbijetesës së qëndrueshme në jetën e qytetarit i mbetet investimi i vrazhdë optimist në premtimet gjithmonë të shtyra për shpëtim, narrativet e mëdha kombëtare dhe premtimet për riparim të viktimave historike të Maqedonasit. Kuptohet, përkundër, ose më saktësisht, në prapavijën e fantazisë për restituim të narrativit dhe sovranitetit të humbur kombëtar, qëndronte shteti dhe politika si aktor menaxherial i flukseve gjeopolitike dhe kombëtare të kapitalit, mallrave dhe krimit, "të reduktuara nga ana e racionalitetit neoliberal, racionalitetit sipërmarrës dhe kritereve të tregut".[11] Dëshmitë për këtë janë të shumta, të dukshme në faktet e tmerrshme për vendin, si vendi me shkallë më të lartë të varfërisë në Evropë, ku punëtorët dhe mall-

8 Hannah Arendt, *The Promise of Politics*, New York: Schocken Books 2005, p.120

9 Michel Foucault, *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France 1977–1978.* Basingstoke: Palgrave, 2007

10 Elizabeth A. Povinelli, *Economies of Abandonment: Social Belonging and Endurance in Late Liberalism.* Durham and London: Duke University Press, 2011, p.13

11 Wendy Brown, *Walled States, Waning Sovereignty,* New York: Zone Books, 2010, p.24

rat publike janë vënë në shpronësim dhe eksploatim të dukshëm nga ana e kapitalit dhe zonave të lira ekonomike (të liruara nga tatime dhe detyrime ndaj shtetit në kompensim për rrogë "spektakulare" prej 150 euro); ose në faktin për numrin e zmadhuar të antidepresivëve për 300 000 paketime që blihen nga qytetarët në periudhë prej vetëm dy vitesh mes 2013-2015; vdekja e ngadalshme dhe shterimi fizik i qytetarëve të lënë në buzë të ekzistencës në sistem me shëndetësi të shkatërruar dhe sistem të devastuar të mbrojtjes sociale, dhe në rrethinë urbane me ndotje më të lartë në Evropë ("të pasuruar" me teknologji të vjetruara dhe të dëmshme të dhuruara nga demokracitë Perëndimore, si dhe prej plastikës dhe materialeve tjera të dëmshme që njerëzit i përdorin për ngrohje ose automjetet e lira të importuara etj.). Kuptohet që këtij konstelacioni duhet t'i shtohet edhe situata e trashëguar me privatizimin e ndërmarrjeve dhe fabrikave kolektive në periudhën prej 15 vite pas shpërbërjes së Jugosllavisë, të mbështetura nga institucionet ndërkombëtare financiare, të cilat kanë lënë të devastuara segmente të tëra nga populata që lëviz(n)in mezi si të vdekurit e gjallë (zombi) të tranzicionit.

Mu në këtë kontekst, me ndërmjetësim politik, duhet ta ndjekim edhe efektuimin e qytetarit maqedonas si homo laborans,[12] njeri i lënë në mbijetesë dhe brendësim, gjegjësisht vetë-izolim nga bota e tjerëve, nga hapësira e paraqitjes dhe shkëmbimit dhe debatit për interesat e ndryshme (inter-est), në sferën private diktuar nga nevoja për të ruajtur ciklin e jetesës si mbijetesë, kurse nën goditjet e shembjes, lodhjes, efektit negativ dhe padurueshmërisë së vazhdueshme dhe të fshehur të jetës në botë.

Dhuna e bashkimit dhe kombit

Qeverisja e VMRO-së do të mbahet mend për prodhimin imunizues dhe paranoik të mitit/miteve kombëtar/e, si aparat për identifikim nëpërmjet përcaktimit, gjegjësisht fabrikimit të mitit për mitin, mitit për fillimin dhe burimin e qenies kombëtare maqedonase, ose mitin për ngjarjen absolute dhe themeluese të komunitetit politik të kuptuar si trupi mistik i kombit/popullit, prejardhja fillestare dhe unike si burim i historisë, fatit, imagjinatës, tregimeve dhe mitologjisë të tërë të të gjithë dhe secilit Maqedonas. Funksioni i mitit për kombin maqedonas përbëhet nga figurimi, gjegjësisht formësimi fiktiv dhe mishërimi i bashkë-qenësimit, nëpërmjet ofrimit të identifikimeve, modeleve, tipave simbolike, e nëpërmjet përkrahjes së të cilave çdo individ mund të identifikohet, të njohë veten dhe të caktojë fatin e vetë. Të folurit e mitit si komunikim imperativ duhet të paraqet të folurit e vetëm dhe unifikues të shumicës, të cilët në atë mënyrë njohin njëritjetrin, me ndërmjetësim të figurave mitologjike dhe suazat e tyre normative dhe imperative. Në këtë logjikë mitologjike për burimet e qenies kombëtare, komuniteti figuron si subjekt identik i cili është burim, autor, vullnet dhe agjent i të gjitha veprimeve, përfaqësimeve, miteve dhe historisë së vetë dhe i cili në operacionet dhe kontraditat dialektike të historisë sheh vetëm pengesa të rastësishme dhe të kalueshme në vetë-realizimin e tij dhe realizimin e plotësisë së humbur. Tjetërsia dhe dallimi historik, si dhe jouniteti dhe dallimet në të tashmen janë vetëm momente në teleologjinë e vetë-realizimit të vetë dhe pohimit të të Njëjtës dhe Njërës. Dallimi dhe përjashtimi, sipas kësaj logjike, vetëm e pohojnë rregullin dhe vetëidentitetin e subjektit sovran-kombit.

Në mënyrë të ngjashme, ndarja e brendshme dhe vetëdallimi fillestar që e mbart momentin fillestar të politikes, si momentin e ndarjes fillestare të komunitetit nga panjohshmëria imanentistike dhe vetë-tjetërsim nëpërmjet vendosjes së vendit të fuqisë, në logjikën e subjektit kombëtar si vetësi e njëjtë vetëm me veten fshihet krejtësisht, me çka Vetësia kombëtare që del vetë prej vetes kthehet përsëri e pandryshuar dhe reaproprion momentin negativ të largimit nga vetja. Ajo që mbetet në

12 Arent, *Conditio Humana*

atë moment është mbivendosja e dhunshme e vendit të fuqisë dhe politikës me vendin e komunitetit dhe dallimeve të brendshme në të njëjtën (ose komuniteti si dallim në vete), dhe rezultati përfundimtar është i tillë që misioni dhe fati i politikës ose fuqisë ngrehet të "mbrojë" dhe ta udhëheqë në vetëpohimin e vetë identitetin e supozuar të komunitetit. Pyetja politike në këtë rast bëhet pyetje e projektit të identitetit dhe autoqarkullim sovran, të mjeteve dhe qëllimit, i operacionit dhe efektivitetit, i efektuimit të thelbit të komunitetit si vepër, si qëllim përfundimtar. Por, komuniteti i tillë efektiv nuk ka faktikisht asnjë farë ardhmërie, pasi që qëllimi është supozuar si ekzistues prej më parë, por i fshehur, dhe përkohësisht thelbi i humbur i qenies së komunitetit. Në logjikën e tillë vetëvrasëse, ajo që doemos del si pasojë është hartimi i vazhdueshëm dhe opsesiv i kufijve kah jashtë dhe kah brenda me të cilat identifikohen miqtë dhe armiqtë, patriotët dhe tradhtarët, maqedonasit e pastër dhe uzurpatorët e identitetit, trashëgimtarët e fisit dhe degjenerikët.

Filozofia e Zhan Luk Nansit dhe reflektimet e tija mbi ontologjinë politike janë në kundërshtim diametral me logjikën e tillë komunitare dhe imanentiste. Politikja, thotë Nansi, do të thoshte:

> "komuniteti që rregullohet në drejtim të ndarjes së komunikimit të vetë ose ka për fat këtë ndarje: komunitet i cili me vetëdije e kalon përvojën e ndarjes së vetë (anglisht njëkohësisht edhe *sharing* edhe *division*, ose në frengjisht *partage*). Që të fitohet domethënie e tillë, politikja nuk varet prej, ose së paku nuk varet vetëm prej asaj që quhet "vullnet i politikës". Kjo implikon të qenit të angazhuar për komunitetin, që do të thotë kalimi, në çfarëdo mënyrë, nëpër përvojën e komunitetit si komunikim".[13]

Në parathënien e "Komuniteti jooperativ" Zhan Luk Nansi elaboron mes asaj që e quan si *politikja*, nga njëra anë, dhe *politika*, nga ana tjetër. Politikja tek Nansi ka të bëjë me atë për të cilën flasim kur flasim për komunitetin, dhe si e tillë dallohet nga politika si e detyruar për rendin, administratën, institucionet e sistemit, konfliktet e interesit dhe marrëdhëniet e fuqisë. Politikja është vetë akti i instituimit, vendosje, burim dhe themelim i politikës, ose "vendi ku hapet për përcaktim domethënia e qenësisë në të përbashkëtën/qenësisë bashkë".[14] Komuniteti, sipas Nansit, është vendi i ekzistimit të *qenësisë-në-bashkësi/qenësisë-bashkë (l'être-en-commun)* si radikalisht e kundërshtuar ndaj qenies së përbashkët ose qenies së komunitetit të cilat gjithmonë supozojnë transcendencë ose imamnencë jashtë vetë ekzistimit, si thelbi ose domethënia e komunitetit. Thelbi i qenësisë-në-bashkësi është në, sipas Nansit, konkretisht në vetë këtë "në" që është e barabartë me relacionin dhe komunikimin e singulariteteve. Kjo "në" i paraprin çdo subjektivitetit, individit ose identitetit pasi që e ekspozon singularitetin e qenësisë ndaj të jashtmes, që është gjithmonë qenësi e ndryshme edhe vetë njësoj e ekspozuar. Kjo "në" nuk posedon asnjëfarë karakteristikë ose substance që do të mund të përkthehet si lidhje shoqërore ose komunale. Ajo është vetë hapësimi, orientimi kah jashtë, "kah", që i distribuon singularitetet në të jashtmen dhe në atë mënyrë e shkruan të jashtmen në vetë intimitetin e brendësisë të qenësisë singulare. Ajo që është karakteristike dhe e vetme për një ekzistencë, sipas kësaj logjike, është mu shpronësimi që privon individin nga individualiteti dhe posedimi i tij më karakteristik. Prej këtu, komuniteti është qenësimi jonë në-bashkësi që ndalon çdo mundim për imanencë absolute dhe të tërësishme. Komuniteti i paraprin gjithmonë arritjes tonë, lindjes tonë dhe njëkohësisht, asnjëherë nuk është këtu, por gjithmonë atje, atje diku tjetër, e lëvizur nëpër rrjet të madh të lidhjeve komunikative mes singulariteteve. Nëse ka diçka që është karakteristike për një komunitet, ajo është ajo "bashkë" e "bashkë-paraqitjes", e *qenësisë-bashkë-me*, ose ajo *cum* në "communitas". Burimi ose fillimi i komunitetit në këtë kuptim

13 Jean-Luc Nancy, *Being Singular Plural*, Stanford University Press: Stanford, 2000, p.41

14 Jean-Luc Nancy, *The Inoperative Community,* University of Minnesota Press: Minneapolis, 1991, xxxvii

nuk mund të gjendet në ndonjë pikë ose moment historik të mbyllur, por i njëjti diseminohet dhe përsëritet në çdo moment dhe kudo që vendoset relacion *në* ose *bashkë*, relacioni i bashkë-paraqitjes dhe ekspozimit të sigulariteteve në komunitet. Çdo singularitet në relacionin e tij konstitutiv paraqet zbulim të komunitetit dhe fillimi dhe burimi i saj, si shoku i momentit, në takimin, kudo që hapet bashkë-qenësimi, çdo herë dhe çdo herë të ardhshme. Burimi zbulohet gjithmonë "për dhe nëpërmjet karakter singular plural të çdo burimi/fillimi",[15] duke referuar në këtë mënyrë në karakterin plural të çdo singulariteti, si në kuptim të vendosmërisë së saj dhe kushtëzimit nga relacionet në hapësirë plurale, hapësirë e barabartë me hapjen e shumës së singulariteteve tjera, ashtu edhe në kuptim të qenësisë së saj të shumëfishtë dhe plurale, çdoherë të ndryshme, gjegjësisht vetë singulariteti si pluralitet. Dhe e kundërta, vetëm komuniteti si pluralitet i qenësive të ndryshme në bashkë-paraqitjen është çdoherë singularitet i ndryshëm, dhe është e barabartë me çdo herë dhe me konfigurimin dhe organizimin e ndryshëm të singulariteteve nga çdo vend. Nëse është e mundshme të shqiptojmë atë "Ne" ose të themi diçka për "ne" kjo nuk mund të jetë në domenin e mbyllur të (vetë)reprezentimit, konceptit, nocionit ose ndonjë ideje. "Ne" më së pari koincidojmë me praktikën dhe inskenimin e bashkë-paraqitjes, kurse "ne jemi gjithmonë veç më atje në çdo instancë. Kjo nuk është inovim – skena duhet përsëri të zbulohet; ne duhet ta rishpikim, ta zbulojmë përsëri çdo herë, çdo herë duke u futur përsëri".[16] Mu për shkak të logjikës së tillë të politikes si hapja, teprimi, ndalimi, shoku dhe lëvizja e qenësisë-në-të përbashkëtën, bashkë-qenësimi, komuniteti asnjëherë nuk mund të sillet ose të barazohet me çfarëdo lloj projekti, qëllimi, fund ose telos që prej të njëjtës do të kishte bërë vepër. Prej ku vjen edhe deklarata e Nansit që politikja si komuniteti është gjithmonë e barabartë me komunitetin jooperativ, e liruar nga çfarëdo figurimi, miti, identiteti dhe totaliteti organik që do t'i jepnin simbolizim fillimit, burimit ose fatit dhe vizionit në të cilin ajo vetë përmbushet.

Është e rëndësishme të përmendim që mendimi i tillë i politikes tek Nansi nuk na lë me mendim të zbrazët dhe abstrakt në terrenin e ontologjisë, pa asnjëfarë drejtimi minimal për mendim të politikës. Përkundrazi, ajo që na tregohet në situatë të tillë është mendimi i "politikat e politikes",[17] ku politika fillon të mendohet si mënyrë e domosdoshme e politikes, që e vendos dallimin brenda vetë politikës, si dallim-në-vete. Nëse politikja e tejkalon politikën, nëse politikja si qenësimi-bashkë i paraprin çdo asocimi dhe mbledhje në komunitet stabil politik, nëse politikja si ndarja nëpërmjet të cilës çdo ekzistencë e veçantë është e ndarë dhe veçmas, dhe në atë mënyrë është ekscesive e lidhur me çdo mundim për fuzion, bashkim dhe vendosje të të përbashkës, në atë rast politikja është e barabartë vetëm me "dhënien e formës dhe dukshmërisë mundësisë për bashkë-jetesë... dizajnimit të kontureve të tija dhe dhënies së strukturës".[18] Politika, prej këtu, i vendos kushtet minimale për jetesë të përbashkët, dhe e garanton bashkë-ekzistimin me kushtetutë të caktuar, gjegjësisht e bën të mundshme "ne", të cilës faktikisht vetëvetiu i mungon evidentivitet dhe dhënie e gatshme. Kjo është gjegjësisht edhe mënyra në të cilën "politika lind: atje ku një ditë më nuk kishte bashkë-qenësim të dhënë sipas një forme ose tjetrës (klan, linjë gjaku, territor, mit totemi, rregulla të zotit ose autoritet në përgjithësi)... Politika lind mu në momentin e tërheqjes së Hyjnores, d.m.th. në dhënien e qenësisë bashkë-tonë, dua të them, jo vetëm njëri me tjetrin, por njësoj edhe me pjesën tjetër të botës ose pjesën tjetër të qenësimeve".[19] Më në fund, kjo "ne" që politika e bën të mundshme është më gjithmonë doemos e hapur kah pamundësia e vetë, ose pamundësimi si hapuri dhe ekspozimi në ndër-hapësirën e "me" mes ekzistencave singularo plurale, gjithmonë me derdhje tej kufijve dhe domethënies në "ne" të konstituar politikisht. Ose si që thotë Nansi:

"Politika u tërhoq si dhurim (auto- ose hetero-dhurim, njerëzor ose

15 Nancy, *Being Singular Plural*, p.83

16 Ibid., p.71

17 Nancy, *The Inoperative Community*

18 Jean-Luc Nancy, "The Political and/or Politics", 14 March 2012, Frankfurt/M

19 Ibid.

hyjnor) i thelbit ose destinacionit të përbashkët: ajo u tërhoq si totalitet ose totalizim. Në këtë kuptim, nuk janë të gjitha politike. Por politika mund përsëri të gjendet si vendi i praktimit të fuqisë duke marrë parasysh drejtësinë e pamatshme, gjegjësisht, si vendi për pohim të pa-fundshmërisë të të qenit njeri ose të të qenit botë. Sipas definicionit ajo nuk mund të absorbohet në të gjitha vendet tjera të ekzistimit. Këto vende tjera janë mu aty kur krijohet pamatshmëria ... bëhet fjalë për ruajtje të pamatshmërisë si të hapur, pamatshmëri e drejtësisë dhe e vlerës".[20]

Pikërisht prej këtu, mendoj se duhet të nis mendimi i jopolitikes së regjimit të VMRO-DPMNE-së, si regjim thelbësisht jodemokratik. Operacionet e këtij regjimi ishin moduse të plotësimit/zbrazjes së domethënies dhe kuptimit të "me" si mosmundësim konstituiv i bashkësisë. Nga njëra anë si themelim dhe ekzistencim me një kuptim final, kurse nga ana tjetër si jotranzitivitet, si mosmundësim dhe ndarje e plotë e mundësisë për komunikim dhe transformim (ose bartës të identitetit, ose tërësisht josolidar dhe të ndarë dhe në mungesë të besimit individë të mbyllur në izolim privat dhe vetërealizim). Regjimi nacionalistik dhe jodemokratik i VMRO-DPMNE-së përbëhej prej vendosjes së masës me të cilën ka vlerësuar dhe matur atë që nuk mund të bashkë-matet, si afirmim i pabarazisë në barazinë e të gjithë singulariteteve-në të-përbashkëtën. Ky proces ishte proces i anulimit ose harrimit të mospërputhjes së domosdoshme të fuqisë me të gjitha domenet e ndryshme të ndarjes dhe prodhimit të kuptimit, të burimit të shoqërisë në bashkë-qenësim. Në dashuri, intimitet, shoqëri, estetikë, njohuri, identifikim, format e praktikumit të qytetarisë, madje edhe në gastronomi (etno-kuzhina jonë është kuzhinë më e shijshme). Figura e popullit, e maqedonasit të vërtet me të gjitha implikimet e tija imperativë, normative dhe preskriptive në mënyrë opsesive gjithandej deklaronte armiq, tradhtarë, anormalë seksual dhe gjinor, të matur në normën proporcionale të jetës së maqedonasit të vërtet, si burrit të vërtet, si detyra e të qenit grua, si thelbi i të qenit njeri. Dhuna mbi lirinë e ekzistimit si ekzistim *me*, *përskaj*, *në*, ishte e njëjtë edhe me kontrollin e qarkullimit të informatave, të fotografive dhe fjalëve që qarkullojnë në të përbashkëtën, në sferën mediatike, produksion artistik i përkrahur nga fondet shtetërore, produksion i fotografive nën kapelën e shtetit, të shpërndara në mediet kombëtare, fotografitë lëvizëse të medieve prej të cilëve buronin kodet e nderit, familjes, identitetit kombëtarë, etj., si serialet turke, konfigurimi i senzibiles në dispozicion në hapësirën publike në përputhje me imagjinatën nacionalistike, etj. Nëse bashkë-qenësimi është i barabartë me relacionin me dhe ekspozimin ndaj trupave tjerë, fjalëve, fotografive, senzoriumeve nëpërmjet të cilëve konstituohen singularitetet çdo herë ndryshe si pluralisht singulare, dhe e njëjta është burim çdo herë, ndryshëm si pluralisht singilare, dhe e njëjta është burim çdo herë, prej fillimi, e bashkësisë, depolitzimi i VMRO-së përbëhej pikërisht prej keqpërdorimit të këtij ekspozimit onologjikisht konstituiv të të gjithëve dhe secilit, dhe mbylljes së dhunshme të hapëshmërisë dhe mos-matshmërisë së ndërsjellë si kusht për drejtësinë.

Fshehja e operacioneve hegjemonike dhe gjunjëzimi i antagonizmit

Arritja në pushtet, dhe përforcimi i pozitës së vet në pushtet dhe si zëdhënës në emër të "popullit", VMRO-DPMNE padyshim e ka realizuar me anë të artikulimit dhe bashkimit të kërkesave të ndryshme popullore dhe të grupeve të cilat gjatë periudhës së kaluar, nga pavarësimi i shtetit deri në vitin 2006, nuk ishin plotësuar, zhgënjyer, injoruar, pa dëgjuar dhe frustruar. Këto kërkesa paraqitnin pozita dhe shtresa të ndryshme sociale, prej të cilëve një pjesë i përfaqësonin punonjësit e lënë pas dore të tranzicionit, shtresat etnike në urrejtje pas konfliktit të vitit 2001, ata që shikoni dështim të vazhdueshëm të të gjitha premtimeve për

20 Jean-Luc Nancy, *The Truth of Democracy*. New York: Fordham University Press, 2010, p.50

përforcim të sistemit shëndetësor dhe social të shtetit, qytetarë që dështimin e integrimit të vendit në Bashkimin Evropian dhe botën perëndimore e kanë përjetuar si një konspiracion global kundër maqedonasit të përcaktuar si viktimë, ata që në pozitën simbolike të VMRO-së kanë shikuar mundësi për realizimin e ëndrrës së "vjetër" maqedonase për bashkim kombëtar dhe kthim dinjitar dhe realizim të qenies maqedonase, ose fuqitë konservatore që në lëvizjet bashkëkohore sociale dhe luftën për barazi kanë perceptuar kërcënim për pastërtinë e gjithë asaj që është maqedonase, patriarkale dhe krishtere, etj. Ky bashkim ishte mundësuar me anë të premtimit për plotësim të kërkesave dhe interesave të "popullit" për dallim nga, gjegjësisht në dallim me pozitën aktuale të fuqisë, në periudhën e arritur në LSDM, nga njëra anë, dhe ndërtimi pasues i lidhjes së barazisë mes këtyre shtresave të ndryshme, grupeve, pozitave sociale dhe interesave, nga ana tjetër. Si subjekt i veçantë politik, VMRO-DPMNE ka marrë rolin e simbolit dhe agjentit të unifikimit simbolik dhe përfaqësimit/realizimit të plotësisë së humbur, në mungesë, të të gjitha këtyre pozitave sociale, me manovër retorike të kristalizimit metaforik si identifikues i të kthyerës, unitetit të rilindur dhe pjesëmarrjes së barabartë të gjitha këtyre, paraprakisht zëra të shkyçura dhe të injoruar të komunitetit (Rilindja në 100 hapa). Deri sa kjo strategji dhe artikulim i unitetit popullore ishte rezultat i operacionit politik "par excellence", duke mundësuar ri-konfigurim kontingent të lidhjeve aktuale shoqërore dhe sedimenteve, koha që ka vijuar më pas ishte dëshmitar e harresës së këtij uniteti kontingent, kohor dhe të dalluar përfundimisht, dhe si pasojë, de-politizimi. Uniteti i popullit prezantoheshe si rezultat i domosdoshëm dhe me përcaktim pozitiv, një arritje e unitetit të supozuar popullor që në vend të arrihet efekt performues, prezantoheshe si operacion i politikës performatore. Efekti retorik i partikularitetit në arritjen e rolit unifikues dhe simbolik bashkues në prezantimin e "ngopjes së zbrazët" (Laklau) të komunitetit, me anë të skenimit të konfliktit me pushtetin aktual, ishte zëvendësuar me fiksionin e dhunshëm për krijimin e unitetit popullor si një pozitivitet dhe substancë, gjatë së cilës çdo dallim i brendshëm ishte shpallur si lojë jo-popullore, armiqësore dhe tradhtare kundër interesave kombëtare, ndërsa dallimi i jashtëm, si përbërëse për këtë identitet, për shprehje të armikut përfundimtar, duhet të jetë i de-legjitimuar, shtypur, fshirë, madje edhe shpesh de-humanizuar në rrugën për ngopjes së premtuar dhe unitetit popullor.

Operacioni de-politizues i VMRO-DPMNE-së përbëhej nga harresa, gjegjësisht shtypja e qëllimshme e faktit që "simboli popullor ose identiteti, duke qenë sipërfaqe e inskripsionit, nuk e shpreh në mënyrë pasive atë që është shkruar në atë, por në fakt e përbën atë që e shpreh vetë procesi i shprehjes. Me fjalë tjera: pozita e subjektit popullor nuk paraqet thjeshtë një unitet i kërkesave të përbërë jashtë ose para tij, por është moment vendimtar i themelimit të këtij unitetit...elementi unitar nuk është medie neutrale ose transparente. Nëse do të ishte, çdo unitet që do të mund të kishte formacionin diskurziv/hegjemonik do të i paraprinte momentit të tërësisë".[21] Me fjalë tjera, harresa dhe shtypja e burimit politik të artikulimit të shoqërisë, si ri-aktivizim i shtresave të sedimentuar, të fiksuar dhe sterilizuar në kuptim të nocionit të shoqërisë, si vendim kontingent dhe praktikë retorike, në operacionet e VMRO-së ishte zbatuar me anë të rutinizmit të dhunshëm, sedimentimit të ri, fiksimit të domethënieve, ngrirjes së relacioneve të fuqisë, dhe eliminimit të antagonizmit si kryesor për transparencën e shoqërisë dhe mundësisë së politikes. Që të mundësohet praktikimi dhe mendimi i politikes, pohojnë Laclau dhe Mouffe, "duhet të marrim parasysh transparencën e shoqërisë si themel përbërës ose 'thelbi negativ' i ekzistimit, ndërsa 'urdhrat shoqërore' të ndryshme si tentime jostabile, të thyeshme dhe tërësisht të pasuksesshëm të zbutjes në fushën e dallimeve".[22]

Politikja, me fjalë tjera, në kuadër të këtij mendimi, paraqet një element të gjallë, dinamik, të pashkatërrueshëm dhe vazhdimisht të pranishëm të antagonizmit në fushën e shoqërisë, si kusht, mundësi dhe një-

21 Ernesto Laclau, *On Populist Reason*. New York: Verso, 2005, p.99

22 Ernesto Laclau and Chantal Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategies: Towards a Radical Democracy*. New York: Verso, 2001, p.96

kohësisht, si pamundësi e vazhdueshme e erupsionit të mbylljes së shoqërisë si totalitet, i mbështjelljes së operacioneve të politikes, si përmbledhje e praktikave, diskurseve dhe institucioneve me të cilat bëhet rutina dhe mirëmbahet rendi aktual, me fushën e shumë faqeve të relacioneve diferenciale në shoqëri. Antagonizmi paraqet momentin politik në të cilin "natyra e pavendosur e alternativave dhe zgjedhja e tyre me anë të relacioneve të fuqisë bëhet tërësisht e dukshme".[23] Kur Laclau dhe Mouffe thonë që antagonizmi është përbërës për institucionalizimin e shoqërisë dhe komunitetit, bëjnë referencë të momentit të domosdoshëm të shënimit të kufirit të diferencimit mes mikut dhe armikut (në kuptim të Karl Shmid, ndonëse kundër tij nëpërmjet tij), si kufi antagonist që mundëson ndarjen e shoqërisë në dy blloqe, dhe që mundëson vendosjen e zinxhirit të barazive mes elementeve në secilin prej dy blloqeve përkatëse. Në fakt, nuk ka asnjë arsye objektive, pozitive, thelbësore ose substanciale ose burim të bashkimit shoqëror dhe përbërjen e subjektit politik popullor jashtë operacioneve artikulluese në procesin e antagonizmit. Rezultati i këtij procesi është që njëri prej dy blloqeve, ai që mobilizon dinamikën e antagonizimit, në këtë luftë e ndërmerr hegjemoninë në rivendosjen dhe ri-aktivizimin e shtresave të sedimentuara të shoqërisë, dhe si pasojë, themelimin e një rendi të ri shoqëror.

Ajo kyçe, nga njëra anë, për kuptimin demokratik të artikulimit hegjemonik të shoqërisë këtu është njohja dhe vizibilizimi i pabarazisë së elementeve diferenciale në bllokun hegjemonik të një elementi të veçantë që artikulon unifikimin simbolik dhe qëndron si një metaforë për procesin dinamik dhe të veçantë metonimik midis elementëve të ndryshëm. Nga ana tjetër, duhet të ketë institucionalizim politik të hapësirës demokratike antagonike politike si i domosdoshëm për ri-artikulime të reja të lidhjes shoqërore dhe rëndësinë e unitetit, pikërisht për faktin që "qenia e plotë" që prej kohe në kohë e formon partikularitetin unitar është e pamundshme si e tillë, dhe si "indikator i zbrazët" është lëndë e ri-shënimeve të vazhdueshme dhe të reja dhe luftërave antagoniste për domethënie. Vetëm atëherë kur do të "njohim dimensionin e 'politikes' dhe do të kuptojmë që 'politika' përbëhet nga zbutja e armiqësisë dhe tentimit të bëhet më pak i dëmshëm antagonizmi potencial që ekziston në relacionet e njeriut, do të mund të vendosim çështjen qendrore (...) për politika demokratike".[24]

Pikërisht duke u nisur nga këtu pohoj që "politika" e VMRO-DPMNE-së ishte sa jo-politike, aq edhe jo-demokratike, sepse duke harruar momentin kontingjent artikullues të hegjemonisë, u bë ekzekutor i zhgënjimit të të gjitha formave të antagonizmit të ri dhe vlerësimit tepër kritik dhe ri-artikulimeve të shoqërisë. Në logjikën neopolitike të VMRO-së shoqëria, populli, kombi kanë qenë një trup i unifikuar substancial ku koka dhe përfaqësuesi ishte Partia, ndërsa jo fusha diferenciale dhe konfliktuoze antagoniste bashkimi i cilit ishte efekt performues i vendimeve dhe artikulimeve jostabile dhe konkrete politike. Në këtë unitet të prezantuar në atë mënyrë dhe ngopjen e formuar ishte e pashmangshme dhuna dhe ngritja e shenjave të logjikës totalitare dhe autoritare. "Institucioni total politik i shoqërores (pa ndërmjetësim të shumë praktikave dhe pozitave të ndryshme dhe të sedimentuara sociale, *shënimi im*) mund të jetë vetëm rezultat i vullnetit absolut i plotëfuqishëm, në të cilën rast kontingjenti i asaj që është themeluar – dhe nga këtu natyra politike – do të zhdukej".[25]

Kjo ishte e dukshme në de-legjimimin e vazhdueshëm të të gjitha tentimeve aktivizuese për shkaktim të procedurave hegjemonike të rendit shoqëror, të mbështetur, ri-prodhuar, përforcuar ose prodhuar nga subjekti politik në pushtet. Aktivitetet në këto momente, që nuk ishin lëndë e dhunës psikike, zhgënjim dhe degradim të hajkave mediatike që ishin dorë e vazhduar e partisë në pushtet, ishin të zhveshur nga zëri politik dhe mundësia për pjesëmarrje të barabartë dhe të njëjtë në hapësirën antag-

23 Ernesto Laclau, *New Reflections on the Revolution of Our Time*. London and New York: Verso, 1990, p.35

24 Chantal Mouffe, *The Democratic Paradox*, New York: Verso, 2000, p.101

25 Laclau, *New Reflections on the Revolution of Our Time*, p.35

oniste demokratike me atë që zëri i tyre ishte fabrikuar në mediet si asgjë tjetër përveç propagandë e huaj, aktivitet i paguar ("sorosoidët"), infiltrim të armiqve të huaj me qëllim të ndarjes dhe shkatërrimit të popullit maqedonas, shprehje të individëve vetjak dhe egoist pa asnjë brengë për shoqërinë dhe kombin (si për shembull gratë në luftën e tyre për "disa të drejta të grave") ose armik i brendshëm që dëshiron të shkatërrojë gjithçka që është maqedonase dhe përbërëse për shtetin (shqiptarët në luftën e tyre për të drejtat kolektive dhe kulturore). Ose ishin vazhdimisht të patologjizuar dhe de-humanizuar, dhe me atë edhe të zhveshur nga statusi i aktorit legjitim njerëzor në garën politike (si aktivitetet për të drejtat e personave LGBTI). Duke plotësuar indikatorin e zbrazët të unifikimit hegjemonik me simbolet e etnikumit, popullit, kombit, të gjitha format tjera të organizimit shoqëror dhe identifikimit, ishin shpallur si minor, të pavlefshëm dhe jo-legjitim, gjegjësisht jo-relevant politik dhe sipërfaqësor. Strategjia më perverse ishte injorimi i plotë dhe refuzimi të merret parasysh zëri dhe njohuria, si dhe refuzimi të ulet në tavolinë dhe të shkëmbehen argumente. Të tjerat, nga të shumtat, prej shembujve përfshijnë përndjekjen politike me raste të montuara gjyqësore të kundërshtarëve politik, censurim ose ndërprerje të plotë të mbështetjes dhe ndihmës financiare të artistëve dhe punonjësve kulturore që me anë të punës së tyre prodhojnë diçka të ndryshme dhe alternative, kritike, atmosfera afektive dhe struktura të rezonancave hegjemonike nacionaliste (si sektori i pavarur kulturore dhe një sërë artistë kritik dhe social të angazhuar), tentime artificiale për kriminalizim të organizatave joqeveritare me anë të dërgimit të policisë financiare dhe inspektorëve, etj. Në këtë situatë të konsensusit të forcuar dhe totalitetit, kur "mungojnë luftërat politike demokratike me të cilat mund të identifikohemi, vendi i tyre është marrë nga forma të ndryshme të identifikimit, nga natyra etnike, nacionaliste ose fetare, ndërsa kundërshtari është përcaktuar në terme të ngjashme. Në këto kushte, kundërshtari nuk mund të perceptohet si kundërshtar me të cilin garoni, por thjeshtë si kundërshtar që duhet të shkatërrohet".[26]

Në vend të konkluzionit

Do të doja të përfundoja këtë përpjekje për të menduar për strategjitë e depolitizimit të regjimit njëmbëdhjetë vjeçar të VMRO-DPMNE-së duke vënë në dukje plasaritjet përmes të cilave dolën forma të ndryshme të rezistencës dhe kritikave, pikërisht si vende për rishqyrtimin dhe aktualizimin e momentit politik, si drejtime për hulumtime dhe analiza të ardhshme.

Mendoj se lëvizjet e shumta dhe zërat kritikë në 12 vitet e fundit ishin një shprehje e vullnetit politik për të ri-krijuar dhe rikonfiguruar skenën publike për paraqitjen e pluralizmit, për veprime kolektive të orkestruar me të cilat rivizatohen, fitohen dhe rishënohen hapësirat publike dhe performohej bashkësia dhe shumica "ne", për të krijuar forma të reja të jetës, pozita identiteti, senzoriume, dhe mishërime të njeriut, prodhimin e formave të reja të dijes dhe antagonizmit afektiv dhe simbolik me të cilin sfidohej artikulimi hegjemonik i popullit dhe bashkë-qenia. Modalitetet e ndryshme të dëshirës dhe pasionit politik manifestoheshin në organizata kolektive të plenumeve dhe agorave ku qytetarët prej shtresave dhe pozitave identike të ndryshme krijonin hapësirë për vendimmarrje publike dhe kolektive dhe organizim i veprimit politik dhe rezistencës, si dhe për refleksionin dhe debatin për të mirat e ndryshme me interes publik, si plenumet studentore dhe të profesorëve, reflektimet kolektive dhe konflikte të mendimeve dhe pozitave të agorave gjatë kohës së protestave kundër brutalitetit policor, në lëvizjen Protestoj, etj. Protestat dhe marshet e shumta ku mblidheshin qytetarë me prapavija të ndryshme kulturore, etnike dhe kombëtare, dhe pozita të ndryshme sociale dhe të identitetit që paraqitnin shprehje të dëshirës politike për bashkë-qenien

26 Chantal Mouffe, *The Return of the Political*. London: Verso, 1993, p.6

përtej figurimeve imanente dhe komunitare të bashkësisë. Prodhimi jashtëzakonisht i rëndësishëm në suaza të skenës së pavarur kulturore dhe intervenimet kritike estetike dhe artistike ofruan forma alternative dhe antagonistike të njohurës dhe kuptimit, ridistribucioneve subverzive të të dukshmes, të dëgjuarës dhe të përjetuarës, si dhe ambalazhet dhe atmosferat trupërore dhe afektive. Revolucioni laraman ishte shprehje e padyshimtë e artikulimit të ri hegjemonik të hapësirës simbolike dhe materiale të së përbashkës, duke ofruar arsenal të ri në tregues të zbrazur rreth të cilëve investoheshin dëshirat dhe dokimet kolektive, duke çakorduar përvojat e frikës, turpit, anksiozitetit dhe depresionit që të i riorkestron në produksion të afekteve kolektive të lumturisë, mllefit dhe solidaritetit, gjatë kësaj duke performuar bashkësinë nëpërmjet ri-paraqitjen e trupave në rezistencë në hapësirën publike që në këtë mënyrë ato fitonin realitet të ri material dhe potencial kuptimor, duke hapur mundësi të reja për angazhim praktik dhe kognitiv të trupave në hapësirën që e prodhojnë dhe zaptojnë.

Duke i lehtësuar sedimentacionet hegjemonike në kuptimin, fuqinë dhe bashkësinë në shumicën e domeneve, historia e rezistencës dhe kritikës në dekadën e kaluar na përkujton se "nëse gjithçka është politike - në kuptim që nuk është as teologji politike as në ekonomi politike – ajo do jetë ashtu derisa "asgjë" nuk mund të jetë as totale e as subjekt i totalizimit".[27]

27 Nancy, *The Truth of Democracy*, p.51

- - -

Literatura e përdorur:

Arendt, Hannah. 1961. "What is Freedom?" во *Between Past and Future*. New York: Viking Press.

Arendt, Hannah. 2005. *The Promise of Politics*. New York: Schocken Books.

Arent, Hana. 2016. *Conditio Humana*. Beograd: Fedon.

Laclau, Ernesto. 1990. *New Reflections on the Revolution of Our Time*. London and New York: Verso.

Laclau, Ernesto and Mouffe, Chantal. 2001. *Hegemony and Socialist Strategies: Towards a Radical Democracy*. New York: Verso.

Laclau, Ernesto. 2005. *On Populist Reason*. New York: Verso.

Lefort, Claude. 1988. *Democracy and Political Theory.* Polity Press: Cambridge, pp. 213-255

Marchart, Oliver. 2007. *Post-Foundational Political Thought - Political Difference in Nancy, Lefort, Badiou and Laclau*. Edinburgh University Press Ltd: Edinburgh

Mouffe, Chantal. 1993. *The Return of the Political.* London: Verso.

Mouffe, Chantal. 2012. *The Democratic Paradox.* New York: Verso.

Nancy, Jean-Luc. 1991. *The Inoperative Community.* University of Minnesota Press: Minneapolis

Nancy, Jean-Luc. 2000. *Being Singular Plural.* Stanford University Press: Stanford

Nancy, Jean-Luc. 2010. *The Truth of Democracy.* New York: Fordham University Press.

Nancy, Jean-Luc. 2012. "The Political and/or Politics. 14 March 2012, Frankfurt/M.

Përralla për të rritur: Narrativët historik dhe tendencat autoritare në Maqedoninë bashkëkohore

Darko Stojanov

> “We know from tracing its path that fascism does not require a spectacular ‘march’ on some capital to take root; seemingly anodyne decisions to tolerate lawless treatment of national ‘enemies’ is enough”.
>
> Robert O. Paxton

Lexuesit kureshtar historia i ofron një shqyrtim të rrallë në potencialet e njerëzimit. Duke marr parasysh se ardhmëria nuk mund të parashikohet, e kaluara mbetet një libër i madh për atë që ne jemi dhe për çfarë jemi të aftë, ne – njerëzit. Rezervuar gati se i pakufishëm i arritjeve njerëzore, prej atyre më të ndritshmeve që na japin shpresë deri tek ato më të errëtat që na tmerrojnë dhe na detyrojmë të rishqyrtojmë. Kjo disiplinë shkencore fisnike qëndron baras me filozofinë dhe letërsinë, edhe pse rruga e saj metodologjike është e ndryshme, por përsëri shpesh shpërndan pyetje, nëse jo të njëjta, së paku të ngjashme.

Në maj të vitit 2008, në Vjenë, i humbur në një çast të deformimit profesional, përshtypje të madhe më la një film dokumentar me incizime nga vizita e një ekspedite shkencore naziste në Tibet ku kërkonin burimet dhe mbetjet e racës ariane. Gjegjësisht, në vitin 1938 – në vitin e njëjtë kur para Evropës “së verbër” nazistët e morën Sudetlandën dhe Austrinë, kur inskenuan “Natën e kristaleve” duke djegur sinagogat në Rajhun e tretë – grupi i përmendur, e lidhur me shoqatën “Anenerbe” dhe e përbërë prej antropologëve arriti në Lindjen e Mesme me qëllim që “shkencërisht” të hulumton origjinën e racës ariane dhe lidhjen e saj me gjermanët. Kjo u ndoq me matje pasionante të kafkave

dhe hundëve. Njeriu, i habitur para kulmit të absurdit në shekullin e XX, e kupton se sa të ndjeshme janë kuptimet e "civilizimit bashkëkohor" ose "ideja e progresit".

As dy muaj nuk kaluan kur mu kujtua ky leksion i çuditshëm, kur më 11 korrik 2008 si i hutuar e shikoja pritjen solemne të Gazanfar Ali Kan, princit të Hunzëve, dhe shoqëruesit e tij, në aeroportin (pak para të emëruar në) Aleksandri i Madh në Shkup. Atëherë e kuptuam se "raca" jonë maqedonase ka farefisnitë e veta në Pakistan, pasardhës të largët të ushtrisë së Aleksandërit. Si duket, ekspedita shkencëtare dhe gazetare maqedonase vetëm më e kishte vizituar rajonin e tyre dhe ka arritur deri tek "zbulimi" i madh antropologjik dhe historik; ndoshta si pasqyre e misioneve greke tek fisi fqinj Kalashi nëpër kufirin në Afganistan (!). Duke lërë anësh dekorin patetik gjatë pritjes në Shkup, kur njerëz të rritur dhe me gjykim të shëndoshë u veshën si falangist dhe me shumë seriozitet e pritën vëllain e humbur i cili pas 22 shekujve kthehet në vend, në atë çast e kuptova se keqpërdorimi i historisë në Maqedoni ka hipur një nivel më lartë dhe kisha parandjenje se ajo që do vijon do jetë diçka më shumë nga flirtimet tipike nacionaliste me të kaluarën.

Nga ana tjetër, në shkencat politike nuk ka më dilema – R. e Maqedonisë në kohën e N. Gruevskit ishte shtet i robëruar dhe gjysmë-autoritar; një lloj i "demokraturës". Bisedat e përgjuara që u shpallën vetëm e vërtetuan konkluzionin. Të gjitha institucionet e nevojshme, edhe për zbatimin e demokracisë edhe për funksionimin e sistemit ishin të kontrolluara nga një qendër (shkalla më e lartë e partisë VMRO DPMNE). Sikur të ishte kthyer sistemi me vetëm një parti dhe një mënyrë e të menduarit. Kontroll të plotë mbi gjyqësorin, policinë, mediet dhe hierarki tërësisht e korruptuar në institucionet shtetërore, deri në atë shkallë ku nuk mund të dallohet mes strukturës partiake dhe atë shtetërore.

Krijimi i uniformitetit ose dehumanizimi i padëgjueshmërisë

Secili pushtet autoritar ka nevojë për uniformitet të lartë të qytetarisë, gjegjësisht "kohesion" (nëse e përdorim termin më me finesë) rreth udhëheqësit dhe ideologjisë së tij, me qëllim që zërat e ndryshëm të heshtën ose të zvogëlohen në minimum. Padyshim, ka mënyra të shumta, praktike dhe inovative se si të arrihet ky qëllim, për çka nevojitet vetëm një shikim i shkurtë i historisë së totalitarizmave në shekullin e XX që gjërat të na qartësohen. Ajo që, si historian më intereson në këtë ese është pyetja: në çfarë mënyre historia u shndërrua në vegël të pushtetit gjysmë-autoritar në Republikën e Maqedonisë, në vetëm fillimin e shekullit XXI? Kur përmendi historinë nuk flas për të kaluarën, por për çdo diskurs bashkëkohor që paraqet shqyrtim ndaj asaj të kaluar, gjegjësisht historigrafinë, politikën e të kujtuarit, fjalimet publike, komunikimin me mediat, etj.

Në dhjetëra vitet e kaluara, derisa peizazhi urban në Shkup dalëngadalë fitonte pasqyrën e një muzeu në të hapur njëkohësisht ndryshonte edhe peizazhi mental. Nga e kaluara e hershme dhe e fundit nisën të ringjallen personazhe të harruar: heronj të ri/të vjetër, tradhtarë të ri/të vjetër, dhe përskaj tyre edhe maqedonasit "antik" modern. Sidoqoftë, asnjë nga këto kategori nuk është zbuluar në atë periudhë. Historigrafia në Maqedoni, si dhe në fqinjësinë më të gjerë, prej kohës së Jugosllavisë ka theksuar ndarjen në persona të orientuar siç duhet dhe persona që nuk janë të orientuar siç duhet, me një dallim që në fjalorin e asaj kohe më të preferuar ishin "tradhtarët" dhe "ato të kolonës së pestë". Kurse maqedonasit antik jetonin në kokat e disa kuazi-kërkuesve në vitet e 90', që kuptueshëm, krijonin në margjinat e fushës intelektuale dhe mediatike. Në kohën e regjimit të Gruevskit këto dukuri u kthyen nga harresa dhe nga margjinat dhe u futen në mënyrë pompoze në hapësirën e mediave kryesore. Në raste të rralla, madje

edhe në fushën e akademikëve. MANU, për shembull, ku kanë krijuar disa prej klasicistëve më eminent të rajonit, u turpërua para gjithë botën me gjoja deshifrimin e Gurit të Rozetës. Në fakt, "zbulimi" erdhi prej dy amatorëve (të pasionuar pas historisë antike) nga departamenti i matematikës, ku filologët duhej të mohojnë dhe të dekonstruktojnë rastin. Njëkohësisht, një prej pseudo-historianëve maqedonas më vëllimor, ju bashkëngjit, në atë kohë universitetit të sapohapur në Shtip, me përkrahje qeveritare, pas cilës u paralajmëruan projekte hulumtuese nebuloze. Kurse publiku i gjerë fitoi mundësinë që të njihet me një temë historike, të sintetizuar në publikim shkencor, që në ardhmërinë e afërme u tregua si mjaftë e dobishme – "tradhtitë dhe atentatet" në historinë maqedonase. Gradualisht, në periudhën prej 2006 deri 2009, në sferën publike në Maqedoni ndërtohej një diskurs i ri, i cili vazhdoi të jetë pjesë e prezantimeve publike të politikanëve. Në mes të asaj periudhe, ndodhi edhe dështimi prej "Bukuresht 2008" (që sikur u ndërlidh me atë nga konflikti i 2001), që pjesë e politikanëve dhe intelektualëve, me shumë shkathtësi, e ndërlidhën me "Bukuresht 1913". Shpërthimi i zemërimit dhe zhgënjimit tek një pjese e madhe e popullsisë në Maqedoni u tregua si e dobishme për partinë në pushtet që nxiti retorikën e saj nacionaliste në mënyrë që të rriste popullaritetin tek votuesit. Rruga drejt një demonstrimi më të fuqishëm dhe zbatim të pushtetit ishte e hapur, dhe një prej pikëve kryesore orientuese të asaj rruge ishte historia.

Një prej karakteristikave për ndërtimin e uniformitetit dhe bindshmërisë në këtë periudhë, anësh fenomenit me rëndësi të jashtëzakonshme të klientelizmit që nuk është lëndë e këtij shkrimi, ishin fushatat partiake për barazimin e partisë me popullin dhe/ose shtetin. VRMO-DPMNE duhej të bëhet sinonim për maqedonasin "e vërtet", kurse orientimet tjera ishin të përjashtuara nga kjo familje ekskluzive partiake e "nacionalizuar". Të gjithë ato që kanë besnikëri të ndryshme, ose pak vizion të ndryshëm për shoqërinë, u shndërruan në Tjetrin, në konotacion tërësisht negativ – u etiketuan si "tradhtarë", "spiunë", "komunistë", "fanatikë", etj. Partia në pushtet aq shumë e intensifikoi këtë stigmatizim dhe diskurs diskriminues, sa që shoqëria maqedonase vazhdon të jetë e ndarë në kampe armike, madje edhe duke dëmtuar marrëdhëniet miqësore ose familjare. Në vitet e nxitjes së pasioneve nacionalistike, rol të rëndësishëm kishte edhe keqpërdorimi i historisë.

Ndoshta më mbresëlënëse në ndërtimin e uniformitetit ishte, dhe vazhdon të jetë, projekti Shkupi 2-14, që e transformoi qendrën e kryeqytetit në park tematik historik. Me llojin e përmendoreve dhe ndërtimeve/fasadave, me frekuencën dhe dimensionet e tyre, por edhe me mënyrën e vendosjes, projekti në vete bart mesazhe të fuqishme për përdorim të brendshëm dhe jashtëm politik. Në nivel vendas, anësh debateve për praninë (mungesën) e vlerës, përmendoret e Shkupi 2014 e vënë në pah historinë e famshme të popullit maqedonas që gjoja është fshehur, harruar ose mohuar, prej antikës deri sot. Në kohëra të marrëdhënieve të ndërlikuara ndërkombëtare, kur nga ana e shteteve fqinje të Republikës së Maqedonisë dhe qytetarëve të tyre dhe ishin (e vazhdojnë) të mohuar/mohojnë emrin, gjuhën dhe kishën, dhe veç kësaj edhe integrimin në institucione ndërkombëtare me rëndësi strategjike, gjallërimi i historisë duhej të ngushëllon maqedonasin e dëshpëruar. Ose sa më shpejt ta hedh në krahët e mbrojtësit të tij – partia populiste dhe konservative në pushtet. Projekti ka fuqi të madhe për mobilizim politik, por edhe për krijimin e dallimeve mes grupeve të ndryshme në shoqëri. Thjesht, duhej të kuptohet se ato që e duan Maqedoninë e duan edhe Shkupi 2014 dhe rrjedhimisht, ato që nuk e duan Shkupi 2014 sigurisht që nuk e duan aq Maqedoninë. Me kuptimin e vet primordial dhe esencial, me përjashtimin në baza gjinore dhe etnike, me anakronizmin e vet dhe me mitet e qenësishme që i mban në vete, sigurisht që projekti është në kundërshtim me të gjitha konceptet bashkëkohore historigrafike, por ajo nuk ishte pengesë për të fituar përkrahjen e historianëve të shumtë. Ndoshta për shkak të faktit që projekti nuk ka më

shumë shtresa ose ambivalencë, në fakt është akoma më i afërt me numër të madh të qytetarëve të brengosur, që kanë nevojë të dëgjojnë se *"X personi është i joni"*, *"Y është e përjetshme"*, ose *"gjithmonë ka qenë ashtu"*, në vend të *"është e komplikuar"*. Ato që nuk pajtoheshin me atë këndvështrim në të kaluarën, dhe që nuk e kishin të afërt patosin kombëtar dhe kiçin nacionalist u vështronin me dyshim. Në çastin e tillë "ose-ose", ato që zgjodhën mos të sakrifikojnë në oltarin e historinë, rrezikonin të përjashtohen nga "maqedonizmi", gjegjësisht të bëhen "jonormal".

Pasqyra e ngjashme për të kaluarën, por shumë më intensive në mesazhet e veta, mund të shihet edhe në "Muzeun (e ri) të luftës maqedonase", i njohur tek qytetarët edhe si "muzeu i VMRO" për shkak ndikimit partiak dhe vizionin e ndërthurur në të. Në pasqyrën tematike mbizotërojnë figurat e dyllit dhe pikturat bashkëkohore, pasqyra e vuajtjeve dhe sakrificës së popullit maqedonas në histori, kurse pasqyra didaktike tregon një tronditje emocionale. Vend të posaçëm në këtë kuptim kishte e ashtuquajtura "ekspozita interaktive" në të cilën, me ndihmën e aktorëve dhe skenografisë së mrekullueshme, por skenarit të tmerrshëm, vizituesit mundeshin personalisht të jenë të pranishëm në torturat dhe ekzekutimet e patriotëve maqedonas që kanë rënë në duart e armiqve të mallkuar nga fqinjësia. Në fakt, muzeu i përmendur nuk është vetëm një pasqyrë të të kaluarës së errët, por në mënyrë të pavetëdijshme edhe ftesë për një të ardhur të errët. Njeriu del prej aty me mllef për njerëz që nuk ekzistojnë më dhe me trauma nga ngjarjet që asnjëherë nuk i ka përjetuar. Ky fenomen, përskaj paarsyeshmërisë të vet, është një vegël e fuqishme në duart e pushtetit. Insistimi në një histori të vuajtjes, të mitit të viktimizimit, është mjaftë i suksesshëm në mobilizimin e qytetarëve duke luajtur me ndjenjat atavike të turmave. Roli përfundimtar i llojit të tillë të muzeut është krijimi i një peizazhi mental ku të gjithë armiqtë arketip janë ngjallur, kurse vizituesi futet në rolin e viktimës së qëllimeve të këqija të armiqve të ndryshëm të huaj dhe të vendit. Në një peizazh të tillë shumë lehtë dhe shumë qartë vizatohen siluetat e "tradhtarëve" dhe "jonormalëve".

Normalizimi i kulturës së dhunës

Sigurisht që, në kontekst të vizualizimit material të historisë së nacionalizuar për të cilin flasim, është pak vështirë të paramendohet se si do dukej përmendorja e tradhtarit, jo ndonjë personi konkret me emër dhe mbiemër, por më shumë të një personazhi abstrakt. Do ishte shumë interesante të gjendet një zgjedhje artistike për këtë dilemë. Andaj, në një logjikë binare, është shumë më lehtë dhe me efekt të ngjashëm, të prezantohet pasqyra e kundërt – ajo e shkatërruesit të tradhtarëve dhe jonormalëve. Ashtu edhe ndodhi, kur në një natë të bukur shtatori Shkupi fitoi edhe përmendoren e një vrasësi "profesionist", Andon Lazov Janev – Qoseto, ose i njohur edhe si "Kasapi". Edhe pse deri në çastin e vendosjes së përmendores ky personazh historik ishte i panjohur për pjesën më të madhe të publikut, së shpejti u shndërrua në një prej simboleve të pushtetit autoritar, kurse nofka e tij fatale u bë pjesë përbërëse e fjalimeve dhe skadimeve politike. Në kohën e vendosjes së tij publiku maqedonas ishte vetëm më thellësisht i ndarë, kurse ndarja në "patriotë" dhe "tradhtarë" përditshmëri. Vendndodhja e përmendores, si dhe ideja e saj vizuale, flasin për funksionin simbolik në shoqërinë gjysmë-autoritare dhe të ndarë. Qosja ishte i paraqitur me një shikim të ashpër, me mëngë të përveshura, i armatosur deri në hiperbolizim, dhe me qëndrim që lajmëron se do të vijon veprimi për të cilin është bërë i njohur në histori, që pezmaton një pjesë të qytetarëve maqedonas. Për më tepër, ai u vendos pranë gjykatave në qendër të qytetit, duke u ndërlidhur me drejtësinë; ose, në vend të kësaj, "drejtësisë" partiake patriotike, që është më e lartë se ajo institucionale dhe është një veprim i shkëlqyer moral. Në fakt, disa politikanë dhe historianë e bindnin publikun se Qoseja nuk ishte një figurë kontraverse, sepse ai ka vrarë me kërkesë

të Organizatës në të cilën ka qenë anëtar, e cila ka luftuar për një Maqedoni të lirë. Megjithatë, në këtë mënyrë, jo vetëm që ata nuk e justifikonin karakterin dhe punën e Qoses, por e legjitimuan idenë se vrasja për një kauzë të saktë është një akt i dëshirueshëm. Në këtë drejtim, veçanërisht dallohen edhe fjalimet politike, veçanërisht në kulmin e betejës politike rreth zgjedhjeve parlamentare të vitit 2016, kur personazhi i Qoses shumë qartë u përdor për kërcënime me vdekje për rivalët dhe kundërshtarët politik. Kështu, nga foltorja në Dellçevë, N. Gruevski theksoi se: *"Unë do ti tregoj. Të ishte Dellçevë i gjallë sot, ai nuk do mundej të përshëndetet me atë, atij vetëm Qosen do t'ia kishin dërguar që të përfundon tregimin me një njeri të tillë"* duke ju sugjeruar përkrahësve të vet se rivali i tij kryesor në fakt është tradhtar dhe se meriton të vritet. Pak më vonë, në Shkup, prof. dr. V. Bozhinovska, kryetare e Komisionit për marrëdhënie me bashkësitë fetare: "*... edhe mllefin maqedonas. T'i përshëndes mbrojtësit, i shoh veteranët prej Kumanove, prej Prilepi, prej Sveti Nikole. Më pyesin "Çfarë ndodh, Valentina?" Ju them: "Kjo natë është nata e thikave. Kjo natë është ose nata e gjykimit të shëndoshë ose e çmendurisë së një personi, të tradhtarit të fundit maqedonas Zoran Zaev". Të nderuar vëllezër maqedonas, thonë se Juda Iskarioti paraqitet në çdo histori të një populli", dhe si "Do ndodh një ditë ku do themi: ejani vëllezër dhe motra të mblidhemi dhe të nisemi, të shohim se kush do jetë mbret e kush spiun". Le ta dijë edhe Çiçakovski edhe Duma se këtë natë me dy plumba i vrasin Gocen dhe Çenton".* Natën e njëjtë, nga fjalimi i një politikani dhe aktori tjetër: *"Më falni, nuk dua as emrin t'ia përmend, Zaev është simbol i djallit, i tradhtisë, i jonormales",* pastaj duke cituar poezi shtoi *"Kur njeriu do të humb të drejtën e qeshjes, të drejtën e mençurisë, të ndan drejtësinë, ... Atëherë i mbetet e drejta të vret me halle".* Kurse në turma brohorite "Qosja jeton!".

Këto raste me fjalime të urrejtjes janë në fakt një pjesë e vogël e një fenomeni më të gjerë të normalizimit të dhunës në Republikën e Maqedonisë, në të cilën vizioni nacionalist i historisë kishte rol të rëndësishëm. Në një nivel praktik, kronologjia e dhunës së organizuar partiake ndaj kundërshtarëve, edhe atë shpesh në hapësira publike, u nis shumë më herët. Në mars të vitit 2009, studentët e arkitekturës që protestonin kundër ndërtimit të kishës në sheshin kryesor në Shkup u sulmuan nga një grup të organizuar para syve të policisë pasive. Askush nuk u dënua për incidentin. Nga ky këndvështrim, kjo ngjarje ishte vetëm paralajmërim i një sërë sulmesh, mes cilave: hyrja e policisë në televizionin A1 në vitin 2010, largimi i dhunshëm i deputetëve të opozitës dhe gazetarëve nga Kuvendi në dhjetor 2012, sulmi në komunën Qendër në qershor 2013 (për të cilat publiku kishte mundësi të dëgjon ish kryeministrin si planifikon detaje të sulmit dhe porosit akte konkrete të dhunës), etj. Në këtë kontekst, hyrja dhe dhuna në Kuvendin e Republikës së Maqedonisë, më 27 prill të vitit 2017, aspak nuk befason. Pa marr parasysh detajet për planifikimin e kësaj ngjarjeje, kjo paraqet kulmin e një historie të gjatë të dhunës. E cila la trashëgimi që e përjetoi rrëzimin e pushtetit gjysmë-autoritar në qershor të vitit 2017 – ekstremizmin e dhunshëm.

Gjegjësisht, në vitin 2016, në kulmin e krizës politike në Maqedoni, kur lëkundej froni i Gruevskit, nisi një trend i ri – formimi i të ashtuquajturave Organizata patriotike maqedonase, që janë shoqatat e para të regjistruara ku historia dhe dhuna janë të gërshetuara reciprokisht. Secila prej këtyre grupeve e mban emrin e një heroi kombëtar maqedonas prej shekullit XIX dhe XX, dhe mes tyre, sigurisht që gjendet edhe Qosja. Në një fjalim publik para Kuvendit ata lexuan deklaratë të përbashkët ku theksohet se në krizën politike aktuale, që ato e vlerësojnë si të dëmshme për shtetin dhe popullin maqedonas, ata janë të gatshëm të përdorin të gjithë mjetet e jo të dhunshme dhe të dhunshme në dispozicion.

Konkluzion

Përvoja e fundit e R. së Maqedonisë tregon se historia mund të jetë një vegël shumë e dobishme për regjimet gjysmë-autoritare dhe ato autoritare. Duke e përdorur në mënyrë të aftë, nëpërmjet politikës së kujtimit, diskursit publik, dhe produksionit historigrafik dhe mediatik, ajo mund të ndihmon në procesin e ndarjes së të bindurve dhe të pabindurve, dhe të ofron argumentim për represionin e të dytëve. Në Maqedoni u krijua një peizazh në të cilin historia u ngjall, armiqtë e përhershëm vazhdojnë të na ndjekin nga çdo cep, kurse figura e tradhtarit vazhdon të ekziston dhe është më aktive nga kurrë më parë. Në vend të një shkence fisnike, historia u shndërrua në tiran.

Pushtetit gjysmë-autoritar i duhej historia, që të krijon një filtër nëpërmjet cilit do ndahet "e mira" nga "e keqja", "patriotët" nga "jonormalët", nëpër të cilin këto të parët do të mbahen nën shtypje të vazhdueshme në shërbim të mëmëdheut, kurse të dytët nën shtypje të vazhdueshme për shkak të frikës nga reperkusionet. Në këtë mënyrë, jo vetëm që pushteti do të siguron legjitimitet për politikat e veta, por do të siguron edhe legjitimitet për dhunën mbi të tjerët. Në sytë e "patriotëve", reperkusionet, heshtja ose dhuna mbi "tradhtarët" janë akte të arsyeshme, pasi që i shërbejnë një qëllimi më të lartë – mbijetesën e kombit. Në këtë mekanizëm, narrativi historik ka rol shumë të rëndësishëm, ajo e ndërton ambientin, i përcakton rolet, e përcakton moralin. Përfundimisht, e nxit frikën ekzistenciale dhe instinktin e mbijetesës, dhe njëkohësisht është edhe thirrje për veprim.

Të jesh ose jo!

Vlora Reçica
Misha Popovikj

“If thought corrupts language, language can also corrupt thought. A bad usage can spread by tradition and imitation even among people who should and do know better.”

George Orwell, 1945

Zgjedhjet e para të lira dhe shumëpartiake në Maqedoni u mbajtën në vitin 1990, me pjesëmarrjen e 18 partive politike. Si shoqata që synojnë pushtetin, partitë politike rregullojnë jetën politike dhe publike në Republikën e Maqedonisë. Në vitin 2016, për herë të nëntë në historinë e Maqedonisë të pavarur, u mbajtën zgjedhje parlamentare. Me liderët e partive politike duke marrur rol qendror brenda partive, personaliteti i tyre bëhet partia. Ky tekst shqyrton mekanizmat që udhëheqësit politikë përdorin për të bindur qytetarët në vizionin e tyre. Së pari, iu referohet partisë si kënd dominues i botëkuptimit politik, së dyti narrativi përjashtues, dhe më në fund do të japë shembuj konkretë nga diskursi publik gjatë fushatës për zgjedhjet parlamentare në vitin 2016 dhe referendumin për Marveshjen me Greqinë. Partitë politike si aktori kryesor në arenën politike ndikojnë në konsensusin apo ndarjet e thella mes qytetarëve. Diskursi i tyre shpesh është një mjet për krijimin e opinionit publik dhe abuzimi i tij çon në monopolizimin e politikës dhe narrativave politike.

Partitë si kënd dominues i botëkuptimit politik

Partitë politike në Republikën e Maqedonisë janë aktori më i rëndësishëm i cili lëviz jetën politike të vendit. Ata kanë burime të konsiderueshme, sidomos kur janë në

pushtet, të cilat sigurojnë bindje ndaj aktorëve të tjerë, siç janë qytetarët dhe bizneset. Mekanizmi material për sigurimin e këtij pozicioni është klientelizmi.

Klientelizmi është marrëdhënie e joprogramuar mes patronit (në këtë rast partisë) dhe klientit (të themi qytetarët), ku i pari ofron ndonjë resurs në këmbim të dëgjueshmërisë nga i dyti.[1] Çelësi i këtij përkufizimi është dimensioni i joprogramuar i marrëdhënies, me çka këmbimi klientelist i resurseve ndryshon nga shpërndarja universale, ku qytetarët kanë qasje në shërbime në sajë të sundimit sistematik, e jo përshkak të përkatësisë në ndonjë rrjet klientelist. Nga këtu, klientelizmi është ose manifestohet në formë të veçant të qeverisjes, ku thelbësore për jetën e përditshme është përkatësia në ndonjë grup të ngushtë në krye të të cilit qëndron establishment i cili shpërndan resurse të caktuara.

Në Maqedoni klientelizmi është i dukshëm në perceptimet, por edhe në pritjet dhe praktikat e jetës së përditshme të qytetarëve. Kështu, 14% e qytetarëve të Maqedonisë i kanë kërkuar ndonjë shërbim partisë politike për të zgjidhur ndonjë problem.[2] Kjo sugjeron një numër të madh të qytetarëve të cilët i kanë "borxh" ndonjë partie politike dhe në një moment do të jetë e nevojshme të kthejnë shërbimin. Përveç kësaj, është i përhapur perceptimi, apo, pritshmëria që punësimi përcaktohet nga partia. Kështu mendojnë 72% të qytetarëve.[3]

Kjo mënyrë e të menduarit, se rregullat e lojës varen nga "të kujt jeni", është një përcaktues i rëndësishëm i sjelljes politike të individëve. Në jetën e përditshme ata përshtaten me këto rregulla të lojës, sepse ato funksionojnë dhe i ndihmojnë ata në strategjitë e tyre të jetës. Kjo sjellje ju jep kapital të lartë partive politike si aktorë të cilët kanë resurse të dobishme, por mbi të gjitha, të domosdoshme për jetën e përditshme të individëve.

Megjithatë, megjithëse klientelizmi është mekanizmi material për sigurimin e besnikërisë që nevojitet për të monopolizuar politikën, nuk është mekanizmi i vetëm, por shoqërohet nga diskursi politik që formon botëkuptimin e individëve. Detyra e këtij diskursi politik është krijimi i rrëfimeve për jetën e përditshme, që janë bazë për të justifikuar mënyrën e qeverisjes. Ose, më konkretisht, diskursi politik ka për detyrë të rregullojë të kuptuarit e ndryshimeve shoqërore që ndodhin me kalimin e kohës, pavarësisht nga vlerat më të qëndrueshme, pozicionet ideologjike, klasore ose etnike.

Gjatë eksplorimit të marrëdhënieve me ndryshimet sociale në Evropën Juglindore, në vitin 2013, duke përdorur analizën multivariate të korrespondencës mbi vlerat e të anketuarve, dallohen dy dimensione të orientimeve.[4] Dimensioni i parë më dominues është boshti midis qëndrimeve tradicionale dhe laike. Ajo tregon ndarjet midis të anketuarve nëpërmjet qëndrimit ndaj fesë, rëndësisë së grupeve dhe vlerave morale në jetën shoqërore. Në boshtin e dytë janë dallimet rreth prioriteteve në jetë të tilla si rëndësia e të qenit të pasur apo me ndikim.

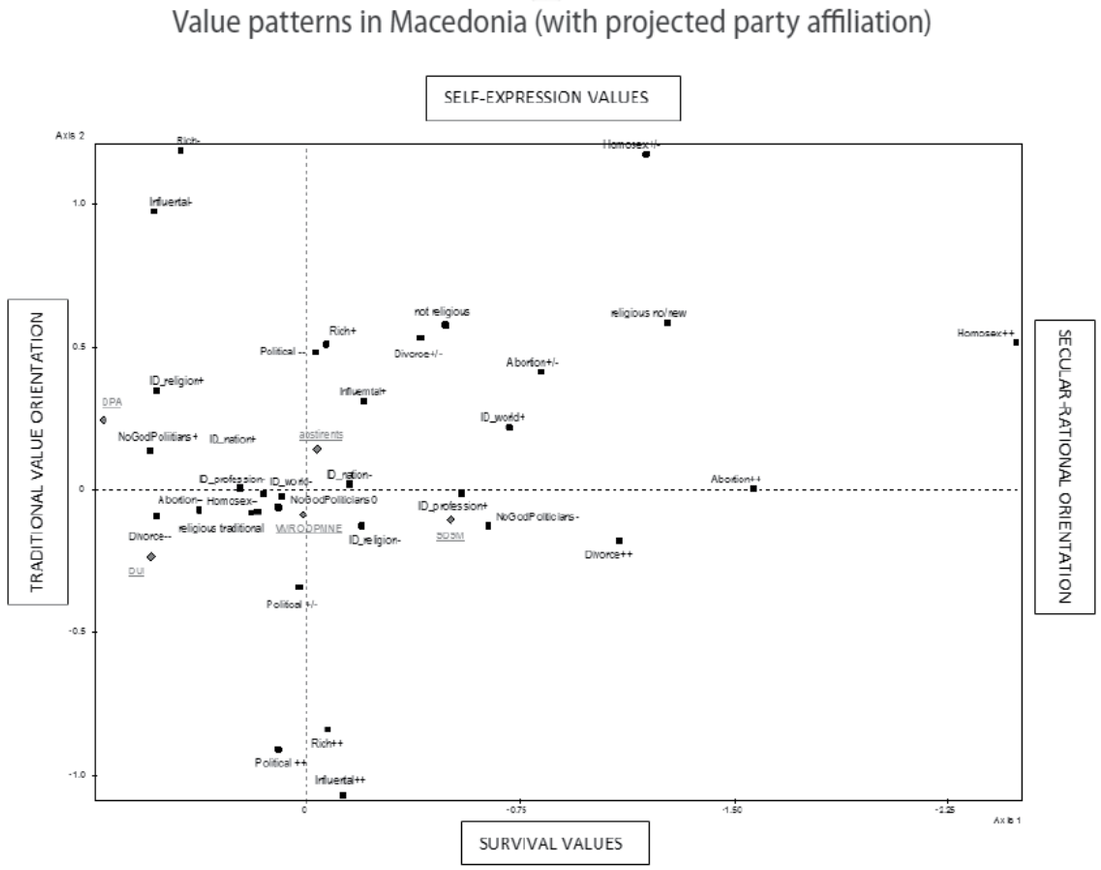
Është menjëherë e dukshme se përveç disa vlerave të shprehura, nuk ka ndonjë grupim të dukshëm dhe ndarje të sistemeve të vlerave përgjatë akseve të dhëna. Përkundrazi, ka një konvertim relativ dhe kompaktësi të vlerave. Por edhe më shumë, nëse në grafikun ndjekim projeksionet mbi atë se simpatizues të cilave parti politike janë të anketuarit, mund të shihet se ndonëse ka dallime, ato janë të gjitha afër qendrës së gravitetit. Kjo tregon se në nivel të vlerave, partitë politike kanë simpatizantë relativisht të ngjashëm.

1 Simona Piattoni, *Clientelism, Interests, and Democratic Representation: The European Experience in Historical and Comparative Perspective,* Cambridge University Press 2001; Herbert Kitschelt and Steven I. Wilkinson, Patrons, *Clients and Policies: Patterns of Democratic Accountability and Political Competition*, Cambridge University Press 2007; Kopecký, P., Mair, P. and Spirova, M. (eds.), *Party Patronage and party Government in European Democracies,* Oxford University Press, 2012; Susan Stoke et al., *Brokers, Voters, and Clientelism: The Puzzle of Distributive Politics,* Cambridge Studies in Comparative Politics, 2013

2 INFORM hulumtim i opinion publik 2017.

3 Ibid.

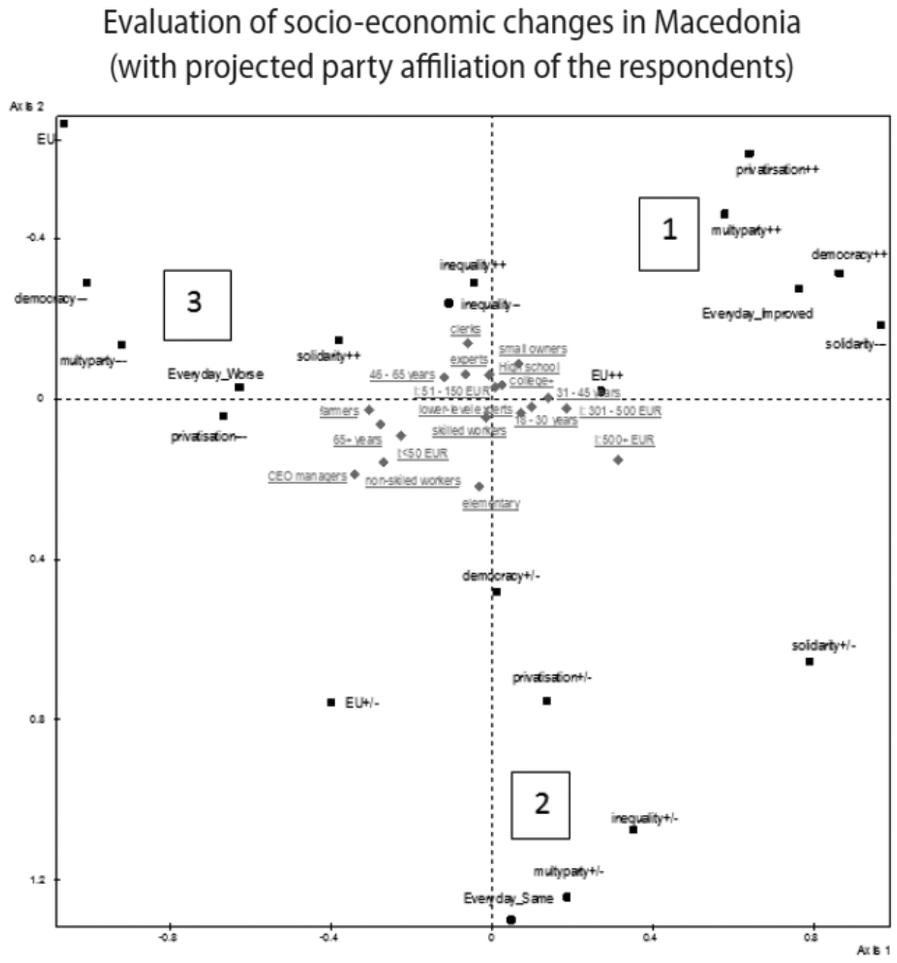
4 Cvetichanin, Predrag, Misha Popovikj, and Jasmina Nedeljkovic. "Who Likes This Change? Perception and Evaluation of Socio-Economic Changes in Western Balkan Societies." In *A Life For Tomorrow: Social Transformations in South-East Europe,* edited by Predrag Cvetichanin, Ilina Mangova, and Nenad Markovikj, 278. Skopje: Institute for Democracy "Societas Civilis" Skopje, 2015

Megjithatë, situata është mjaft e ndryshme kur të anketuarve u kërkohet të vlerësojnë ndryshimet shoqërore gjatë 20 viteve të fundit. Në vlerësimin nëse pluralizmit partiak, demokracia, jeta e përditshme, rruga drejt BE-së, privatizimi dhe marrëdhëniet janë përmirësuar nga socializmi, vërehen tre grupe të përgjigjeve - vlerësime përgjithësisht pozitive (shënuar me 1), përgjithësisht negative (shënuar me 3) dhe notat që janë diku në mes (shënuar me 2). Në mes janë karakteristikat e zakonshme socio-demografike të projektuara, siç janë arsimi, të ardhurat dhe profesioni.

Është e dukshme se karakteristikat socio-demografike janë (praktikisht) po aq afër apo larg me tri grupet e vlerësimit. Kjo sugjeron që nuk ekziston grup shoqëror në sensin klasik të të kuptuarit, si për shembull klasat shoqërore, i cili me përvojën ose pozicionet ideologjike, është veçanërisht i afërt me një nga tre botëkuptimet e ndryshme të zhvillimeve të fundit historike të vendit. Ndërsa, ndryshimet janë të rëndësishme, nga ndryshimi sistemit politik, e deri tek ndryshimi i sistemit ekonomik.

Megjithatë, nëse simpatitë partiake të të anketuarve projektohen, do të vërehet se ato janë përcaktues të mirë të botëkuptimit. Mbështetësit e partive politike (atëherë) në pushtet kanë vlerësime pozitive, ndërsa ata që mbështesin (atëherë) opozitën kanë negative.

Një situatë e tillë tregon gjendjen e ndarjes narrative dhe materiale, të përvojës dhe botëkuptimit të jetës politike e drejtuar nga ana e partive politike. Ajo është produkt e qasjes së vështirë në resurset shoqërore dhe narracioni i padrejtësisë së madhe nga njëra anë. Ndërsa, nga ana tjetër, qëndron qasja diçka më e lehtë dhe zgjidhja e problemeve përmes partikularizmit dhe narrativi i suksesit i nevojshëm për të justifikuar këtë situatë.

Narrativi përjashtues

Kjo ndarje nuk është vetëm një ndarje e botëkuptimit, ku kampet e ndryshme kanë interpretime të kundërta të asaj që po ndodh. Kjo ndarje, e cila është duke u bërë çdo ditë edhe më e përhapur edhe në botën e zhvilluar nuk ka implikime të mëdha për qasjen të një personi në resurset shoqërore dhe të drejtën e qeverisjes demokratike. Konflikti i tanishëm i hapur në mes të mbështetësve të demokratëve dhe republikanëve, në anën tjetër, për shembull, nuk është aq i lidhur drejtpërdrejt me pasoja në jetën e përditshme të individëve. Përkatësia në njërin ose kampin tjetër nuk ka efekt të drejtpërdrejtë në qasjen drejt të drejtave dhe mundësive. Ndryshimet, pozitive ose negative, kanë efekt universal nominal në këtë kuptim, dmth, ato varen nga karakteristika të tjera si klasa, gjinia, përkatësia etnike dhe të ngjashme.

Nga ana tjetër, në Maqedoni, lidhja me grupet politike ka pasoja të prekshme për jetën e përditshme për shumë qytetarë. Për grupe të caktuara njerëzish, aksesi shpesh varet nga aksesi tek anëtarët e partive politike të cilët mund të ndërmjetësojnë në marrjen e shërbimeve të përshtatshme, siç janë shërbimet shëndetësore. Kjo është një veçori e rëndësishme e ndarjes në Maqedoni.

Prandaj, kjo gjendje e përjashtimit duhet të gjejë arsyetimin e saj nëpërmjet praktikave të ndryshme diskursive. Këto praktika kanë për detyrë krijimin e narrativave që do të i japin kuptim praktikës përjashtuese si bazë për justifikim. Pasojë e kësaj janë botëkuptimet e ndryshme, respektivisht vlerësimet e tyre, për atë që ndodh në shoqëri.

Kjo gjendje sigurisht që nuk është një situatë shkak-pasojë lineare. Pozita dominuese e partive politike nuk është e justifikuar paraprakisht përmes një praktike të tillë diskursive. Domethënia dhe justifikimi i ndarjes ose përjashtimit është rezultat i përdorimit paralel të diskursit dhe interesit material, por në shumë raste edhe domosdoshmëria për të qenë “besnik” ndaj ndonjë interpretimi i veçantë.

Megjithatë, kur flasim për fushën diskursive, narrativet përjashtuese në demokracinë jofunksionale të proceseve politike janë kryesisht rezultat i dy strategjive: totalizimi dhe sekuritizimi. Duke përdorur totalizimin, arrihen dy efekte kryesore. E para është se krijuesi i narrativave politike paraqet veten si narrator kryesor dhe dikush që kontrollon kuptimin e kolektivit. Nga kjo vijon efekti i dytë, që është përjashtimi, dmth, përcaktimi i asaj se cili dhe përse është jashtë kolektivit. Sekuritizimi, nga ana tjetër, i jep narratorëve arsyetim për përjashtimin.

Diskursi totalizues synon të përcaktojë organin politik dhe të përcaktojë interesat e tij. Një kuptim i tillë i referohet përkufizimit të Antonio Gramshi mbi forcën hegjemoniste politike e cila bëhet e tillë kur “paraqet interesat e tij si shprehje e vullnetit kolektiv”. Nëpërmjet instrumenteve të ndryshme narrative, kjo forcë politike fshin kufijtë mes vetes dhe njerëzve, duke u bërë zëri i dallueshëm, por edhe më tepër, zëri i vetëm i komunitetit.

Përmes kësaj praktike diskursi, qëllimi është të krijohet një pasqyrë e qartë e Tjetrit, të atij që është jashtë trupit politik. Në momentin kur kundërshtarët politikë përjashtohen si anëtarët legjitimë ose autentikë të komunitetit, krijohen supozimet për të justifikuar praktikën diskriminuese. Kështu, në konfliktet politike në vend, ishte e nevojshme që të ndaheshin fraksionet në autentik dhe tradhtarë. Në këtë mënyrë, marrja simbolike e vendit në komunitet, hartimi i tyre si Tjetri, më tej i përcakton (dhe justifikon) pasojat ndaj individëve.

Një shembull i narrativit të tillë është Doktrina e VMRO-DPMNE-së. Në të, në kontrast me mitin e së “majtës” për personin e “ri” është i vendosur “njeriu i vërtetë”. Që nga fillimi, kjo krijon dallim vlerash midis dy koncepteve. Antonimi i të “riut”, nuk është njeriu “ekzistues”, por ai “i vërteti”, me çka në anën e kundërt vendoset qytetari joreal, ose jo autentik.

Mëtutje, në tekstin e Doktrinës vërehet lidhje e qartë në mes të individit dhe kombit, duke thënë se “maqedonasi është patriot” dhe se “pa komb dhe vetëdije kombëtare nuk ka emancipim nga pasojat e egoizmit.” Kjo e komplikon pozitën e qytetarëve të cilët mendojnë ndryshe, ata të cilët nuk ndiejnë nevojë të veçantë për të shprehur veten patriot, apo edhe më tepër, janë kritik ndaj narrativave nacionaliste. Duke vepruar kështu, individëve ju implikohet subjektivitet për aq kohë sa veprimet e tyre përmbushin interesat kombëtare. Në të njëjtën kohë, retorika injoron fluiditetin e interesit kolektiv (kombëtar), e cila është rezultat e narrativave të aktorëve politikë të cilët kanë resurse për tu paraqi-

tur si përfaqësues të tij. Në të njëjtën kohë, kufizohet apo mirret mundësia për të qenë të interesuar për veprim kolektiv në grupe më të vogla, por kombi bëhet komuniteti më i ngushtë përmes të cilit realizohet veprimi njerëzor.

Ky shembull qartë tregon kornizën në bazë të së cilës gjatë qeverisjes së VMRO-DPMNE-së proceset e totalizimit të diskursit dhe përjashtimit janë përshtatur. Nëpërmjet varësisë së drejtpërdrejtë të mbijetesës së personit nga interesat kombëtare, u krijuan arsyetime për proceset diskriminuese ndaj grave, homoseksualëve, grupeve etnike, kundërshtarëve politikë dhe të gjithë atyre që "qëndruan në rrugën" e interesave kombëtare.

Mëkati i tyre ishte se ata kishin një vizion të ndryshëm për veten ose për komunitetin. Gratë kishin/kanë për detyrë të riprodhojnë kombin. Homoseksualët ishin e kundërta karakterit tradicional të "njeriut të vërtetë", ndërsa kundërshtarët politikë punonin kundër interesit kombëtar.

Kështu, homoseksualiteti u shëndrua në një kategori e importuar nga jashtë, në mënyrë që të mund të hartohet si një pjesë joautentike e organit politik kombëtar. Gratë që nuk lindin, këtë e bënin për shkak të hedonizmit dhe dëshirës së tyre për karrierë, në mënyrë që të forcojnë pozitën e tyre kundrejt interesave më të larta kolektive. Kundërshtarëve politikë ju morr fuqia e të vepruarit, dhe aktivitetet e tyre u shënuan si veprimtari e paguar nga jashtë (për shembull, Gjorgj Soros) për të zhdukur pluralitetin autentik të veprimit politik brenda trupit kombëtar.

Për më tepër, ajo që është e lidhur pazgjidhshmërisht me këtë praktikë është procesi i sekuritizimit. Me këtë instrument, një çështje e veçantë përcaktohet si çështje sigurie për të justifikuar një zgjidhje të caktuar.

Veprimi i këtyre "kundërshtarëve" lidhej me mitin e "të jesh apo të mos jesh". Kërcënimi i kolapsit të kombit për shkak të aktiviteteve të grupeve apo individëve, ishte e ndërtuar me kujdes dhe e shfrytëzuar. "Murtaja e bardhë" ishte produkt i një jetese moderne, e shënuar nga marrëdhëniet e ndryshuara gjinore dhe dukshmëria e homoseksualëve. Rreziku i mos miratimit të buxhetit për vitin 2013 ishte kërcënimi për sigurinë për të larguar deputetët nga opozita.

Këto procese do t'i përshkruajmë në tekstin e mëposhtëm me dy shembuj shtesë. Shembulli i parë ka të bëjë me retorikën e përdorur pas zgjedhjeve të vitit 2016, kur po përgaditej koalicioni i ri qeveritar për të formuar shumicën e re parlamentare. Shembulli i dytë është debati rreth qështjes së emrit, sidomos pak përpara referendumit në shtator të vitit 2018.

Ajo që do të tregojmë është se si nëpërmjet formulimeve retorike të lidhura me hartimin e jo autenticiteti të aktorëve, përmes diskursit totalitar, dhe me anë të përcaktimit të kërcënimit të jashtëm, u krijua narrativa e cila në mënyrë simbolike duhej të justifikon ngjarjet që pasuan këto dy periudha. E para është 27 prill 2017, kur kishte ndërhyrje të dhunshëme në Parlament pas zgjedhjes së Presidenti të ri, Talat Xhaferi. E dyta është rezultati i referendumit, apo, pjesa e narrativave që duhej të justifikonin bojkotin ose të nxisin votimin.

Narrativat politike në diskursin publik në Maqedoni

Pas zgjedhjeve të dhjetorit 2016, kriza politike fitoi një dimension të ri. U bë e qartë se VMRO-DPMNE do të zëvendësohet nga pushteti, kështu që ishte e nevojshme të kri-

johen kushte që do ta bënin ndryshimin më të vështirë. Përmes procesit të sekuritizimit, ose transformimit të objekteve dhe subjekteve në proceset politike në një çështje sigurie, duhej të krijohet justifikim për veprimet kundër ndryghimit të qeverisë.

Koalicioni i ri qeverisës, BDI, Lëvizja BESA dhe Aleanca e shqiptarëve dhe koalicioni LSDM, u krijua nën supozimin se LSDM ka pranuar kërkesat e partive shqiptare me platformën e tyre. Platforma, e njohur zakonisht si "Platforma Tiranase" në mesin e kundërshtarëve të saj, shpesh në diskursin publik është shndërruar në çështje të sigurisë apo çështje të "të qenurit ose jo." Presidenti Gjorge Ivanov në deklaratën e tij për të përditshmen austriake "Wiener Zeitung", deklaroi se "Platforma Tiranase është ndërhyrje direkte dhe rrezikon pavarësinë e Republikës së Maqedonisë", duke futur në dilemë diskursin publik për sigurinë e shtetit.

> "Platforma Tiranase është ndërhyrje direkte dhe rrezikon pavarësinë e Republikës së Maqedonisë, dhe kërkesat përmbajtësore nuk janë vetëm politikisht të rrezikshme, por edhe antikushtetuese, tha presidenti i Maqedonisë Gjorge Ivanov në një intervistë për të përditshmen austriake "Wiener Zeitung".
>
> "Cili shtet evropian do të pranonte platformë të një vendi të huaj, që të jetë bazë për krijimin e qeverisë. Nëse kërcënohet pavarësia e shtetit, dhe nëse shteti vihet në gjendje përulësie dhe varëse nga një vend tjetër, ajo tek ne është vepër penale", tha Ivanov.[5]

Presidenti i atëhershëm i VMRO-DPMNE-së, Nikola Gruevski, u vu në të njëjtën linjë në diskursin publik. Deklarata e tij për të gazetën "Vecher" ishte në përputhje me transformimin e procesit politik në një çështje sigurie për Maqedoninë, duke thënë se Platforma e partive shqiptare çon drejt "federalizimit të vendit".

> "Ky dokument çon në federalizimin e vendit, kjo platforma nuk është nga tani, ka kohë që ekziston, por tani ata gjetën një njeri i cili dëshiron për të mbuluar krimet dhe do të pranojë të gjitha platformat për të arritur në pushtet. Ndryshimi i emrit dhe krijimi i një shteti binacional dhe federalizimi është ajo që është vendosur në këtë platformë dhe kjo është ajo që LSDM dëshiron të bëjë."[6]

I njëjti qëndrim u nda edhe me shpalljen e partisë në dhjetor të vitit 2016. Në fjalimin e radhës, presidenti i atëhershëm i VMRO-DPMNE-së lexoi shpalljen e partisë, e cila edhe në mënyrë indirekte në diskursin publik imponoi idenë e kërcënimit ndaj unitetit të vendit.

> "VMRO-DPMNE nuk do të pranojë dhe nuk do të lejojë kantonizimin dhe ridefinimin e shtetit me asnjë kusht apo rrethanë".

Në shkurt të vitit 2017, Nikola Gruevski, përmes një postimi në Facebook, ndau qëndrimin e tij mbi koalicionin e mundshëm të LSDM-së me partitë politike shqiptare, me kusht që platforma e partive shqiptare të pranohej. Koalicioni i mundshëm, nëpërmjet postit të tij, prap u shndërrua në një kërcënim për unitetin dhe sigurinë e Maqedonisë.[7]

> "Arsyeja kryesore për të gjithë operacionin për shkatërrimin e pushtetit dhe sjelljen e Zoran Zaev është dobësimi i shtetit në mënyrë që të ndryshojë emrin dhe identitetin e maqedonasve. Kjo është arsyeja kryesore dhe themelore për fillimin e operacionit për prishjen e VMRO-së nga disa qendra të jashtme. Ky proces gjithashtu mund të çojë në humbjen e shtetit."

5 http://www.president.mk/mk/2011-06-17-09-55-07/vo-mediumite/4634-wiener15042017.html

6 https://vecer.mk/http%3A//vecer.mk/node/331906

7 https://goo.gl/8HqpvX

"Dygjuhësia është një qëllim dytësor. Pas dygjuhësisë, përgatitjet për kantonizimin do të fillojnë si qëllim i rradhës. Hap pas hapi."

Gruevski, gjithashtu në postin e tij, pjesë të trupit politik në Maqedoni, e trajton si 'Tjetri', i cili lufton kundër Maqedonisë.

"Kur shteti është i sulmuar, vetëm populli mund ta mbrojë atë. Jo vetëm politikanët, sidomos kur një pjesë e tyre lufton për mbrojtje, ndërsa pjesa tjetër është në anën e kundërt."

Qëllimi i kësaj ishte krijimi i frikës në mesin e qytetarëve për ndryshimet që vijonin. Nëpërmjet hartimit të kundërshtarëve si tradhtarë, që punojnë për rrëzimin e shtetit, krijoheshin parakushte për rezistencë masive ndaj ndryshimit të pushtetit. Duke krijuar një narrativ të kërcënimit, gradualisht u përcaktuan metodat që duhej zbatuar. Në situatë kërcënimi, veprimi kolektiv ngushtohet në një zgjidhje të vetme ndaj problemit. Kështu, më 27 prill, kur Talat Xhaferi u zgjodh president i Parlamentit, korniza diskursive përmes së cilës u përshkrua "realiteti" politik në muajt e mëparshëm u materializua në inkursion të dhunshëm në Parlament. Përveç grupit të dhunshëm të organizuar, në Parlament u futën edhe qytetarë, të cilët jo domosdoshmërisht ishin të vetëdijshëm për të gjithë planin, por ndërhyrja në institucion pa dyshim u pa si zgjidhje e vetme e problemit. Në rrethana të tilla, me justifikimin e zgjidhjes të vetme, u bë një përpjekje për të justifikuar edhe ndërhyrjen.

Diskursi i sekuritizimit u përdor gjithashtu për çështjen e Marëveshjes me Greqinë, dhe se çka nënkuptone ratifikimi dhe zbatimi i saj. Shembulli i parë që do të përdorim si tregues i transformimit të objekteve dhe subjekteve nga proceset politike si çështje e sigurisë është deklarata e Presidentit të Republikës së Maqedonisë, Gjorgje Ivanov. Në deklaratën e tij, Ivanov, tregon marrëveshjen me Greqinë si të dëmshme për popullin maqedonas.

"Unë i bëj thirrje popullit maqedonas që të mos ketë frikë. Mbajeni atë, ushqeni idealin tonë të përjetshëm të mosbindjes. Ata nuk do ndryshojnë qëndrim me presione, shantazhe dhe kërcënime. Unë nuk do të mbështes një marrëveshje të tillë të dëmshme," tha Ivanov.[8]

Dimitar Apasiev, anëtar i Presidiumit të së Majtës, është në të njëjtën linjë. Apasiev në një nga kolumnat e tij paraqet çështjen e referendumit dhe pranimin e marrëveshjes me Greqinë, si një hap drejt vetëanulimit të popullit maqedonas.

"Më 30 shtator 2018, në qoftë se qytetarët nuk duan të jenë bashkëpunëtorët të agjendave të huaja dhe platformave dhe në qoftë se me dinjitet në qoftë refuzojnë të vetëanulohen ligjërisht, më së miri është që të dielën pasdite të mos dalin fare në këtë referendum mashtrues."[9]

Deklarata e mëposhtme nga analistit Ismet Ramadani, shëndron çështjen e marrëveshjes me Greqinë në çështje sigurie, duke futur elemente frikësimi për sigurinë dhe paqen e vendit në diskursin publik, nëse nuk zgjidhet ndonjë rrugë e caktuar.

"Shqiptarët do të jenë të saktë në të gjithë procesin, por në qoftë se nuk arrihet kjo marrëveshje, nëse kemi humbur çdo mundësi për NATO dhe BE, atëherë nuk do të kisha garantuar për saktësinë e shqiptarëve në sjelljen e tyre të mëtejshme. Në qoftë se ne dështojmë për anëtarësim në NATO dhe BE mund të ndodhemi në një udhëkryq, diçka tjetër që nuk ka të bëjë me proceset demokratike, proceset Euro-Atlantike," tha Ismet Ramadani për

8 https://netpress.com.mk/ivanov-nema-da-potpisam-steten-za-zemjata-licen-dogovor-na-zaev-i-dimitrov/

9 http://respublica.edu.mk/blog/2018-08-31-07-56-50

emisionin "Otvoreno" na Alfa TV.[10]

Në këtë linjë është edhe fjalimi i ardhshëm i Kryeministrit të Republikës së Maqedonisë. Çështja e mosmarrëveshjes Kosovë-Serbi është kthyer në një çështje sigurie për disa vende të rajonit. E njëjta pyetje është transformuar në një çështje të sigurisë edhe nga kryeministri i Maqedonisë, i cili la të kuptohet se ngjarjet në Kosovë do të vërshojnë në Maqedoni, dhe për këtë arsye është mirë që Maqedonia të sigurohet.

"... por kjo është një sinjal serioz, edhe po të jetë një opsion i gjashtë apo Zh, për të siguruar që Maqedoninë, të sigurojmë Maqedoninë, të jetë në të thatë... e siguruar dhe e mbrojtur për të përmbushur planet dhe pritjet e qytetarëve të saj."[11]

Gjatë periudhës para referendumit, narrativat e sekuritizimit u përdorën për të krijuar një situatë në të cilën qytetarëve iu dha zgjedhja e sigurisë së tyre. Apeli i kërcënimit është dashur të intensifikojë ndjenjat e pasigurisë dhe kështu të përcaktojë rëndësinë e çështjes. Nga ana e të dyja palëve, ata u përdorën për të reduktuar ose kufizuar alternativat e zgjidhjes. Nga njëra anë, Marrëveshja e Prespës është përfaqësuar si anulim i drejtpërdrejtë i kombit dhe populli me mendime të njëjta, përmes narrativave u sollën në gjendje pa rrugëdajle, ose thënë saktë, zgjedhje midis zgjidhjes dhe zhdukjes totale. Nga ana tjetër, narrativa e kërcënimit të sigurisë nga Kosova, dhe ndarjen e mundshme të shqiptarëve në dështimin eventual të zgjidhjes së çështjes me Greqinë, ishte që të çojë në një rezultat të ngjashëm, por në anën e kundërt. Këto narrativa, ndryshe nga narrativat e përfitimeve pozitive nga zgjidhja e mosmarrëveshjes, duhej të çonin drejt një zgjedhje më të thjeshtë midis zgjidhjes dhe konfliktit civil apo ndarjes.

Të jesh ose jo

Diskurset totalitare dhe sekuritizimi të përdorura në narrativat dominuese politike paraqesin strategji e monopolizimit të politikës. Përmes një seri instrumentesh narrative, sigurohet zvogëlim i zgjedhjes. Qytetarët, si subjekte në politikë, sjellen në gjendje të mendojnë se nuk ka zgjidhje tjetër. Megjithatë, ndryshe nga përplasja e argumenteve nga më shumë opcione, sekuritizimi luan një rol kyç në sigurimin që zgjidhja e kundërt do të thotë pasiguri e drejtpërdrejtë, shpesh personale e individit. Pikërisht kjo, mundëson një lloj largpamësie.

Në politikën maqedonase shpesh përdoret pikërisht "të jesh apo jo" narrativa. Historia e politikës maqedonase (ajo sot, ajo në të kaluarën dhe njëra në të ardhmen) paraqitet si udhëkryq nga i cili njëri drejtim në mënyrë të pashmangshme çon drejt shkatërrimit. Suksesi i kësaj strategjie nxitet nga aftësia e aktorëve politikë dominues për të imponuar plotësisht një botëkuptim mbi realitetin. Përkatësia në ndonjë kamp politik është i vetmi parashikues i besueshëm se si zhvillimet sociale do të shihen dhe vlerësohen. Profili i vlerave, klasa ose përkatësia etnike janë ende karakteristika të padiferencuara që do të ndihmonin individët të përcaktojnë qëndrimet e tyre.

Përkundrazi, varësia e individëve në afërsinë me partitë politike është një faktor kyç në ndarjen shoqërore. Përderisa përkatësia ka implikime të drejtpërdrejta për jetën e përditshme të individëve, aktorët politikë janë në gjendje të shëndroj zgjedhjen në pytje të "të qenurit ose jo". Diskursi politik dhe narrativat që lindin janë këtu si "lehtësues", në fakt, ato bëjnë të mundur justifikimin e çekuilibrit në të cilin njerëzit gjejnë veten.

10 https://pogled.mk/ismet-ramadani-ako-ne-uspee-referendumot-mozhno-e-albantsite-da-trgnat-po-drug-pat/

11 https://telma.com.mk/top-tema-na-vasha-strana-town-hall-debata-so-premierot-zoran-zaev-i-vitsepremierite-shekerinska-i-osmani-25-09-2018/

Si u shua besimi ndaj mediave në Maqedoni

Zaneta Trajkoska
Bojan Georgievski

Bastion i interesit publik ose mjet i politikanëve?

Mediat në Maqedoni gjatë viteve të kaluara të funksionimit ballafaqohen me një varg sfidash dhe problemesh. Pagat e ulëta të gazetarëve, presioni politik ndaj redaktorëve, përçarja e politikave të tyre redaktuese janë vetëm një pjesë e problemeve që i mundojnë mediat në vend. Nga ana tjetër, numri i gazetarëve dhe profesionistëve të tjerë të mediave nëpër redaksi po zvogëlohet në mënyrë të vazhdueshme, ndërsa mediumet punësojnë kuadër "më të lirë". Si rezultat i kësaj, redaksitë nuk kanë profesionalitet të mjaftueshëm dhe gazetarët rrallëherë janë të trajnuar që ta njohin propagandën dhe manipulimin. Në një situatë të këtillë, mediat detyrohen që të përshtaten me rrethanat shoqërore. Në rrethana të këtilla "spiningu" dhe shtrembërimi i të vërtetës bëhet e pranueshme për ta.[1]

Gjatë sundimit të qeverisë së kaluar llogaritej se pjesa më e madhe e mediave më të shikuara televizive kishin politikë redaktuese "proqeveritare", ndërsa një numër i vogël i mediave llogariteshin si "të prirura të kritikojnë" ose si media që nuk kishin frikë ta kritikojnë politikën e strukturave të atëhershme qeverisëse.[2]

Pronësia e mediave në Maqedoni ishte poashtu temë diskutimi në publik gjatë viteve të shkuara. Shumë media që përçonin gjuhë të urrejtjes dhe informata të pakontrolluara në diskursin publik nuk jepnin informata lidhur me redaksinë e tyre.

Hulumtimin i udhëhequr nga Media Pedia (2014) madje zbuloi që një pjesë e këtyre mediave kanë qenë pjesërisht në pronësi të politikanëve

1 Zaneta Trajkoska, *Карактеристики и значење на спинингот во креирањето на медиумската реалност и неговото појавување во Македонија,* disertacioni i doktoraturës, Fakulteti Juridik, Universiteti St. Cirili dhe Metodi, Shkup 2014

2 Bojan Georgievski, Zaneta Trajkoska, Dejan Andonov, *Здружени за промени: враќање на владината отчетност преку граѓански протести*, Instituti për Studime të Komunikimit, Shkup 2016

ose familjarëve të tyre. Koncentrimi i pronësisë së mediave private në duart e politikanëve ose familjarëve të tyre e rrezikon shumëllojshmërinë dhe pluralizmin e mediave. Nga ana tjetër, gjatë qeverisjes së VMRO-DPMNE-së, shpallësi më i madh në mediat e Maqedonisë ishte pikërisht Qeveria e Republikës së Maqedonisë. Pronësia diskutabile e mediave bashkë me qëllimin e përfitimit nga reklamat e qeverisë ndikonte në politikën redaktuese të këtyre mediave, duke e përfshirë këtu edhe atë të shërbimit radiodifuziv publik. Mediat, nga bastione të interesit publik, u shndërruan në mjete propaganduese gjithmonë në disponim të pushtetit.

Rënia e lirë e fjalës së lirë në Maqedoni

Një numër i madh i organizatave të njohura ndërkombëtare në atë periudhë e vendosnin Maqedoninë mes atyre vendeve që kanë liri të palejueshme të ulët të mediave dhe të fjalës së lirë. Nga viti 2009, kur u rangua në vendin e 34-të të rangimit të **Reporterëve Pa Kufij** sa i përket lirisë së mediave, Maqedonia shënon rënie drastike në shumë rang lista të ngjashme. Në të njëjtin rangim në vitin 2014 Maqedonia ra në vendin e 124-të.

Në raportin e tyre për liritë e mediave për vitin 2016, **"Fridom Haus"** ka ranguar Maqedoninë si vend jo të lirë (më parë, në vitin 2014 dhe 2015 ishte ranguar si pjesërisht i lirë) Sipas raportit, akuzat për përgjim të paligjshëm të gazetarëve, lidhja korruptive mes funksionarëve dhe pronarëve të mediave dhe rritja e kanosjeve dhe sulmeve ndaj të punësuarve të mediave janë arsyet kryesore që Maqedonia të kalojë nga vend "pjesërisht i lirë" në vend "jo i lirë" në këtë rangim. Në raportet e **IREKS** (Indeksi i Qëndrueshmërisë së Mediave), Maqedonia gjatë viteve të kaluara u shënjua si e ndarë sa i përket informimit të mediave. Në raportet e tyre ata thonë se mediat më të ndjekura merren me propagandë dhe informim të njëanshëm.

Raporti i KE për progresin e Maqedonisë drejt BE-së (2015) thotë se TVM nuk ka informuar publikun për çështje të interesit publik në mënyrë të balancuar dhe joselektive. Ndarja e mediave ka qenë veçanërisht e shprehur gjatë fushatave parazgjedhore në vitin 2014. Sipas raportit të Misionit për Monitorim të Zgjedhjeve (MMZ) të OSBE/ODIHR gjatë zgjedhjeve presidenciale dhe parlamentare në prill të vitit 2014, shumica e mediave në Maqedoni kanë qenë në anën e partisë në pushtet si në aspektin sasior ashtu edhe në tonin e informimit.

Në raportin e (2015) të Grupit të Ekspertëve të Lartë të KE (si rezultat i hetimit pas shpalljes së "bombave") theksohet një "lidhje jo e shëndoshë mes mediave mejnstrim dhe funksionarëve më të lartë qeveritarë, ku të parët marrin urdhra direkte lidhur me çështjet bazike dhe thelbësore të politikës redaktuese". Ata theksojnë edhe gjendjen zhgënjyese në mediat private si dhe në servisin radiodifuziv publik. "Frikësimi, mungesa e kushteve të mira të punës të gazetarëve dhe jostabiliteti financiar i kompanive të mediave i bëjnë ato të varura nga reklamimi i pushtetit dhe krijojnë rrethana të frikës dhe inkurajojnë autocensurën"

Makinat propaganduese

Propaganda në gazetari hulumtohet si proces me të cilin udhëhiqen lajmet, shtrembërohen dhe spinohen informatat. Në këtë proces në publik dalin në pah vetëm aspektet pozitive të politikave të caktuara. Në shkencën politike propaganda analizohet si pjesë e ideologjive të pjesëtarëve politik dhe në kontekst të ndikimit të mendimit publik dhe kulturës masovike.[3]

Propagandën shpesh e shohin si teknikë komunikimi, qëllimi i së cilës është manipulimi me publikun dhe ndryshimi i sjelljes dhe mendimit të tij. Ata që bëjnë propagandë gjithmonë kanë plan të qartë dhe qëllim të pritur dhe duke përdorur teknika manipulative e dinë saktë se kujt i drejtohen dhe cilat janë qëndrimet dhe besimet e publikut që është në fokusin e tyre. Propaganda përcillet përmes mediave në forma të ndryshme (fjalime, tekste gazetareske). Qëllimi i saj është unik- të mbrojë një ide të caktuar politike dhe ta mbajë elitën politike në pushtet.

Sipas hulumtimit të realizuar nga Instituti i Studimeve të Komunikimit, në suaza të hulumtimit MODEM (2015), menjëherë pasi partitë politike ranë dakord që Maqedonia mund të shkojë në zgjedhje të parakohshme në vitin 2015 nëse përmbushen disa kritere të caktuara, është intensifikuar informimi propagandistik i servisit radiodifuziv publik (TVM1, TVM2) si dhe televizionet private më me ndikim (Sitel, Kanal 5 dhe Alfa). Poashtu, në më shumë raporte të MODEM (që analizonin mbulimin mediatik të proceseve politike dhe politikanëve) thuhet se nga nëntori i vitit 2015 mediat që "favorizonin" VMRO-DPMNE-në janë përfshirë në propagandë serioze dhe agresive në atë periudhë.

Shumica e televizioneve më të shikuara kanë informuar në mënyrë propagandistike për të gjitha aktivitetet promovuese të qeverisë dhe të VMRO-DPMNE-së. Ata gjatë informimit kanë favorizuar aktivitetet e partisë së atëhershme në pushtet, kurse vazhdimisht kanë kritikuar ato të partisë kryesore opozitare LDSM, si dhe organizatat e pavarura joqeveritare të cilat e kanë kritikuar qeverinë. Në hulumtimin e MODEM poashtu vërehet se ka harmonizim të qëndrimeve redaktuese të televizioneve më të shikuara të vendit – TVM1, Sitel, Kanal 5 dhe Alfa. Ata kanë vendosur tema të njëjta në agjendë, shpesh kanë cituar të njëjtat burime, kanë përdorur formulime të ngjashme në emisione dhe në mënyra të ngjashme kanë futur në korniza proceset politike dhe aktorët politik në atë periudhë. Një sinergji e tillë mes aktorëve politik dhe mediave është nga shkaqet kryesore për gjendjen defanzive të gazetarisë maqedonase dhe sferës mediatike në vend, e konstatuar jo vetëm nga bashkësia vendase por edhe nga ajo ndërkombëtare.

Reklamat: kali i Trojës në politikën redaktuese të mediave

Edhe një tregues për shtrëngimin që pushteti i mëparshëm i bëri mediave është ndikimi ndaj politikës redaktuese të mediave maqedonase përmes reklamave. Në "kohën" e VMRO-DPMNE-së, shteti ishte një nga reklamuesit më të mëdhenj në mediat e Republikës së Maqedonisë dhe ishte reklamuesi më i madh tek mediat private në vitin 2013. Sipas disa vlerësimeve, tregu i përgjithshëm reklamues në Maqedoni në atë kohë ka qenë mes 35,1 dhe 47,4 milionë euro në vit, ndërsa televizionet kanë pasur 80-85 për qind nga ajo vlerë e përgjithshme.[4]

Të dhënat zyrtare për shpenzimet qeveritare për reklama disa vite ishin të panjohura për publikun. Por, pas presionit të fuqishëm të organizatave vendore dhe bashkësisë ndërkombëtare, Qeveria në vitin 2014 shpalli informata për shpenzimet e veta për reklama promovuese dhe fushata për ngritje të vetëdijes. Numrat treguan se në vitet 2012, 2013 dhe gjashtë muajt e parë të vitit 2014, Qeveria ka shpenzuar 18 milionë euro për fushata në media.[5]

Në Raportin e Progresit (2015), KE thekson numrin e rritur të denon-

3 Zaneta Trajkoska, *Карактеристики и значење на спинингот во креирањето на медиумската реалност и неговото појавување во Македонија*, disertacioni i doktoraturës

4 Snezana Trpevska, Igor Micevski, 'Macedonia', in Media Integrity Matters: Reclaiming Public Service Values in *Media and Journalism*, Ljubljana: Peace Institute, 2014, pp. 257-326

5 Vesna Shopar, Petrit Saraçini, *Медиумите во Македонија: заштитници на јавноста или заложници на политичките интереси*, Instituti për Studime të Komunikimit, Shkup 2016

cimeve për kërcënime dhe maltretim të gazetarëve, si dhe raste të dëmit material ndaj mediave shkaktuar nga autorë të panjohur. Raporti thekson edhe përgjimet kundërligjore të bisedave telefonike të një numri të madh të gazetarëve si dhe faktin që një pjesë e bisedave të regjistruara tregojnë se mediat kanë qenë nën shtypje direkte apo indirekte nga pushteti gjatë informimit.

Partitë politike në pushtet në vitet e kaluara ishin aktorët kryesor që nxisnin një raport të këtillë të politikanëve dhe mediave. Nën ndikimin e tyre, gjendja e mediave ishte në trend të erozionit, ndërsa redaktorët dhe gazetarët ishin vënë në rol të nënshtruar para pronarëve të mediave dhe politikanëve të cilët i "shfrytëzojnë" këto media.

Ambienti i tillë ishte i ndihmuar edhe nga "fjala e ligjit". Ligjet zbatoheshin në mënyrë selektive, ndërsa gazetarët vetëcenzuroheshin nga frika e dënimeve të mëdha në të holla për shpifje dhe fyerje, në situatat kur duhej të shkruanin për figura të njohura politike. Në rastet e këtilla, korrupsioni dhe klientelizmi gjetën një mjedis solid për rritje, ndërsa propaganda ishte virusi që rezultonte nga ky skenar.

Cili ishte perceptimi i qytetarëve?

Sipas disa raporteve, perceptimi i qytetarëve në Maqedoni është se shkalla e korrupsionit në media është shumë e lartë. Në raportin e **Transparensi Interneshënëll (2014)** thuhet se 60 % e qytetarëve mendojnë që në përgjithësi mediat nuk informojnë "objektivisht". Në këtë hulumtim poashtu theksohet se çdo i katërti qytetar mendon se mediat më shumë nuk arrijnë ta përmbushin obligimin e tyre që në mënyrë objektive të përcjellin lajme (para së gjithash për çështje politike). Një numër i madh i qytetarëve të anketuar në këtë hulumtim pajtohen me atë se mediat janë dorë e zgjatur e partive politike dhe se ka lidhshmëri mes biznesit, politikës dhe pronësisë së mediave.

Si dëshmi për këtë konstatim janë edhe të dhënat e hulumtimit të realizuar nga **Qendra për Menaxhim me Ndryshime (2017)**. Sipas raportit të tyre, shumica e qytetarëve mendojnë se mediat bëjnë propagandë politike dhe një nga burimet e mundshme të mosbesimit të qytetarëve ndaj mediave dhe gazetarëve vjen nga dyshimet për korrupsion dhe ryshfet me qëllim që të arrihet një lloj ndikimi dhe presioni; si dhe se bëhen shtypje ndaj gazetarëve me qëllim të instrumentalizimit të tyre.

Shkalla e mosbesimit të qytetarëve ndaj mediave nuk është gjë e re në shtetin tonë. Por, kjo prirje e mosbesimit ishte forcuar edhe më shumë gjatë viteve të mëparshme derisa ishte në pushtet VMRO-DPMNE. Qytetarët i ndanin mediat në "proqeveritare" dhe "opozitare", që ishte një lloj i pasqyrës së polarizimit të thellë politik në shoqëri. Ky polarizim ishte sidomos më i theksuar në periudhën e aktivizmit të përforcuar qytetar (shih lëvizjet Plenumi Studentor, E dua GTC-në, #Protestoj)

Ç'thanë gazetarët?

Një pjesë e madhe e bashkësisë së gazetarëve në Maqedoni në vitet e kaluara ka qëndrimin se edhe kur ka rregulla të definuara që garantojnë pavarësi redaktuese, ato rregulla nuk përfillen në praktikë (SHGM, 2017). Përshtypja e gazetarëve është se mediat rrallë shkruajnë në mënyrë kritike ndaj "klientëve" të mëdhenj dhe sidomos rrallë e kritikojnë Qeverinë, e cila në vitet e kaluara paraqitej si reklamuesi më i madh në pjesën më të madhe të mediave.

Hulumtim i realizuar në periudhën e viteve 2013-2014, i cili fokusohet tek spinningu në media rreth çështjes së emrit dhe mënyrës se si mediat informonin lidhur me të, paraqet perceptimin e gazetarëve dhe redaktorëve rreth kësaj çështjeje konkrete si dhe jep pasqyrë për mënyrën e përgjithshme të funksionimit të mediave në po të atë periudhë. Sipas më shumë gazetarëve dhe redaktorëve në servisin publik por edhe në mediat më të shikuara private, thuajse të gjitha burimet zyrtare të informimit kanë qenë të mbyllura si për publikun ashtu edhe për mediat. Ata mendojnë se informimi ka qenë i njëanshëm dhe nuk ka pasur hapësirë për qasje kritike rreth çështjes (Trajkoska, 2014).[6] "Më shpesh komunikohet përmes lajmërimeve, por ato janë të thata dhe nuk jepen informata shtesë. Edhe kur merr përgjigje, përgjigja e tyre nuk ka kuptim, të cilën na e japin me shkrim, ka vetëm informata teknike që nuk janë interesante për emetim, përpos si një lajm i shkurtë".[7]

Përveç kësaj, qëndrim i disa prej gazetarëve është se informimi i vonuar i mediave ose informimi selektiv i një pjese të mediave të afërta me Qeverinë, për një pjesë të gazetarëve të intervistuar është i planifikuar dhe i qëllimshëm për tu kontrolluar informatat dhe në mënyrë të dozuar ti plasohen publikut. "Unë informohem vetëm përmes lajmërimeve zyrtare, gjithçka tjetër është burim i mbyllur për mua, askush nuk i përgjigjet pyetjeve të mija, por "Dnevniku" për shembull ka disa informata ekskluzive, për të cilat të gjithë e dimë se janë marrë nga burime zyrtare të informimit edhepse ajo nuk është e cekur".[8] Lidhja e ngushtë mes mediave dhe politikanëve është e dukshme edhe tek deklarata e një gazetari tjetër-redaktor, sipas të cilit në redaksinë e tyre nga Qeveria kanë marrë përgjigje si vijon " Mos na turbulloni tani, lëreni fare, do ju tregojmë ne kur ta botoni".[9]

Mbyllja e burimeve, sipas gazetarit-redaktor në TVM është rezultat i centralizimit të informimit. "Përvoja ime thotë se gjithçka vjen nga një qendër, nga Kabineti i Kryeministrit dhe që andej udhëhiqen marrëveshjet". Qëndrimet kritike të gazetarëve nëpër redaksi, sipas këtij gazetari janë të pamundura "Mundet por jo në këtë redaksi".[10]

Sipas gazetarëve, ndarja partiake dhe politike e shoqërisë rezulton me ndarje të re të popullit maqedonas në "tradhtarë" dhe "patriotë" dhe si rrjedhojë, qytetarët i kategorizojnë mediat në "proqeveritare" dhe "opozitare". Sipas ish drejtorit programor të TV 24 Lajme, Zoran Ivanov, nuk ka shpresë për mediat dhe gazetarinë. "Të gjithë heshtin, sepse nëse thonë atë që mendojnë do mbesin pa punë. Me ndarjen në gazetarë proqeveritarë dhe opozitarë që e imponuan politikanët, humbi profesionalizmi. Tani gjithçka është spin. Për fat të keq nuk kemi shpëtim. Spin politika i tërheq mediat si në vrimë të zezë dhe kush na ndihmon dot tani?!"[11]

Vështrime kyçe

Gjendja e mediave në Maqedoni po stabilizohet ngadalë gjatë vitit të fundit. Megjithatë, pasojat nga mënyra e funksionimit të mediave në disa vite të mëparshme ndjehen akoma. Lidhja mes partive politike dhe mediave si kurrë më parë ka rënë në sy gjatë sundimit të VMRO-DPMNE-së, siç është theksuar në shumë raporte dhe hulumtime ndërkombëtare dhe vendore, si dhe nga ana e vetë pjesëtarëve të bashkësisë së gazetarëve. Besimi i qytetarëve tek mediat në Maqedoni ka rënë ne nivel shumë të ulët për shumë arsye. Mediat nuk funksiononin në shërbim të interesit publik, por si zëdhënës publik të partive politike. Ato njëanshëm e informonin publikun për aktivitetet e partisë së atëhershme në pushtet–VMRO-DPMNE-

6 Жанета Трајкоска, *Карактеристики и значење на спинингот во креирањето на медиумската реалност и неговото појавување во Македонија*, disertacioni i doktoraturës

7 Intervistë me një gazetare të gazetës ditore, e realizuar në vitin 2013

8 Intervistë me gazetarin e gazetës ditore, të realizuar më 5 dhjetor 2013.

9 Intervistë me një redaktor gazetarësh në një stacion televiziv të kryer më 5 dhjetor 2013**.**

10 Intervistë me një gazetar në televizionin kombëtar të realizuar më 5 dhjetor 2013

11 Intervistë me Zoran Ivanov, kryer më 17 dhjetor 2013

së. Mediat ishin të ndara sipas linjave politike, ndërsa persona dhe organizata të afërt me pushtetin e atëhershëm i "posedonin" shumicën e mediave tradicionale (Sekretariati Shtetëror i SHBA, 2014). Të gjitha këto, penguan që qytetarët të njohin burime të besueshme mediatike, duke sjellë kështu dyshimin e tyre ndaj integritetit dhe informimit të paanshëm të shumë mediave (Qendra për Menaxhim me Ndryshime, 2017). Në vend të mjeteve për informim publik, qytetarët atëherë i shihnin mediat si mjete që shërbejnë për promovimin e partive politike (Transparensi Interneshënëll, 2014).

Vendosja shumëvjeçare e të dëgjueshëmve lojal në pozita kyçe në mediat private dhe publike dhe margjinalizimi i atyre që mendojnë në mënyrë kritike janë karakteristikat kryesore të mënyrës së funksionimit të tillë. Shumëllojshmëria dhe pluralizmi i mediave ra në minimum, ndërsa tendenca për të përfituar nga reklamat ishte motivi i vetëm i mediave gjatë përcaktimit të politikës së tyre redaktuese, në vend që të jetë interesi publik.

Ç'do ndodhë më tutje?

Rruga drejt përmirësimit të plotë të sferës mediatike do të jetë e gjatë dhe e mundimshme. Duhen orvatje nga të gjitha anët- nga ana e politikanëve, redaktorëve, gazetarëve dhe pronarëve. Besimi tek mediat do të kthehet vetëm nëse ato informojnë në mënyrë të paanshme dhe profesionale dhe nëse Qeveria një herë e përgjithmonë i largon lidhjet e forta që u vendosën nga pushteti i kaluar. Në këto linja, me rëndësi të veçantë është:

- **Të mundësohet pavarësi e plotë (redaktuese dhe financiare)** e servisit publik (RTVM). Redaktorët duhet të zgjidhen në mënyrë të qartë, publike dhe të paanshme (me mbikëqyrje nga organe profesionale), pa përzierje të subjekteve dhe interesave politik.

- Rregullatori audovizuel duhet t'i hulumtojë **lidhjet e fshehta mes mediave dhe politikanëve** dhe ta informojë publikun për pronësinë e mediumeve me të dhëna zyrtare dhe raporte periodike.

- **Forcimi i shkollimit të gazetarisë**. Në vend mungon trajnim cilësor dhe shkollim i gazetarëve. Shkollimi cilësor formal dhe joformal i gazetarëve është bazë solide për zhvillimin e gazetarëve profesionistë dhe të paanshëm.

- **Përkrahje nga sektori joqeveritar**. Përkrahja e mediave të lira dhe gazetarisë profesionale nga bashkësia qytetare ka rëndësi të madhe për sferën mediatike. Sektori joqeveritar mund të ndihmojë me trajnim profesional, përkrahje gjatë hulumtimeve shkencore mediatike, por edhe (përkrahje juridike e forma tjera) ndihmë ndaj gazetarëve në situata të veçanta kur ata kanë nevojë.

- **Përkrahje për organizatat profesionale mediatike**. Përkrahja për punë të pandërprerë të organizatave si Shoqata e Gazetarëve të Maqedonisë, Këshilli për Etikë në Mediat e Maqedonisë dhe Sindikata e Pavarur e Gazetarëve dhe të Punësuarve në Media ka rëndësi të veçantë për kthimin e besimit të qytetarëve tek mediat dhe gazetarët në Maqedoni.

Burime të përdorura:

Qytetarët dhe gazetarët për profesionalizmin në media, Qendra për Menaxhim me Ndryshime, Instituti për të Drejtat e Njeriut, viti 2017: http://www.cup.org.mk/publikations/Profesionalnost%20vo%20mediumite_MK_WEB%20.pdf

Informim etik i mediave në Evropë dhe Maqedoni, Shoqata e Gazetarëve të Maqedonisë, viti 2016: http://znm.org.mk/wp-content/uploads/2016/03/ЕТИЧКО-ИЗВЕСТУВАЊЕ-НА-МЕДИУМИТЕ-ВО-ЕВРОПА-И-МАКЕДОНИЈА-Декември-2016.pdf

Indeksi i Qëndrueshmërisë së Mediave në Botë, IREKS, 2014, 2015, 2016: https://www.irex.org/resource/media-sustainability-index-msi

Raporti i Progresit të Maqedonisë drejt BE-së për vitin 2015, Komisioni Evropian: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2015/20151110_report_the_ former_yugoslav_republik_of_macedonia.pdf

Shoqata e Gazetarëve të Maqedonisë, Hulumtim- Paratë publike në hapësirën mediatike: http://znm.org.mk/wp-content/uploads/2016/03/Јавните-пари-во-медиумскиот-простор-мај-2015.pdf

Karakteristika dhe kuptimi i spiningut në krijimin e realitetit mediatik dhe paraqitja e tij në Maqedoni (disertacion doktoraturë), Trajkoska, Zhaneta, viti 2014

Raporti Përfundimtar i Misionit për Monitorim të Zgjedhjeve nga OSBE/ODIHR për Zgjedhjet Presidenciale dhe Zgjedhjet e Parakohshme Parlamentare në vitin 2014: http://www.osce.org/mk/odihr/elections/fyrom/121926?download=true

Pse është i rëndësishëm integriteti i mediave: kthimi i interesit publik tek puna e mediave dhe gazetarisë, MIM, viti 2014: https://mim.org.mk/attachments/article/824/zosto_e_vazen_integritetot_na_mediumite_MK_v2.pdf

Hulumtim për korrupsionin tek mediat dhe shoqatat qytetare në Republikën e Maqedonisë, Transparensi Interneshnell, OSBE/ DKSK, Agjencia Rejting, viti 2012: http://www.transparency.mk/images/stories/prezentacija_-_korupcija_vo_mediumi_i_ngo___.pdf

MediaPedia, Hulumtim për pronësinë e mediumeve: http://www.mediapedia.mk

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека “Св. Климент Охридски”, Скопје

304.2(497.7)”2006/2016”(082)

НАРАТИВИТЕ во полуавторитарни режими : случајот со Македонија / [уредник Петар Тодоров; превод од македонски на албански Ениена Аети]. - Скопје : Центар за истражување на национализмот и културата - ЦИНИК, 2018. - 135 стр. ; 25 см

Текст на мак. и алб. јазик. - Фусноти кон текстот. - Содржи и: Narraivët në regjimet gjysmë-autoritare : rasti me Maqedoninë

ISBN 978-608-245-358-3

а) Македонија - Општествено-културни прилики - 2006-2016 - Зборници

COBISS.MK-ID 109092106